श्री. भाग. च. टी. २

आत्मेशब्रह्मसंभवान् विष्णुरुद्रब्रह्मणामंशैः संभूतान् ॥१५ किंचित् किंचित् १६ ऋक्षं नाम कुलाद्रिं तपसि स्थि
तः सन् १७ तस्मिन् कुलाद्रौ प्रसूनानां स्तबका येषु पलाशाशोकेषु तद्युक्ते कानने निर्विन्ध्या नाम नदी तस्याः स्रवद्भिः
वार्भिः उद्घुष्टे नादिते १८ प्राणायाममयो यः संदीपकाग्निर्यस्य तेन मूर्ध्नः निर्गतेनाग्निना तप्यमानं समीक्ष्य तद

अत्रेः पत्नीऽनसूया त्रीन् जज्ञे सुयशसः सुतान् दत्तं दुर्वाससं सोमम् आत्मेशब्रह्मसंभवान् ॥१५ विदुर उवाच
अत्रेर्गृहे सुरश्रेष्ठाः स्थित्युत्पत्त्यन्तहेतवः किंचिच्चिकीर्षवो जाता एतदाख्याहि मे गुरो १६ मैत्रेय उवाच
ब्रह्मणा चोदितः सृष्टावत्रिर्ब्रह्मविदां वरः सह पत्न्या ययावृक्षं कुलाद्रिं तपसि स्थितः १७ तस्मिन् प्रसू
नस्तबकपलाशाशोककानने वार्भिः स्रवद्भिरुद्घुष्टे निर्विन्ध्यायाः समन्ततः १८ प्राणायामेन संयम्य
मनो वर्षशतं मुनिः अतिष्ठदेकपादेन निर्द्वन्द्वोऽनिलभोजनः १९ शरणं तं प्रपद्येऽहं य एव जगदी
श्वरः प्रजामात्मसमां मह्यं प्रयच्छत्विति चिंतयन् २० तप्यमानं त्रिभुवनं प्राणायामैधसाग्निना नि
र्गतेन मुनेर्मूर्ध्नः समीक्ष्य प्रभवस्त्रयः २१ अप्सरोमुनिगंधर्वसिद्धविद्याधरोरगैः वितायमानयश
सस्तदाश्रमपदं ययुः २२ तत्प्रादुर्भावसंयोगविद्योतितमना मुनिः उत्तिष्ठन्नेकपादेन ददर्श वि
बुधर्षभान् २३ प्रणम्य दंडवद्भूमावुपतस्थेऽर्हणाञ्जलिः वृषहंससुपर्णस्थान् स्वैः स्वैश्चिह्नैश्च
चिह्नितान् २४

आश्रमपदं ययुरित्यन्वयः २१ अप्सरःप्रभृतिभिर्वितायमानं विस्तार्यमाणं यशो येषां ते २२ तेषां प्रादुर्भावः
प्राकट्यं तत्संयोग आगमनं तेन विद्योतितमना यस्य उत्तिष्ठन्नेव २३ अर्हणा पुष्पादिकमेव अं
जलौ यस्य उपस्थे स जातोऽर्हणाञ्जलिः वृषादिस्थान् स्वैः स्वैश्चिह्नैः त्रिशूलकमंडलचक्रादिभिः २४ ॥ ॥ २

यज्ञो ... ख्यातिं ... द्विषट् द्वादश ७ प्रसंगात्स्वायंभुवमन्वन्तरगतं षट्कमाह तुषिता इति द्वा भ्यां मन्वन्तरं मनुर्देवाः मनुपुत्राः सुरेश्वरः ऋषयोंऽशावतारश्च हरेः षड्विधमुच्यते इति वक्ष्यति तत्र स्वायंभु वो मनुः तुषिता देवाः मरीचिप्रमुखाः सप्तर्षयः यज्ञो हरेरवतारः सुरगणेश्वरः इन्द्रः प्रियव्रतोत्तानपादौ मनुपुत्रौ ... तयोः पुत्रपौत्रनप्तॄणामनुवृत्तं ... पालितं

तोषः प्रतोषः संतोषो भद्रः शान्तिरिडस्पतिः इध्मः कविर्विभुः स्वह्नः सुदेवो रोचनो द्विषट् ७ तुषिता नाम ते देवा आसन्स्वायंभुवान्तरे मरीचिमिश्रा ऋषयो यज्ञः सुरगणेश्वरः ८ प्रियव्रतोत्तानपादौ मनुपुत्रौ महौजसौ तत्पुत्रपौत्रनप्तॄणामनुवृत्तं तदन्तरं ९ देवहूतिमदात्तात कर्दमायात्मजां मनुः । तत्संबन्धि श्रुतप्रायं भवता गदतो मम १० दक्षाय ब्रह्मपुत्राय प्रसूतिं भगवान्मनुः प्रायच्छद्यत्कृतः सर्गस्त्रिलोक्यां विततो महान् ११ याः कर्दमसुताः प्रोक्ता नव ब्रह्मर्षिपत्नयः तासां प्रसूतिप्रसवं प्रोच्यमानं निबोध मे १२ पत्नी मरीचेस्तु कला सुषुवे कर्दमात्मजा कश्यपं पूर्णिमानं च ययोरापूरितं जगत् १३ पूर्णिमासूत विरजं विश्वगं च परंतप देवकुल्यां हरेः पादशौचाद्याभूत्सरिद्दिवः १४

तन्मन्वन्तरं ९ श्रुतप्रायं बाहुल्येन श्रुतं तत्कन्यावंशानां श्रुतत्वात् प्रायग्रहणं १० प्रसूतिप्रसवं पुत्रपौत्रादिभिर्विस्तारं ११ ययोर्वंशेनापूरितं १३ कश्यपस्य वंशं षष्ठे वक्ष्यति द्वितीयस्य वंशमाह पूर्णिमेति देवकुल्यां नाम कन्यां च हरेः पादक्षालनजलं जन्मान्तरे या दिवः सरिद्गङ्गाऽभवत् १४ ॥

श्री॰
भाग॰
च॰ टी॰
३

ताभ्यामस्य कृष्णमाजिताः पूजिताः संतः ततः स्थानात् प्रतिजग्मुः ३१ ताः कन्या निर्दिशति सिनीवालीति ३४
पुलस्त्यस्य हविर्भुवि पत्न्यां अगस्त्यः सोऽगस्त्यः दह्राग्निः जाठराग्निः विश्रवास्तु पुलस्त्यस्य सुतः इति शेषः ३६ तस्य
विश्रवसः इति विलायां जातः स्वतः कुबेरः अन्यस्यां भार्यायां केशिन्यां रावणादयश्च जाताः सुताः ३७ ... ललताः

एवं कामवरं दत्त्वा प्रतिजग्मुः सुरेश्वराः सभाजितास्तयोः सम्यग्दम्पत्योर्मिषतोस्ततः ३२ सोमोऽभूद्ब्रह्म
णोंऽशेन दत्तो विष्णोस्तु योगवित् दुर्वासाः शंकरस्यांशो निबोधाङ्गिरसः प्रजाः ३३ श्रद्धा त्वङ्गिरसः पत्नी
चतस्रोऽसूत कन्यकाः सिनीवाली कुहू राका चतुर्थ्यनुमतिस्तथा ३४ तत्पुत्रावपरावास्तां ख्यातौ स्वा
रोचिषेऽन्तरे उतथ्यो भगवान्साक्षाद्ब्रह्मिष्ठश्च बृहस्पतिः पुलस्त्योऽजनयत्पत्न्यामगस्त्यं च हविर्भुवि सो
ऽन्यजन्मनि दह्राग्निर्विश्रवाश्च महातपाः ३६ तस्य यक्षपतिर्देवः कुबेरस्त्विडविडासुतः रावणः कुम्भ
कर्णश्च तथान्यस्यां विभीषणः ३७ पुलहस्य गतिर्भार्या त्रीनसूत सती सुतान् कर्मश्रेष्ठं वरीयांसं
सहिष्णुं च महामते क्रतोरपि क्रिया भार्या वालखिल्यानसूयत ऋषीन्षष्टिसहस्राणि ज्वलतो ब्र
ह्मतेजसा ३९ ऊर्जायां जज्ञिरे पुत्रा वसिष्ठस्य परन्तप चित्रकेतुप्रधानास्ते सप्त ब्रह्मर्षयोऽमलाः
४० चित्रकेतुः सुरोचिश्च विरजा मित्र एव च उल्बणो वसुभृद्यानो द्युमान्शक्त्यादयोऽपरे ४१ चि
त्तिस्त्वथर्वणः पत्नी लेभे पुत्रं धृतव्रतं दध्यञ्चमश्वशिरसं भृगोर्वंशं निबोध मे ४२ भृगुः ख्यात्यां म
हाभागः पत्न्यां पुत्रानजीजनत् धातारं च विधातारं श्रियं च भगवत्परां ४३ रामाय नमः ॥।

ब्रह्मतेजसा भासमानान् ३९ चित्रकेतुप्रमुखास्ते जज्ञिरे ते च सप्त ब्रह्मर्षयो जाता ४० ज्ञानबाहू चित्रकेतुरिति वसु भार्यं
... शक्त्यादयोऽपरे अन्यस्याः पुत्राः ४१ ख्यातौ पत्न्यां पुत्रान् पुत्रौ पुत्री वितानेवाह धातारमिति ४२ ३

कृपयावलोकनेयस्मिन्नस्मद्दर्शनेचोनउपलंभितान्प्रसन्नेनयतापितानन्तधारोचिवादीत्या २५ स्म
तानामपुण्यासृजत्यागोभीराष्ट्रया २६ अनुयुगकलोकल्पविभज्यगृहीतादेहायैः तेप्राप्तिडाब्रह्मविसृगिरि
प्रासूयवः युष्मान्प्राणेनास्मितेभ्यः सकाशात्एकएवमेमयाउपहृतः शुभ्राणांतप्रयथइत्येकेमेवनिर्दिश्यतस्
तयुष्मास्वतःइतियुष्माभिरेवकथ्यतामित्यर्थः २७ अस्यप्रपंचयकःइतिविविधैः प्रधानैकयचारैविद्वयप्रधान

कृपावलोकेनहस्मद्दर्शनेनोपलंभितान् तद्धोविद्याप्रतिहतानिर्मीलयमनिरतिणा २५ चेतसांप्रवणाः
युंजन् नस्मावीस्तहतांजनि स्ललाग्याहृतयावाचामवलोकगरीयसः २६ अत्रिरुवाच विश्वोद्भवस्थि
तिलयेषुविभज्यमानैर्मायागुणैरनुयुगंविगृहीतदेहाः तेब्रह्मविष्णुगिरिशाःप्रणतोस्म्यहंवःतेभ्यः
कएवभवतांमइहोपहूतः २७ एकोमयेहभगवान्विविधप्रधानैश्चित्तीकृतःप्रजननायकथंनुयूयं अ
त्रागतास्तनुभृतांमनसोपिदूराद्ब्रूतप्रसीदतमहानिहविस्मयोमे २८ मैत्रेयउवाच इतितस्यवचः ।
श्रुत्वात्रयस्तेविबुधर्षभाः प्रत्याहुःश्लक्ष्णयावाचाप्रहस्यतमृषिंप्रभो २९ देवाऊचुः यथाकृतस्तेसंकल्पोभा
व्यंतेनैवनान्यथा सत्संकल्पस्यतेब्रह्मन्यद्वैध्यायतितेवयम् ३० अथास्मदंशभूतास्तेआत्मजालोकविश्रु
ताः भवितारोऽङ्गभद्रंतेविस्रप्स्यन्तिचतेयशः ३१ ॥

इतिवाच्यः प्रजननायपुत्रोत्पत्त्यैचित्तीकृतःचित्तेनैकंनीतः मनसोपिदूराद्गोचरात् २७ सतःकथंत्रयोपयाताःआग
ताः २८ तत्स्याग्रयस्थाकृतःसंकल्पस्तेनतथैवभाव्यंनान्यथा तत्रहेतुःसंकल्पस्यतेनेकल्पः नहिकस्मिन्नपि
यस्मात्त्रयःप्रतीताःस्मतत्रहेतुःयद्वैध्यायतितदेवजानासीत्यादि नतुभवान्ध्यायतितथावयंत्रयोपितदेकंततस्त्व
स्माकंभेदोनास्तीत्यर्थः ३० विस्रप्स्यन्तिविस्तारयिष्यन्ति सोनत्वंनोजगतेपरमात्मविस्तारहूपं ३१ ॥

श्री॰
भाग॰
च॰टी॰
४

सोयंनोस्मान् सुरगणाननल्पकरुणायुक्तेन विलोकनेन विशिष्टेनेत्रांतदृष्ट्यातदपघ्नन् कथंभूतेन यच्छ्रीनिके
तममलमरविंदं ततोपि क्षिपता तिरस्कुर्वता कथंभूतः अनुमेयं शास्त्रेणाविष्कार्यं नत्वस्माकं प्रत्यक्षं तत्त्वं यस्य क
थंभूतानस्मान् स्थितिर्जगन्मर्यादा तस्या व्यतिकरो नाशस्तस्योपशमाय सत्वेन गुणेन सृष्टान् ५६ लब्धावलो
कैर्येः सुरगणैः तैरभिष्टुतौ अर्चितौ च संतौ ययतुः ५७ भुवो भारस्य व्ययाय नाशाय च कारणे कर्वाकयोनाथौ ता
वस्मात्तमिहागतावित्यर्थः तदुक्तं तत्र अर्जुनेन नरावेशः कृष्णो नारायणः स्वयमिति यदुकुरूद्वहः श्रीकृष्ण

सोयंस्थितिव्यतिकरोपशमाय सृष्टान्सत्त्वेन नः सुरगणाननुमेयतत्त्वः दृश्याददभ्रकरुणेन विलोक
नेन यच्छ्रीनिकेतममलं क्षिपतारविंदम् ५६ एवं सुरगणैस्तात भगवंतावभिष्टुतौ लब्धावलो
कैर्ययतुरर्चितौ गंधमादनं ५७ ताविमौ वै भगवतो हरेरंशाविहागतौ भारव्ययाय च भुवः कृ
ष्णौ यदुकुरूद्वहौ ५८ स्वाहाभिमानिनश्चाग्नेरात्मजांस्त्रीनजीजनत् पावकं पवमानं च शु
चिं च हुतभोजनं ५९ तेभ्योग्नयः समभवंश्चत्वारिंशच्च पंच च त एवैकोनपंचाशत्साकं पितृपि
तामहैः ६० वैतानिके कर्मणि यन्नामभिर्ब्रह्मवादिभिः आग्नेय्य इष्टयो यज्ञे निरूप्यंतेग्नयस्तु ते ६१
अग्निष्वात्ता बर्हिषदः सौम्याः पितर आज्यपाः साग्नयोनग्नयस्तेषां पत्नी दाक्षायणी स्वधा ६२

3

कुरुयदुद्वहौ अर्जुनः कृष्णश्च पितृस्वस्रामातुलौ ५८ अग्नेरभिमानिनो देवान् स्वाहा नाम तस्य भार्या हुतभोजन
मिति त्रयाणां विशेषणं ५९ पितरस्तस्य पितामहश्चैकः तैः साकं सह ६० वैतानिके वैदिके कर्मणि ४
यत्तेषां नामभिः इदं वा कारूपा यानि रूप्यंते कथ्यंते एते अग्नयो न लौकिकाः अतो बहूनां नवैयर्थ्य
इति भावः ६१ सौम्याः सोमपाः वा याज्ञिकाः साग्नयो कृकरणा मध्ये साग्नयः गृहे हिंसातनग्नयः ६२ ॥ ॥

तयो: धातृविधात्रो: ४४ कविस्याभार्गव: भृगोपुत्र: ४५ ब्रह्मणैसर्वलोकान्भावयत् ४५ प्रजात्मज:
ब्रह्मपुत्र: ४७ पुत्रेभ्य:संयत्यो:सिनिवालीप्रोक्ता ५१ सर्वेषाग्रामानामनन्तादिर्यस्ततो ५२ उपतस्थुर्भेजु: ५४
निजयामायया ऽस्मिन्नात्मनि योगेनेद्र् पभेद गंधर्वनरादिभिर्वद्धविस्तृवराचितेतस्यात्मन: प्रतिचत्

प्रायतिनियतिचैवमृकंडमृकण्डुयोरयत् तयोस्तयोरभवतांमृकंड: प्राणएवच ४४ मार्कंडेयोम
कंडस्यप्राणाद्वेदशिरामुनि: कविस्यभार्गवोयस्यभगवानुशना:सुत: ४५ सर्वेतेमनय:ततलो
श्री कान्सर्वेभावयेत् एषकर्दमदौहित्रसंतान:कथितस्तव स्वावत:श्रद्धयात्तस्यसर्व:पापह
भा र:पर: ४९ प्रसूतिमानवीदक्षउपयेमेप्रजापति: तस्यांसमर्जदुहितृ:षोडशामललोचना: ४७
॥ त्रयोदशादात्धर्मायतथैकामग्नयेविभु पितृभ्यएकांयुक्तेभ्याभवायैकांभवछिदे ४८ श्रद्धामै
श्री त्रीदयाशांति: तुष्टि:पुष्टि:क्रियोन्नति: बुद्धिर्मेधातितिक्षाह्रीर्मूर्तिर्धर्मस्यपत्नय: ४९ श्रद्धासू
तशुभंमैत्रीप्रसादमभयंदया शांति:सुखंमुदंतुष्टि:स्मयंपुष्टिरसूयत: ५० योगंक्रियोन्नतिर्द
र्पमर्थंबुद्धिरसूयत: मेधास्मृतितितिक्षातुक्षेमंह्री:प्रश्रयंसुतं ५१ मूर्ति:सर्वगुणोत्पत्ति:नर
नारायणावृषी ययोर्जन्मन्यदोविश्वमभ्यनंदत्सुनिर्वृतं ५२ मनांसिककुभोवाता:प्रसेदु:सरितो
द्रय: दिव्यवाद्यंततूर्याणिपेतु:कुसुमवृष्टय: ५३ मुनयस्तुष्टुवुस्तुष्टा जगुर्गंधर्वकिन्नरा: नृत्यंतिस्म
स्त्रियोदेव्या आसीत्परममंगले देवाब्रह्मादय:सर्वे उपतस्थुरभिष्टवै ५४ योमाययाविरचितंनिजया

णायप्रकाशानायआत्मानंयोगप्राकृष्टकारपुकटितवान् तस्मैपुरुषायनम: दिव्यरूपेणप्राकट्यकारा
ऋषभमूर्तिराकारायस्मिन् तेसनातनरूपेण ५५ श्रीरामायनम:

७ प्राक्तोपवेशनात्पूर्वमेव निषण्णमुपविष्टं मृडं शिवं सदनादृतोऽनेनाभ्युत्थानादिभिरकृतादरत्वादमृष्यन्नसहन्
वामं चक्षुर्यथा भवति तथाभिवीक्ष्य ८ मे वचः शृणुत अज्ञानान्न मत्सराच्च वदतः ९ [illegible]
न स्तब्धेनेति पाठे स्तब्धेन १० दुहितुः पत इति यतः अस्मात् विप्राग्निमुखतः सावित्र्या इव साधुवत् यो मे दुहितुः पाणिमग्र
हीत् मृगशावस्य हरिणबालस्याक्षिणी इवाक्षिणी यस्याः प्रत्युत्थानाभिवादार्हे मयि उचितं सम्मानं वाचापि नाकरो

सदसस्पतिभिर्दक्षो भगवान्साधु सत्कृतः अजं लोकगुरुं नत्वा निषसाद तदाज्ञया ७ प्राङ्निषण्णं मृडं दृष्ट्वा नामृष्यत्तदनादृतः उवाच वामं चक्षुर्भ्यामभिवीक्ष्य दहन्निव श्रूयतां ब्रह्मर्षयो मे सहदेवाः सहाग्नयः साधूनां ब्रुवतो वृत्तं नाज्ञानान्न च मत्सरात् ९ अयं तु लोकपालानां यशोघ्नो निरपत्रपः सद्भिराचरितः पन्था येन स्तब्धेन दूषिताः १० एष मे शिष्यतां प्राप्तो यन्मे दुहितुरग्रहीत् पाणिं विप्राग्निमुखतः सावित्र्या इव साधुवत् ॥ गृहीत्वा मृगशावाक्ष्याः पाणिं मर्कटलोचनः प्रत्युत्थानाभिवादार्हे वाचाप्यकृत नोचितं १२ लुप्तक्रियायाशुचये मानिने भिन्नसेतवे अनिच्छन्नप्यदां बालां शूद्रायेवोशतीं गिरं १३ प्रेतावासेषु घोरेषु प्रेतैर्भूतगणैर्वृतः अटत्युन्मत्तवन्नग्नो व्युप्तकेशो हसन् रुदन् १४ चिताभस्मकृतस्नानः प्रेतस्रङ्न्रस्थिभूषणः शिवापदेशो ह्यशिवो मत्तो मत्तजनप्रियः १५ ॥

त् १२ अनर्हाय कन्यादाने स्वानुतापमाह लुप्तक्रियायेति सार्धैश्चतुर्भिः उशतीं वेदलक्षणां
गिरं १३ प्रेतावासेषु श्मशानेषु कश्मलविकीर्णाः केशा यस्य १४ चिताभिः स्नानं कृतं
स्नानं येन प्रेतानामस्थ्नां मालानि यस्य सः प्रेतस्रक् नृणामस्थीनि भूषणानि यस्य शिव इत्य
पदेशो नाममात्रं यस्य न तु शिवो मङ्गलः केवलं तमोरूपत्वात् मत्ता गणा येषां १५ ॥

तयेमत्स्यंततिनीभवत श्रीवत्सकयादित्याह उभेतेइति ५३ गुणाप्रीलितआत्मानः महद्दंदेवमनुषअतापि
सतीघ्रत्रनेलेभे ५४ तत्रेहेतुः सेपितामहेतेअप्रतीत्रूपेग्रमहद्गुणीतिद्वालेसतीत्यष्ठेः आत्मनः स्वयमेव
मानंदहमसजहान् त्यक्तवतीयोगसंयुतायोगमाश्रित्येति ५५ इतिश्रीभागवतचतुर्थस्कंधे प्रथमः १ द्विती
येप्रथमाध्यायेयदनमभवदतयोः विद्वेषोबभ्रितेहेतोर्विघ्नमयत्तसंभवः १ सतीसतीनाम्नी २ नचैतो

तेभ्योदपारकल्पेदेवपुनोधारिणीस्वधा उभेतेब्रह्मवादिन्यौ ज्ञानविज्ञानपारगे ५३ भवस्यपत्नीतुसती
भवंदेवमनुव्रता आत्मनःसदृशंपुत्रंनलेभेगुणशीलतः ५४ पितर्यप्रतिरूपेस्वेभवायानागसेरुषा
अप्रौढैवात्मनात्मानमजहाद्योगसंयुता ५५ इतिश्रीभागवतेचतुर्थेदक्षाख्यानेनामप्रथमः १
विदुरउवाच भवेशीलवतांश्रेष्ठे दक्षोदुहितृवत्सलः विद्वेषमकरोत्कस्मादनादृत्यात्मजांसतीं १ कस्तंचरा
चरगुरुं निर्वैरंशान्तविग्रहं आत्मारामंकथंद्वेष्टि जगतोदैवतंमहत् २ एतदाख्याहिमेब्रह्मन् जामातुः
श्वशुरस्यच विद्वेषस्तुयतःप्राणांस्तत्यजेदुस्त्यजान्सती ३ मैत्रेयउवाच पुराविश्वसृजांसत्रेसमेताःपरमर्ष
यः तथामरगणाःसर्वे सानुगामुनयोग्नयः ४ तत्रप्रविष्टमृषयोदृष्ट्वार्कमिवरोचिषा भ्राजमानंविति
मिरंकुर्वन्तंतन्महत्सदः ५ उदतिष्ठन्सदस्यास्ते स्वधिष्ण्येभ्यःसहाग्नयः ऋतेविरिंचंशर्वंचतद्भासाक्षिप्तचे

कस्माद्विद्वेषमकरोदित्यात्मजांकसतीं चराचरगुरुं जगतोदैवतंतंकोद्वेष्टि कथंचनिर्वैरंद्वेष्टि निर्वैरत्वेहेतुः भावकः शान्तश्चा
तिरवविग्रहायस्यकुतः आत्मन्येवारामोरतिर्यस्यतं यश्चात्मजयातितेजः कथंद्वेष्टि एवंभृतेनास्मिन्द्वेषोयुक्तःश्व
शुरस्यचेति २ यतोहेतोर्विद्वेषः यतोविद्वेषात्प्राणांस्तत्याज एतदाख्याहि तदेवव्याख्यातिमितिह्रासंप्रवेशोः
तिपुरेति समेतास्सात्मन् ४ प्रविष्टंदक्षमिति तिमिरः महान्सदः सहतीसभा ५ स्वधिष्ण्येभ्यः स्वीयासनेभ्यः
॥ ॥ ६ ॥ राम ॥ ॥ ॥ ॥

श्री॰
भाग॰
च॰टी॰
९

5

दत्तं शापतिमाथौ त्रिभिः पतन्मार्गेहतन्तशरीरं उद्दिश्य श्रेष्ठं सत्वा प्रवृति दुहि प्रति दोह्नमकुर्वीत दृष्टयहष्टि भेदद
शीतत्वतः परमार्थात भवेत् भवति न्वकः शापः २१ अन्तनमेवाह गृहेषु स्थितिकमेतं अकमपरिकरं वेदयवदा अर्थे
दाराः अर्थमात्रात्रत्वयोर्हे वे चात्तमात्मपाजिनः सक्ततभवतेत्याह यस्तै विपन्ना विनश्यार्थीयस्य २२ परोहारं
तमेवात्मतेनामितोध्यानं शीलं यस्यास्तथा बुद्धाविस्मृता आत्मनोगतिः गतैयेन अतः पशुतुल्यः अतितरां स्त्रीकं
मात्मनीति द्वितीयः शापः वक्तव्यमस्य स्वमिवमस्य स्वयस्येति तृतीयः शापः २३ अर्थवशापोपस्यानुरूपपर्यवत्याह विद्या

यथतत्सर्वमहिदुपभ्यावत्प्रति दुहि दुर्लभत्वात् दृष्टयहष्टि ततोविमुखो भवेत् २१ गृहेषु कूट
धर्मेषु सक्तो ग्राम्यसुखेच्छया कर्माणि ते वितन्वानो वेदवाद विपन्नधीः २२ बुद्ध्याप्रसमिध्यायिन्या वि
स्मृतात्मगतिः पशुः स्त्रीकामः सोऽस्त्वतितरां दक्षो वस्तमुखोऽचिरात् २३ विद्याबुद्धिरविद्यायां कर्ममय्या
मसौ जडः संसरं त्विह ये चामुमनु शर्वावमानिनं २४ गिरः श्रुतायाः पुष्पिण्या मधुगन्धेन भूरि
णा मथ्ना चोन्मथितात्मानः संमुह्यन्तु हरद्विषः २५ सर्वभक्ष्या द्विजा वृत्त्यै धृतविद्यातपोव्रताः
वित्तदेहेन्द्रियारामा याचका विचरन्त्विह २६ ॥ ॥ श्रीरामरामशरणं मम रामराम ॥ ॥

बुद्धिः २४ यमेवतत्वविचेत्ति बुद्धिर्यस्य अतोऽसौ जड एव विद्वान् शापतिम संसारंत्विति सामर्थ्यं भावा शर्वमन्यत इति तथा ते
अन्ये दक्षे पश्चात्वर्त्तीति संसारं तुजन्ममरणमाप्नुवन्तु भवति न्वकः शापः २४ श्रुताया वेदरूपायाः पुष्पि
ण्याः पुष्पाणीवार्थवादाः मनः लोभकत्वात् अर्थवादबहुलायाः इत्यर्थः मधुगन्धेन लेपेन प्र
रोचनेन समग्रा मनः क्षोभकेन उन्मथितआत्मामनोयेषांते संमुह्यन्तु कर्मसु आसक्ता भवन्
ति द्वितीयः २५ सर्वभक्ष्याः भक्ष्याभक्ष्य विचारशून्याः वृत्त्यै देहादिपोषणाय धृतानि
विद्यातपोव्रतानि यैः वित्तादिषु व आरामो रतिर्येषां ते याचकाः सन्तो विचरन्तु

उन्मादाभ्रान्तविभ्रमाः तेषां नाथाय उन्मादेश्वरचिन्ताय बद्धेनेति विदेवाल्लवत्त्वयमर्थः लज्जाक्रियायस्मिन् अम
निते अमितमनवहतिधाच्छेदः नस्यापरमे सूर्यस्य मद्भीयामानुगीकनाकस्थेयाराण्यादितिलज्जादिनादाहमनि
च्छन्नपितस्य बंधलाभमनदत्तवान् सद्भावेयतनहेतमाह इस्तातेनहीनेतेसुवोपरस्तवचनविरोधापतः प
तदुक्तेभवति यथाकश्चित् सद्भावेदमर्थलोभेन ददाति नद्दादिति प्रतावोमहितयादिसर्वे विडंबनमात्रमिति
स्वयमेवाह उन्मत्तवदिति अन्यथा उन्मत्तः केवाचवत्वात् अशिवोना शिवोवायस्मात् अमेतामनजनप्रियगतिर्भवे
यतिप्रथमंभूतानामिति भक्तवात्सल्यमाह नामस्थानपिदोषमनीययातीति नष्टानामपिशोचेशुद्धिर्यस्मात् उ
पतिः प्रथमभूतानां तमोमात्रात्मकात्मनो नस्याधुत्मादनाद्यायनहेष्टोवापङ्हेदे दतावतमयामाधीचो
दितेपमेश्विना १९ मैत्रेयउवाच विनिष्ठेवसगिरिशमप्रतीपमवस्थितं दक्षोत्यापउपस्पृश्य क्रुद्धः शप्तुं
प्रचक्रमे १२ अयंतु देवयजन इन्द्रोपेन्द्रादिभिर्भवः सहभागं न लभतां देवैर्देवगणाधमः १६ निषिध्यमानः
ससदस्यमुख्यैर्दक्षो गिरित्राय विसृज्य शापं तस्माद्विनिष्क्रम्य विवृद्धमन्युर्जगाम कौरव्य निजं निकेतं ॥ वि
तायशाय गिरिशान्तमात्मारामनिर्दिस्यागोपथकषायदापितः दतायशापं विससर्जेदादक्षा यत्नान्वमादमत
इष्टोमतमयोनुकं यायइतिनहेतोनायस्मसङ्केतनसिंवनेतिहधेत्रस्तोवाक्यालजाभयाद्विवापरितज्यदेतत्पर्यः
१९ अप्रतिकूलेयथाभवस्थितमपिविनिंद्य १७ देवानायजनसमयेदेवैः सह भागं न लभतां किंतोभ्यः पूर्वमेवलभ
तां अग्रेभीजिनात् यज्ञतेषुभुञ्जंतवगसलभतां सर्वेयायकत्वात् नतु देवः देवगणाधमो यस्मात् १८ सदसः तस्मात्
स्थानाद्विनिःक्रम्य जगाम स्वकीयं १९ गिरिशायतानुगानामग्रणीमस्या तोषयवकषायः
तेन दापित आरक्तेनेत्र स्पष्टोस्तस्मिशिक्षास्वताचार्यवचनानहंतोनिगदति
नार्थः तेभ्योपिशापं विसर्सर्ज २० ॥

श्री॰
भाग॰
च॰टी॰
७

तृतीयेतुसतीतात यज्ञोत्सवदिदृक्षया गच्छन्तीमहेशेनवारितानीतिहेतुभिः ध्रियमाणयोः अवतिष्ठमानयोः श्वशु-
रजामात्रोः मात् १ हद्विहीनेनयज्ञनाक्षेपव तथापि दक्षयज्ञस्य हहपरित्यागोद्दवाहनाच तत्रैवहेतुत्वे-
नोक्तमाह यदाभिषिक्तप्रजापतीनामाधिपत्येनाभिषिक्तः तदातस्यस्मयोगर्वोऽभवत् २ गर्वोदेवब्रह्मनिष्ठानभि-
भिभूयेति बृहस्पतिसवंनाम वाजपेयेनेष्ट्वा बृहस्पतिसवमिति अतएव वाजपेयेनेष्ट्वा समारेभे ३ कृतस्वस्त्ययनाः कृतमं-
गलाःसभर्तृकाःपतिदक्षिणादिभिः प्रथममहितानामपियज्ञोहेतोपुनरहेणमङ्कतत दाखेचराणांप्रजल्पतांपितृ-

मैत्रेयउवाच सदाविद्विषतोरेवंकालोवैध्रियमाणयोः जामातुःश्वशुरस्यापिसुमहानतिचक्रमे १ ।
यदाभिषिक्तोदक्षस्तुब्रह्मणापरमेष्ठिना प्रजापतीनांसर्वेषामाधिपत्येस्मयोऽभवत् इष्ट्वासवाजपेयेनब्र-
ह्मिष्ठानभिभूयच बृहस्पतिसवंनामसमारेभेक्रतूत्तमं ३ तस्मिन्ब्रह्मर्षयःसर्वेदेवर्षिपितृदेवताः
आसन्कृतस्वस्त्ययनाः तत्पत्न्यश्चसभर्तृकाः तदुपश्रुत्यनभसिखेचराणांप्रजल्पतां सतीदाक्षायणी
देवीपितुर्यज्ञमहोत्सवं ५ व्रजन्तीःसर्वतोदिग्भ्यउपदेववरस्त्रियः विमानयानाःसप्रेष्ठानिष्ककण्ठीःसुवा-
ससः ६ दृष्ट्वास्वनिलयाभ्याशेलोलाक्षीर्मृष्टकुण्डलाः पतिंभूतपतिंदेवमौत्सुक्यादभ्यभाषत ७ ॥

यज्ञमहोत्सवंश्रुत्वा ५ तत्रव्रजन्तीरुपदेवानांगन्धर्वादीनांवराःस्त्रियःस्वनिलयस्याभ्याशेदृष्ट्वेतिसप्तमेनद्रष्टव्या
औत्सुक्यात्पतिंअभ्यभाषतेतितृतीयेनान्वयः कण्ठेभूषिताःस्त्रियोदृष्टाः विमानानियानानि यासांताःसप्रेष्ठाः
सहितानिष्काणिचदूकानिकण्ठेषुयासांशोभनानिवासांसियासांताः ६ लो-
लानिचञ्चलान्यक्षीणियासांमृष्टान्युज्ज्वलानियासांताः ७ ॥ ॥

प्रत्यसृजत् प्रत्युत्तरत्वेन शापमसृजत् ब्रह्मदण्डं २७ सच्छास्त्रपरिपन्थिनः प्रतिकूलाः २८ सुरा गौडी पैष्टी माध्वी च या सैव लाला
हि सुरा भवमयं ... देवं सुरं देवतां वदाम्यावमितपष्ठः २९ ब्रह्म वेदं ... सेतुं मर्यादारूपं तद्वा हेतुं
साधयतां धारणं धारयतां विधारणं धारणां ३० ... पञ्चयति ... शिवः पन्थाः यः सर्वं ...

तस्यैवं वदतः शापं श्रुत्वा द्विजकुलाय वै भृगुः प्रत्यसृजच्छापं ब्रह्मदण्डं दुरत्ययं २७ भवव्रतधरा ये च तांश्च
समनुव्रताः पाषण्डिनस्ते भवन्तु सच्छास्त्रपरिपन्थिनः २८ नष्टशौचा मूढधियो जटाभस्मास्थिधारिणः वि
शन्तु शिवदीक्षायां यत्र दैवं सुरासवं २९ ब्रह्म च ब्राह्मणांश्चैव यद्यूयं परिनिन्दथ सेतुं विधारणं पुंसामतः पा
षण्डमाश्रिताः ३० एष एव हि लोकानां शिवः पन्थाः सनातनः यं पूर्वे चानुसंतस्थुर्यत्प्रमाणं जनार्दनः ।
३१ तद्ब्रह्म परमं शुद्धं सतां वर्त्म सनातनं विगर्ह्य यात पाषण्डं दैवं वो यत्र भूतराट् ३२ मैत्रेय उवाच तस्यैवं व
दतः शापं भृगोः स भगवान्भवः निश्चक्राम ततः किंचिद्विमना इव सानुगः ३३ तेऽपि विश्वसृजः सत्रं सह
स्रपरिवत्सरान् संविधाय महेष्वास यत्रेज्य ऋषभो हरिः ३४ आप्लुत्यावभृथं यत्र गंगा यमुनयान्विता विरजे
नात्मना सर्वे स्वं स्वं धाम ययुस्ततः ३५ इति श्रीभागवते चतुर्थे स्कंधे द्वितीयोऽध्यायः २ ॥

अनुसंतस्थुः आश्रितवन्तः यत्र यस्मिन् जनार्दनः प्रमाणं मूलं ३१ भूतराट् भूतानां नायकः प्रमथानां पतिः ३२ अन्योन्यशापे
नोभयोर्नाशपात विमना इवेति तथापि भगवद्भक्तिप्रहीनानां नाशो न स्यादिति भावः ३३ ऋषभः सर्वश्रेष्ठो हरिः यत्रेज्यः
पूज्यः ३४ तत्र सत्रे ... विधाय हे महेष्वास विदुर यत्र प्रयागे ... गंगा यमुनयान्विता ... ययुः ३५

श्री: भाग: च.टी. ६

प्रवित्तं तथाप्यनाहूता: सत्य: कथं गच्छाम: तत्राह सौहृदं सुहृद: केतनं गृहं तथा भर्तुर्गुरोर्देहकृतश्च गृहं अनाहूता अप्यभि-
यंति सत: इत्यर्थ: ।१३ हेऽमर्त्य तत्तस्मान्मे प्रसीद इदं मे वांछितं कर्तुं भवान् अर्हति कारुणिकत्वमेवाह अदभ्रचक्षु-
षा सर्वज्ञेन त्वया आत्मनो देहस्यार्धेऽहमिति निरूपिता धृता यतोऽर्धनारीश्वर इति ख्यातोऽसि अतो मामनुगृहाण या-
चित: सन् ।१४ अभिभाषितोऽभियाचित: कु: दक्ष: यानाह समक्षं मर्मभिद इति यान् कुवागिषून् दुरुक्तिवाणान् संस्मा-
रित: सन् ।१५ अनाहूता अपि गच्छन्तीति यदुक्तं तत् शोभनमेव किंतु अनात्म्यं देहाद्यहंकार: तत्कृ-

कथं सुतायाः पितृगेहकौतुकं निशम्य देहः सुरवर्य नेङ्गते अनाहूता अप्यभियन्ति सौहृदं भर्तुर्गुरोर्देहकृतश्च
केतनं ।१३ तन्मे प्रसीदेदममर्त्य वाञ्छितं कर्तुं भवान्कारुणिको बतार्हति त्वयात्मनोऽर्धेऽहमदभ्रच-
क्षुषा निरूपिता मानुगृहाण याचितः ।१४ ऋषिरुवाच एवं गिरित्रः प्रिययाभिभाषितः प्रत्यभ्यधत्त
प्रहसन्सुहृत्प्रियः संस्मारितो मर्मभिदः कुवागिषून्यानाह को विश्वसृजां समक्षतः ।१५ श्री-
भगवानुवाच त्वयोदितं शोभनमेव शोभने अनाहूता अप्यभियन्ति बन्धुषु ते यद्यनुत्पादितदोषदृष्ट-
यो बलीयसानात्म्यमदेन मन्युना ।१६ विद्यातपोवित्तवपुर्वयःकुलैः सतां गुणैः षड्भिरसत्तमेतरैः ।
स्मृतौ हतायां भृतमानदुर्दृशः स्तब्धा न पश्यन्ति हि धाम भूयसाम् ।१७

तेन मदेन मन्युना चेन्नैवं यदि अनुत्पादितदोषदृष्टयो भवंति तर्हि न तु उत्पादितेऽन्योन्यदोषे इह हि दर्शिते वांते ।१६
ननु विद्यादिगुणयुक्तो दक्षः कथं तस्य दोषदृष्टिर्भवेत्तत्राह विद्यादिभिः षड्भिः सतां गुणा विवे-
कज्ञानेन दृष्टस्मृतिर्भूयसां महतां धाम तेजो न पश्यंति तर्हि नन्वसतां कथं विवेकनाशः तत्राह सतां गुणा
विवेकहेतवोऽपि असत्तमानामितरे स्मृतिभ्रंशहेतवो भवंति धृतः पुष्टो मानो अहंकारो दृग्विघ्नात् तापमहत्त्वादिमानोऽसः

८

नार्योपिताः प्रवर्तितः हेवामश्रावने यद्यर्थिताश्चलेहि वयं च तत्रामि स्नामगच्छाम वो ने ह्याधियोनिहाय
नामीविवुधाव्रजति ८ ओत्सुक्यप्रकटयन्नाह तस्मिमितिषड्भिः पिनम्भामयनीतं दत्तपरिवङ्क मलकादि
दवाभवतास्मत्प्रहितं सीकर्तुं कामये प्राहितमितिपाठे मत्कृतं परवर्दइच्छामीति ९ स्वस्वभगिनीः भवेभिः
मताः सहर्षीः किंतपि यंत्रे ह्याद्रचितिचिरमुत्कंठमत्स्वकमनाय प्यासाह्वद्दपामिहेमठ अनीयमानं प्रवर्त्यमा
मानं ग्रथरेषुधजमिव हृष्ट्वा श्रमधरं यस्य प्रलापमाणायन्ते कांतयुयवा १ अहोकितं त्रासुर्यं यतनं वोतोत्स
कामितिचेदत्तआह नयीतिहश्रजरपतत्किमाश्चर्यहे पततयो वसमायया चित्तं भाति अतोयद्यपितत्रातका
मलीडवाच प्रजापतेर्मेरुपृष्ठस्थानं प्रतनितर्पितायत्तमहीभुवः किल वयं च तत्रामि स्नामवामेत यद्य
र्थितामीविबुधाव्रजतिहि ८ तस्मिन्नभगिन्यो मम भर्तृभिः स्वैः फेवामिहातिहि ह्यदिहत्तव अद्य तामि
भिन्नमगत्वा वकामये मुह्मा पनीतं प्रदिवं हेमहितं ९ गत्रमत्वे मेननभर्तृ मेमता मातसस्य किंतथि
यं च मातरं हृत्वाचिरात्कंठमहिंसिकीष्मानवमंगाधर्मधजे १० तयोत तदाश्चर्यमजातममाययाविं
तिमितं मातृणात्रयात्मके अथाधाहेशोधिदत्तान्यवित्तो दीनादिहहलेभवावदितं पद्मप्रयोतीस्मवा
न्यायाश्चिनापालंकृताः कांतमरत्नावद्यधस्ताः यासां व्रजाभिः क्षितिकंठमंडितं नभोविमानैकलहेमयं
द्विपि: १२
स्मृर्यबुद्धिः तथाप्यहं योषितउत्सकत्स्वभावान वतत्वं च नजानामि अतो दीनाकृपण्यामती हमवमेभवदिति जा
नाम्यमिदि हत्तोद्वत्पामि ११ दिहत्तामेव कोक्षत्यान्याय मत्वानकि यश्चेपति त्वामत्त हे अभवेति सुहृद्धि योगरः रव
लयानामाहिम्नितिभावः अन्यायाश्रितः संक्षयरहिता अपि प्रायान्तीः पण्डकांतमरत्वाभवं सहितानवद्यध्यः सो
वंशः कथमताः यासां विमानैर्नभोमंडितानाः क्षितिकंठनीलकंठ तिपत्रगुहायताया विवसाभिभदितन
क्षितिकंठमाति १२ तदाहे सुर श्रृंहतिंगहोजवनिजाममतनायाहेस कथमेगते हूनः

श्री• भाग• चा•ली• ६

परमेश्वरे श्रीवासुदेवाय गुह्याबाधायाश्रितो भिमाणएवतत्त्वेनमेवणीसर्वंतिक्षिनकायकेआयासयोगानश्रोतर्थोभिर
ष्यामनसामेवकेनमितिभावः २३ किंचनकेवलमस्मागमेश्वरवासुदेवाहंष्यानमनंक्रियते किंतुनित्यमेवमन।
मिवासुदेवसंतत्त्वमित्याह बिसुरं सर्वमतः कारणमयगुणावासुदेवगोलितवासुदेवशब्देनाभिकृताः यतस्मात्त
ज्ञातिस्मिन्वेवपुमान्वासुदेवईयतेप्रकाश्यते अपगतमावनमावराणा येस्मात्तस्तुयमर्थः वासुदेभगवतोप्रती
यतइतिहिवासुदेवः परमेश्वरः प्रसिद्धः सचविसुद्धे सर्वप्रणीयते अतः प्रत्यपार्थेनप्रसिद्धेन प्रकृत्यर्थाः
निर्दीयते ततस्त्वाभयमिदंसर्वमितिज्ञात्वाभावमेत्यस्मिन्निति वासुदेवः दीप्यते यो ततइतिवासुदेवः।

प्रत्यक्षमः प्रत्ययाणाभिवाथर्वविधीयतेसाधुमिथः सुमध्यमे प्रज्ञैः परमेश्वरहवाथचेतसाऽगृहाशया
योवनदेहमानिने २२ सर्वंविसुद्धंवसुदेवशाहिते यदीयतेतत्रपुमाननमावृतः सोवचतस्मिन्भग
वान्वासुदेवो ह्यात्मजोमेमनसाविधीयते २३ ततेनिरीक्षणानपितापिदेहर्टेहेतोममद्विमद्दन्ना
प्रतास्त्विय याविस्वमृष्यजगतेवोहमामनागमर्ड्वंवसाकरोतिरः २४ ॥

॥ गीता टीका

१८

शुद्धे ईशातिप्रकाशते इतिवासुदेवशुद्धवाच्यं शुद्धंसर्वंततः किमतस्त्वाह सत्वेचतस्मिन्मयानमस्कारेणा
नुविधीयतेमेधातेत्यर्थः मनसेति याहमनसाविशुद्धेनाधीयतेधार्यतेचिंतयद्यत्यर्थः सयतः अधोक्षजे॥
परमहितमले जायतेप्रकाश्यतइंद्रियागोचरइत्यर्थः २३ तस्मात्त्वयानतिरेतः देहकदापीतिपाथवात्
निति कृतिकृत्वानधीयताभार्थः हिद्रशत्रुः नदेवाहदेवात्मदत्तः विश्वसृज्जायतगतेमानिरयपापोपिमेकरोमि

६

स्वजनवान्धवयात्वं । तस्माद्गृहान्न प्रतीयात् तत्रावलोकयेत् सर्वेनस्थितिचिन्तनमेवाह येविक्रियां दिल्लयावृद्ध
स्वपुणे शुगोपिता उत्तमिभूर्थ्येभ्युत्तान्यागोपितमूर्तितरागोपितासिंतिवा १८ ननु स्वजनानां गृहे सह स्थितिवर्तवाचे
स्थितस्यमोक्षसमीपे ऊः सहवासादित्याह नत्यतिश्चरिभिः प्रीतीमुखेवन्नाः श्रादिताग सर्वादितगोत्रापित्यानवाद्य
ते तद्वशेतेन सवोपितिस्थानां तत्कृतिमिर्ममेहतादिनोयथाद्यतास्त् दादिवानिशातयाति १९ सर्यतत्रगतत्पर्येनेयशकेति
चेन्नत्त्राह नकांनिश्चितंऽहिष्टगतिः स्थितिर्यस्तत्मात्मज्ञानात्कन्नामसत्येनप्रयतिसंस्मितासिपितसकाशात्

नैताहुशानां स्वजनानाद्येषदयागहात्मनेयादनवस्थितात्मनो ऽस्मागतान्वन्नपियाभिच तते सशोपितमन्त्र
मिरसर्विगाद्विभिः १८ सस्थारिमिर्नेवयथैव प्रीतीमुखैः प्रोतोदितंगोष्ठदयेनस्थता स्थानांयथाचक्रापि
याद्वक्तिभिर्दिवानिशंनयातिसर्वमतादिनः १९ वागतनमतःहृष्टगतेःप्रजापतेःस्त्रियामज्ञानांसमितमन्त्र
समता सुष्ठाविमानंनविनः प्रत्यक्षमेनदासुयात्कः पोवनस्वेयात् २० पापच्चमानेनतत्त्वादनेद्वियः
सम्यक्त्विभिःएतत्त्वबुद्धिमाद्विगा अकल्पणधामपिपीकमजमापरं परंदेहियस्यासवाद्विह्नम् २१ ॥

नेलक्ष्याहमंदासुयात्मनस्तंद्वेषान् २० ननुभगवन्नत्याकिमितिदन्तःनिरस्कोनयत्तोसामाहिष्टि सत्यस्वाह पापचामा
नेनालदस्मानेनतन्नदाद्वःहितेनदयाकामिः शुद्धोजीवः तस्यबुद्धिर्वतनमचिन्त्यगानिरहंकारणानिव्यथः सम्यक्
त्विभिः प्राणाकीर्तनाभिः कल्पापदस्थानेयत्तर्थप्राप्तमकल्पः अप्राप्ताः मनुप्रदेरयदेहोमिष्टस्वरायत्थाहीकेव
लेहिमेति २१ ननुत्वयामनुष्यानविनयाघकस्मादेवज्ञानपवांसेनवाह
हेस्मसप्तमेप्रयुक्तमादिकमिथोजनैर्यदिधीयतेनतसंताः सर्वोपि
विधीयतेनसायुक्तमेवाह ॥

श्री· दुःखसहत्वं चाप्यव्यायामेनेन्द्रियमित्यर्थः विपरीतोनात्र मविद्यमानसंप्रत्यपादः आर्थधन्वान्नदोषः ॥ अथ अन्ने र
भा·च· ग्रामकमित्यस्यानुवादः ग्राम्नित्यर्थमित्र तिनम्प्रायाव्याख्या यत्रेति ॥ विक्षुभोनपदं श्लोकानुवादो विक्षुभितेति १८
टी· ति नम्रगामेनोपतापः न मनःमनःसंतोभिः महिम्नी यथा दोहिते न्याद् रथं मेघसुखस्य यथा यथा तुद्धिः विम्रवि
८९ क्रियतेजात्र निविकरोति नाम्नाः स्त्रियापि पतिगामयतिनम्यगीतं कालिमः अन्यानन्यानन्यान सा

अपरोयावदारोदविक्रमेधीयमूदने पितृहृदेतिनाः कालोऽजनोदेवकः स्मृताः १२ प्रमुची
वलिनृतिवशांगापांचालमेतिनं पितृयानेदेवयानेश्रीग्रामणनयापादुमेत १३ आसदिमि
चलोकसाम्यं वायोगामिमागतिः उपश्रोत्रुसंहः प्रोक्तो निर्ऋतिदुदाचाते १४ वैशमनं नामको
पास्यभृत्यकर्णोधूलमेकरा हेलयान्द्रो दुमेताक्षमपाधुमोयाति करोति १५ अतः पुरवादय
विक्रम सेनउद्याते नवमाहनप्रभावना हर्षसमुत्तिनेहीः १६ यतयथायावनिक्रिये नेदवाकोवि
करोतिवा नथातस्यांपहप्यामानहरीरंनुकार्यते १७ हेहोदय
हित्वा ग्राम्यचेतनास्थम्यानानिहिकर्म
वक्त्रमित्युगाध्मः प्रेवाहवयुः १८ ॥

श्रीः दर्शनाक्षोनाघ्राः केवलमयद्विदेवमनलादनुकार्यते १ अत्र गमित्यत्रनात्ताचार्ये मेवतम
स्पेवपुरिति तारयोवराः प्रतीतिनो यमप्रसवनाययः वलनन्लाविनः स्वमप्रार्थदेवेद्धावेव
विद्युतमेनद्यात्मयत्वमावानपाटान्तमेवात्मा रवनेन्द्रनेत्रयद्वेतामागतिर्हाषमित्यस्यव्याख्या
नावेदनमहस्ताहिनवक्त्रमित्यस्यव्याख्या हिकर्मवक्त्र इति विगाधज इतिविवाह पदं व्याख्या १८ २१

मानक्रि [illegible] ल्स्यति चेतनीकरोतीत्यर्थः यद्भावान लिप्रकटयति तत्स्थूलकर्मणां पुरंजनयतीपुरंजनः पदेवा
त्यानः [illegible] दन्त्यादयः पादयस्य २ अविज्ञातसहिनामा [illegible] कोयः सख्या अविज्ञातनामानिकान्तिः यस्य
स्मानुभिः [illegible] यते ३ नवत्रेषु पुरेषु मध्ये ४ अन्तिमेन्द्रियैः ५ पंचवृत्तिप्राणः पंच
शिराः सर्पः [illegible] ६ एकादशमहाभटाः [illegible] महाभटेना यक [illegible] यति दह

[illegible] नामस्य [illegible] पुरंजनेविद्या [illegible] त्मनः [illegible] पादमणास्कं
[illegible] यो [illegible] स्यपुरं [illegible] यन्नविज्ञायते [illegible] नामभि [illegible] यागौः ३ यदा
[illegible] सप्तगुणान् नवद्वारे [illegible] ४ [illegible]
[illegible] मितियन्त्र यामयिप्राय [illegible] सप्तवायः [illegible]
[illegible] प्राणाः पंचवृत्तिर्यथा [illegible] ६ [illegible] विद्या
[illegible] पंचाला [illegible] ग्रतवपुरं [illegible] नासिके [illegible]
[illegible] वहियाति [illegible] ८ [illegible] नासिके [illegible] पंचपुरं [illegible]
[illegible] पश्चिमे [illegible] ९ [illegible]
[illegible] विचवृत्त [illegible] १० [illegible]

[illegible] १ [illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible] १० [illegible]
[illegible]

श्री
भाग॰
टी॰
१०

नन्दगोपादीन्प्रियशान्तिधरा वत्सादयः प्रसिद्धा नाहमित्यत्र प्रभृत्यक इति अन्वविषयत्वं तेषां नयामीत्यम
कपन्नतस्मामायायाः अमक्षोणिद्रियादिषु स्थितः सन्नतदेवतारूपेणानेव भासिनन्तमूर्तिरेकेणा
ज्ञानक्रियाशक्तिधरः कश्चिदस्तीत्यर्थः १ अपि च किं वक्तव्यं बुद्ध्यायोऽस्तानादिशक्तिर्यत्र न भवतीति यस्मा
त्ब्रह्मलोकोपि ज्ञानं नन्द धीनसेवेनाह नह्येतयावपुनर्यान्तिनेनभवन्ति शरणं प्रपन्नो ब्रह्मा इदं विष्णुम
वरुणपोशान्तकथंमनःप्रक्रमः प्रवृद्धः अन्यथापत्यप्रतितद्धा अपवर्गामुक्तास्तेषामपि शरणं क्रतवि

पकल्मिन्मन्यमानविनिद्रमानस्साक्षात्मायायाभोगोकृत्यगेयामहदाघरोधं स्वस्थाः नुविषयकषम
दमक्षोणिपुनानेवदाकषु विभावमवहिभाति १ नह्येतयावपुनर्येदमवष्टविष्णुममप्रवृद्धइव
नाशमवत्प्रपन्नः तस्माद्वार्यप्रारंणानवपादमूले विस्मर्यते नैतद्विदाकथमातेबोधो८ नद्दे
विमूढमतयस्तवमायया तेयत्नाभवाप्य विमानलाममन्यहेतोः अग्रेतिकल्पकतकञ्जणपो
पमोगमिज्ञोतियत्नस्पर्शंजनरकेपित्वणा ४ यानिर्देतिस्तनुभृतांतवपादपद्मध्यानाद्भव
जनकथाश्रवणेनवास्यात् साब्रह्मणिस्वमहिमन्यपिनाथमाभूत्किंत्वन्तकासिललितात्पतता८

दामलैद्विपजीवनेनतद्धानमपकाहं ज्ञानन्नाकथं विस्मर्यते एवंभूतेनवामभजेतः कान्तद्भाइत्यर्थः
८येच्छलाभाःकामाद्यर्थंभजन्तेतितेपिमूढाइत्याहन्नामिति भवाप्ययोजन्ममरणेतद्धिमात्तेहेतवा
मन्तेहेताः कामाद्यर्थंभजन्तीति मूढविमूढमतयः वञ्चितवित्ताः यत्तकल्पतरुंभजन्तीति तथाज्ञणा
...पमोगंसुखमिच्छन्ति नचेच्छायोग्यन्तदित्याहयुक्तस्पर्शजेविषयसंबंधजन्यमुखंतत्र
...अः पर्यादिसविस्मकामैः प्राप्यतेनिष्कामभजनेततस्मादित्यत्तन्नाहयेतितमे हिम

श्रीभा॰ टी॰ १० ... अध्यायः ८ ...

तस्मादेवैनेकां हरि ... भवतीत्यर्थः त्रयाणामेकभावः स्वरूपं येषां ५२ ह्येनक्रान्तनात्रिकपालमूप उमयतः
श्रौतः श्रद्धा नन्दः ... नैर्मागिनयत्तावाशिष्टेनउदवस्थितेसमाप्तेतः नेनेत्युदवमाननेनकर्मणासोमपानित्तरानपिउ
धावदित्युत्तुष्टुगः ततस्त्रयउदवस्थकर्मसमाप्त्यत्रवभृथद्वयंपयथाभवतितन्नेत्वातवान् ५८ ह्येनेवानुभावेनाभ्या
धसेमेप्रामसिद्धयेतस्मात्रयि ५२ ५८ आहुंतेभजेतमम्रत्रनन्यभावानामेकेवगतिर्यतंत्रलयकालहमाप्राप्तिः

ह्रदंचवेनभोगेनत्तुप्याथावत्ससमाहितः कर्मणोदवमानेनसोमपानितरानपि उदवमसहितिभिःसत्राव
वभृथततः ५९ तस्मात्प्राप्यानन्यभावेनहेनेवावासेराधर्मे धर्मपूर्वमतिदत्वादिदर्शात्सर्वयत्नः ५२ एवदा
नाथणोहितामतीपूर्वकालेवं जन्महिमवतःदेवेमेनायामितिपूत्रकमः ५८ तमेवदयितंभूयआवृंक्तेपा
तिंमंविकाअनन्यभावैकगतिंशक्तिःसुप्तेवपूरुषं ५९ एतद्भगवतःशंभोःकर्मदक्षाध्वरद्रुहः श्रुतंभागवता
च्छिष्यादुद्धवान्मेवृहस्पतेः ६० इदंपवित्रंपरमंपुण्यंशिवंयशस्यमायुष्यमघौघमर्षणं यो नित्यदाकर्ण
नोनुकीर्तयेन्नरोधुनोत्यघंकौरवभक्तिभावतः ६१ इतिश्रीभागवतेचतुर्थस्कंधेसप्तमोध्यायः ७ मैत्रेयउवाच ।
सनकाद्यानारदश्चऋभुर्हंसोरुणिर्यतिः नैतेगृहान्ब्रह्मसुतात्यावसन्नूर्ध्वरेतसः १ ॥ श्रीरामः

... ष्मित ५१ वृहस्पतिः निर्धानमत्पत्तौ ६० पंरपवित्रंश्राकर्णितथाकीर्तयेत्सश्रात्मनः परस्यापिश्रुतेनारब
मनंसर्वदाधुनोति ६१ इतिश्रीभागवतेचतुर्थस्कंधेसप्तमोध्यायः ७ इदानीकन्यान्वयप्रसाद दिष्यकथोदिता
मनुपुत्रान्वयप्रानाधवर्णयंत्रय्यचमिः १ अथमोहकदावृक्षिणोपमन्तरात्मपुराह निर्गमनमध्येवासकत्त्यतानां
तानिरूपयेत्‍ एतेयोन्मनुकन्यान्वयाकोः

श्री॰ भाग॰ च॰ टी॰ २१

ऽनेनेन प्रकारेण स्तवैः कीर्त्यमाने हे भद्र विदुर संनिन्ये प्रवर्तयामास ४८ सर्वात्मत्वेन सर्वभागभोक्तापि भगवा
न्निजांशेन भागेन त्रिकपालपुरोडाशेन प्रीयमाण इव दक्षमाभाष्य संबोध्य बभाषे योऽहं जगतः कार
णमात्मेश्वर उपद्रष्टा साक्षी च स्वप्रकाशत्वेनाविशेषणः स एव ब्रह्मा च शर्वश्चेत्यन्वयः ५० तत्र हेतुः आ

सत्प्रसीदन्नस्माकं तन्नोदर्शनेन परिभूयान्यकर्मणां कीर्त्यमाने नृभिर्नाम्नि यज्ञेश ते यज्ञविघ्नाः क्षयं
यान्ति तस्मै नमः मैत्रेय उवाच इति दक्षः कविर्यज्ञं भद्र रुद्राभिमर्शितं कीर्त्यमाने हृषीकेशे संनिन्ये यज्ञभा
वने ४८ भगवान्स्वेन भागेन सर्वात्मा सर्वभागभुक् दक्षं बभाष आभाष्य प्रीयमाण इवानघ ४९ श्री
भगवानुवाच अहं ब्रह्मा च शर्वश्च जगतः कारणं परं आत्मेश्वर उपद्रष्टा स्वयंदृगविशेषणः ५०
आत्ममायां समाविश्य सोऽहं गुणमयीं द्विज सृजन्रक्षन्हरन्विश्वं दध्रे संज्ञां क्रियोचितां ५१ तस्मि
न्ब्रह्मण्यद्वितीये केवले परमात्मनि ब्रह्मरुद्रौ च भूतानि भेदेनाज्ञोऽनुपश्यति ५२ यथा पुमान्न
स्वाङ्गेषु शिरःपाण्यादिषु क्वचित् पारक्यबुद्धिं कुरुते एवं भूतेषु मत्परः ५३ त्रयाणामेकभावानां
यो न पश्यति वै भिदां सर्वभूतात्मनां ब्रह्मन् स शान्तिमधिगच्छति ५४ मैत्रेय उवाच एवं
भगवतादिष्टः प्रजापतिपतिर्हरिं अर्चित्वा क्रतुना स्वेन देवानुभयतोऽयजत् ५५ ॥

त्मेत्यहमेवात्ममायामधिष्ठाय जगत्सृष्ट्यादि कुर्वन् स च स च सर्वेश्वरो ब्रह्मेति शर्वेति क्रियोचितां संज्ञां धारयामि ५१ २१
तस्मिन्नेवं [illegible] मीपे स्वगतसजातीयभेदरहिते ब्रह्मणि परमात्मनि ब्रह्मरुद्रौ भूतानि च भेदेनाज्ञः पश्यतीत्यर्थः ५२
विशिष्ट [illegible] णीति सदृष्टान्तमाह यथेति ५३

विप्रे ... मा ... यदीति ... तिक्रम्य यतः संभावितस्य स्वप्रतिष्ठितस्य यदा भवति तदा स ... भवः
... कल्पते २९ इति श्रीभागवते चतुर्थे टीकायां तृतीयः ३ चतुर्थे पितृगृहे गतायाः शिवमानिनाः हानि
... तायज्ञ ... देहत्यागे ... अथ यज्ञानुगतान् लब्धान् ... वारणं च सुहृद्दिदृक्षुः निष्क्रामती भवा ...
... पुनर्निर्विशती चलद्धामस्तीद्विधामवभूव १ सुहृद्दिदृक्षया प्रतिघातात् दुर्मनाः ... कला
... लेषीः प्रतिविघ्नलाघ्राकला प्रतिघ्न ... मनान ... मातरहिते प्रदत्स्यती ... कारिष्यतीवद्ना

यदि व्रजिष्यस्यतिहाय मद्वचो भद्रं भवत्या न ततो भविष्यति संभावितस्य स्वजनात्पराभवो यदा स सद्यो म
रणाय कल्पते २९ इति श्रीभागवते चतुर्थे टीकायां तृतीयः ३ मैत्रेय उवाच एतावदुक्त्वा विरराम शंकरः
पत्न्यंगनाशं ह्युभयत्र चिन्तयन् सुहृद्दिदृक्षुः परिशंकिता भवान्निष्क्रामती निर्विशती द्विधासम
१ सुहृद्दिदृक्षाप्रतिघातदुर्मनाः स्नेहाद्रुदत्यश्रुकलातिविह्वला भवं भवान्यप्रतिपूरुषं रुषा प्र
धक्ष्यतीवैक्षत जातवेपथुः २ ततो विनिःश्वस्य सती विहाय तं शोकेन रोषेण च दूयता हृदा पि
त्रोरगात् स्त्रैण्यविमूढधीर्गृहान् प्रेम्णात्मनो योऽर्धमदात् सतां प्रियः ३ तामन्वगच्छन् द्रुतविक्र
मां सतीमेकां त्रिनेत्रानुचराः सहस्रशः सपार्षदयक्षा मणिमन्मदादयः पुरो वृषेन्द्रास्तरसा गतव्यथाः

... कथं भवतायस्मीत्यात ... आत्मनो देहस्याधर्मे
तो वेपथुः कंपो यस्याः १ ततस्तं विहाय पित्रोर्गृहानगात् कथं भूताया स्त्रीत्वात्तस्मै आत्मनो देहस्याधर्म
मदात् त्यागेहेतुः स्त्रैण्यं स्त्रीस्वभावः तेन विमूढा धीर्यस्याः सा ३ द्रुतविक्रमां शीघ्रं गच्छन्तीं सह
पार्षदैर्यक्षैश्च वर्तमानाः मणिमान्मदश्च आदिर्येषां ते पुरः पुरतः वृषेन्द्रं तेधायन्तो गत
व्यथा निर्भयाः हरातिक्रमेणागतस्यापि मनागतायेनागमन ... इतिवा ४ ॥

श्री॰
भाग॰
त॰ टी॰
४१

यो देशे सर्वलोकेशैः सन्त्यत्र भार्यया युते मुनिप्रयुक्ताः सूता याः स्वचेतसि मेति वर्ण्यते । गायकाः सूतादयः ।
तालेन समस्थाः यो भवान् प्रवर्तते एष प्रथमाधिकारान् येन प्रयागजातस्य तयोः कथा इति प्रतिप्रवितर्कतया ब्रह्मा
दीनामपि धियोऽवभृत्‌सुः इतः पुनर्वर्यतः प्रहरिनेनममथा भवेम । अथ यथावद् धियन्मपशाक्ता प्रथिकथा प्रस्ते ।
मादयः मुनिभिः प्रदेशे योगबलेन प्रदिप्रकाशितं तदनन्तं क्रमयविततम् मतिं विस्तारयामः २ तेनो हृदे लोक

मैत्रेय उवाच इति ब्रुवाणं नृपतिं गायकान् मुनिचोदिताः नष्टधुर्य्यं समनसः तद्वागमन्त्रमेवयानालेव
यते मतिमाञ्जुवाणिनेयो देववर्यो वतानामायथा येनागजानस्य च पौरुषाणि तेवाचसतीनामपि वभुः ।
महिंयः १ अथाशुदाराश्रवसः एषोऽद्य कलावतासुक कथासमाहृताः यथाप्रदेशे मुनिभिः प्रबो
धिताः स्वाध्यायानिकर्माणि वर्यं वितनमहि २ एषधर्मभृतां श्रेष्ठो लोके धर्मनुवर्तयन् गाथा वधर्मसे
तूनां शास्ता तापरिपंथिन धर्मघैलकपालानां विभक्तिं कलनीतनः कालेकाले यथाभागं लोकः ।
योरुयोर्हितं ५ वसुकालउपादत्ते कालो वा यविमुञ्चति समः सर्वभूतेषु प्रतापयन् सूर्यवद्विभुः

६ तितिक्षत्यक्रमं वैन्य उपर्याक्रमतामपि ।२
भूतानां करुणः शश्वदार्तानां क्षितिवृत्तिमान्

बालानां नवमेन्तीः कालेकाले विभक्ति यथाभागं पालनं पोषणं तदनुरञ्जनादिकार्यानुसारेण यथार्हादि
प्रवर्तते सर्वे यस्य हितं युद्धपादिनाच भूलोकस्य हितं भवतीतथा ५ सूर्यो दिनं धारणमिवारुअष्टभिः
वसुधनकरादानकालेऽस्मादत्तोऽभिन्नादिकाले विसृजति वसुष्टोमासूनां यायथावस्त्रजल
दृष्टे विसृजति वर्षासमवदत् ६ मसलकं पादेनाक्रमतां अथतानां भूतानां मयक्रमं सहिष्यते

सिद्धान्तप्रदीपिकायां श्रीधरीयावदीपिका ॥ ४१

पद्मासनोत्सवचनमुपदेशो निशम्य उपसन्नारायणानिर्मितं नारायणात्सकलमिदं देवैः क्ष्णागाद्देवोऽयं यथा १ किंच
नसमार्गेऽमुख्य स्मैनारायणात्तज्जनमस्य प्रयुक्ततः स्थितः ततः स्ववर्णमयप्राणेश्वरः स्वलप्रातयेषां वालसहस्र
नानावर्णसिप्यत्नाय यातेश्वराबैनिः सृताः इति ह ऋक्ष्यमपरिग्राम शिलीमुखग्रहणान्न पृथगेव युद्धे उक्तवांश्चति
ताः ४ कणायेषांते सतान् १४ वोगोनिकृत्तावाङ्कादयो येषां तातत्परे लोके विनायकथमतो ऊर्ध्वे रेतसः ५ स

संधीयमानपक्षिस्म्यायायात्महकनिर्मिताः त्रिपुरविनिर्मुविंस्त्राले शान्तानादये यथा २ तस्माद्वंसहे
धनुषि प्रयुज्यः सर्वाणि सुरवाः कालसर्वासमः विनिस्सृताश्चैवविष्णुद्विष्ट्वले यथावत्तुश्री सर्वाशिव
दितः ३ तेतिस्मृताः प्रथनौशिलीमुखेविनिःसृताः पुण्यजनाश्चयक्षाः तमभ्यधावत् कुपितांश्च
युधाः सुपर्णसत्वकणादृश्यांक्रयः ४ सतान्दृष्ट्वेतिमिधाबतोमयेनिकृत्ता अरुहमिवाददतोदरा
न् निनायलोकं परमर्कमण्डलमध्येतिनिर्भिद्य यान्सूर्यैरतम ५ ताहन्यमानाननिवीक्ष्यवेक्षकाः
न नागमः चित्ररथैन्मृशिरः ऊलानुयादिकायाकिन्नामहोमनु अंगादेपगतः सहोतेभिः ६ ससुत
वाच अन्नेतस्मातिमोघेश्वनमोहासंसत्पापन्ना यत्नपुण्यजनानेतानवधीत्सनागसः ७ तन्वेकेश्या
पर्यायेन तस्मामहर्हवेकमाः अलमेनतयागम्भीत्सवत्सल ८ नाश्मालेचिंततातक
मैततस्मिस्वार्थेहितं ववधायज्ञपदैवानामात्मबद्धेनकं ९ नायंमार्गोहिसाधूनां हृषीकेशानुवर्ति
तिना यदात्मानं पराक्रमगलवत्पशुवन्मतेवधात् १०

नाशिनोकेमेदुलेनिर्भिद्य यांवज्रजीतिनेनात् अनागसोऽतिस्यपथान् तमकोनरवसा द्रोणयेनोपभ्यानन्तुसर्वान्हे
तारः कथमस्तेतनमोल्लाहंनितिसत्यापसंधेयत्तं चित्तं स्वमवलीत्यहनायमितिपत्नागृहायराधत्तदेहमात्म
नंगृहीत्वापश्वावायस्था देहाभिमानातदनोऽन्यंजातितथाप्मतानी वेषुसंहिंसतियत् १० ॥ रामराम ॥

श्री भा. च. ३५

विस्फूर्जितैः स्फुंडितेऽयस्मिन्नेतेन त्रासयंतः स्तनयन् २३ ववृषुर्निपेतुर्विण्मूत्रैः नगजितिग्रीवैरसिवत्सगिहस्मपादिमेदसः स्त्रगमाधर्मे दासि अस्याग्रतो निपेतुः २४ साप्तमवर्षिणां अमस्माहितं यत्र वर्षो ऽद्भुतः २५ अशनिवह्निः श्वासो येषां २६ त्रास नानि भयंकराणि तिग्मा कराणि तिः प्रहतिर्यस्याः असुरा रानसादिशाहेर हतां रावेनयन्नाप वोच्यते २८ तस्य शंकल्पोल्ब

दोणानाच्छादितं व्योम घनानीकेन सर्वतः विस्फूर्जयत्तडिता दिशन्त्रासयत्स्तनयित्नुना २३ ववृषुरुधिरौघासृक्पूय विण्मूत्रमेदसः निपेतुर्गगनादस्य कबन्धान्यग्रतोऽनघ २४ ततः खेऽदृश्यत गिरिर्निपेतुः सर्वतोदिशं गदापरिघनि स्त्रिंशमुसलाः साश्मवर्षिणः २५ अहयोऽशनिनिःश्वासा वमन्तोऽग्निं रुषाक्षिभिः अभ्यधावन्गजा मत्ताः सिंहव्याघ्राश्च यूथशः समुद्र ऊर्मिभिर्भीमः प्लावयन्सर्वतो भुवं आससाद महाह्रादः कल्पान्त इव भीषणः २७ एवंवि धान्यनेकानि त्रासनान्यमनस्विनाम् ससृजुस्तिग्मगतय आसुर्या मायया सुराः २८ ध्रुवे प्रयुक्तामसुरै स्तां मायामतिदुस्तरां निशाम्य तस्य मुनयः शमाशंसन्समागताः मुनय ऊचुः औत्तानपाद भगवांस्त व शार्ङ्गधन्वा देवः क्षिणोत्ववनतार्तिहरो विपक्षान् यन्नामधेयमभिधाय निशम्य चाद्धा लोकोऽञ्जसा तरति दुस्तरमङ्ग मृत्युम् ३० इति श्रीभागवते चतुर्थे दशमः १० मैत्रेय उवाच निशम्य गदतामेवमृषीणां धनुषि ध्रुवः संदधेऽस्त्रमुपस्पृश्य यन्नारायणनिर्मितं १॥

13

३५

शंसन् प्रार्थितवंतः तं वृद्धिपतात प्रशंसावाप्रायत श्रुद्धा साद्यात अंजसा सुखेनैव मृत्युं तरति ३० इति श्रीभागवते च तुर्थे दशमः १० एकादशे तत्पमादापक्षयं ह्वामनुः स्वयं आगत्य वारयामास ध्रुवं तत्वोपदेशतः ॥

[illegible] श्रीमितेभ्यः कलिते [illegible] समानिदेहीत्यादि भक्तिं तथापि प्रवर्त्ततां मा तन्यन्न कुर्वतां ननु मे मोक्षे किं त्वया च मे [illegible] आहेयनम
[illegible] भूतानि यस्मिन्न तत्र [illegible] भवकृ कथा मृतं तन्मयानेनमतः संतु १२
[illegible] अमाधव [illegible] न अतितरां प्रियमेव मेघ्ये देह न स्मरति तत्रानुमेदयते यत्र सततादयः अदः मनयेम
नु सेवक [illegible] पि केतन स्मरति ये कृत प्रसंगाः केशुभवदीय पदारविंद सौगंध्य लुब्धहृदयेषु योतेषु नतेषु हृदा नाभ्ये
गोकेद [illegible] योमादिनिष्ठानां देहाभिमानानि वृत्तिर्दर्शयति १२ नन्वेव विज्ञानपि तत्कि मित्यभिमानवहसि आग्रह

भक्तिं मह्यः प्रवर्त्ततां त्वयमस्य संगो भूयादनेनमनामम मल्लामुयानो येनांजसा [illegible] भवाब्धिनेष्याम
व कथामृत पानमत्तः तेन स्मरंत्यति तरां प्रियमीश मर्त्यं यचान्वदः सुतसुहृद्गृहवित्तदाराः ये त्वब्ज
नाभभवदीय पदारविंद सौगंध्य लुब्धहृदयेषु कृत प्रसंगाः १२ तिर्यङ्नगद्विजसरीसृपदेवदैत्यमर्त्या
दिभिः परिचितं सदसद्विशेषं रूपं स्थविष्ठमज ते महदाद्यनेकं नातः परं परम वेद्मि न यत्र वादः १३ क
ल्पांत एतदखिलं जठरेण गृह्णन् शेते पुमान्स्वदृगनंतसखस्तदंके यन्नाभिसिंधुरुहकांचनलोकपद्म
गर्भे द्युमान्भगवते प्रणतोस्मि तस्मै १४

तिर्यङ्नगादिभिः परिचितं ज्ञातं तेन रूपेण सन्निहितत्वा यस्य महदादीन्यनेकानि कारणानि यस्मिन् महत्स्थ
विष्ठं रूपं केवलं वेद्मि अतः परं परमं सद्रूपं वेद्मि यत्र वादः शब्दप्रवृत्तिर्नास्ति तत्स्थूलं रूपं चनवे
[illegible] विष्णोर्विराड्रूपं केवलं वेद्मि अतः परं सद्रूपं न वेद्मि [illegible]
[illegible] मानेन निवर्त्तते इति भावः १३ [illegible] यन्नाभि [illegible]
रोति कल्पांत इति एतत् त्रैलोक्यं यः पुमान् [illegible] अनंतसखः [illegible] लोकपद्म
[illegible] महात्मः [illegible] १४ ॥ [illegible]
[illegible]

श्री भा० टी० ग

गुर्वीसाकारितागारित्वदर्शनेस्वानएवभवनीत्यायेनाहप्रवेतनमइति ॥ १९ समृद्धमध
समृद्धं किंविचुनेऽपोधिकेचेतिकर्मप्रवचनीयः प्रसन्नाः सत्यादयो यस्मिन् २० नीलोत्प
लादीनामाकरं जन्मस्थानं उत्पलाम्भोजकल्हारकुमुदानि त्रिविधानि विकासीनीन्दीवरानी ॥
लोत्पलंतस्य पुनरुक्तिः प्रायुर्यन्तायनाध्रस्मादिभिः कूजितं २१ मत्तानां भ्रमराणां सौस्व

र्यैर्युक्ता प्रवेतनमः पिकर्वाकां गिरमादाय साधकेश्वर्णं प्रतीचीप्रययुक्तपसादं
नवेतनमः १९ समृद्धमपविस्तीर्णमपश्यन्सप्रहृष्टाः सम्नेनेश्वचच्छप्रसन्नसलिला
शये २० नीलरक्तोत्पलाम्भोजकल्हारेन्दीवराकरं हंससारसचक्राह्वकारंडवविकूजि
तं २१ मत्तभ्रमरसौस्वर्यहृष्टरोमलताङ्घ्रिपं पद्मकोशरजोदिक्षु विक्षिपत्पवनो
त्सवं २२ तत्रागारं विमानाकारंपिदिव्यमावृतं मनोहरं विचित्रैर्नागजयालेर्महद्रत्नैर्गवा
क्षैर्युते २३ तस्मिन्वसन्सम्पन्ना त्रिःकामन्तमहानुगा उपगीयमानसमम्प्रवरं विबुधा
नुगैः तन्महेमलिकायामप्रीतिकदैवत्रिलोचने प्रसीदमहमावेवीत्यप्रोन्नजोना
कौतुकाः २४ सता न्नातिहितोभगवान्यर्मवन्मलःधर्मत्तानेप्रीलसयन्नास्त्री

वैराग्यशोभनत्वयेतत्याहहृष्टरोमाणोलताङ्घ्रिपायस्मिन्पद्मकोशरजोदिक्षुविक्षिपत्पव
वनेनोत्सवोयस्मिन् २२ तत्रमहदगारमाकादिव्यमनुपञ्चादिवोमामदेमनोहरंगायवे
गानमाकारंपिविस्मयप्रासाः पाठान्तरेमहद्रागारमनवाद्दिव्यवातरत्नतन्तमोधनितानकुवेदिव्यमध्येः

श्री भा० टी० ४

विशाप [illegible] वापीति स्यात् २२ [illegible] अपि वक्क लि [illegible] लानि भवे [illegible] थापि मकान्यसमाप्य च वा
दि कुर्यात् २२ [illegible] भगवतो माहात्म्य [illegible] गार्ग्यो प्रद्युम्नं यथिनी याग्रवीमितिपात् २८ प्रयत्नको
[illegible] भवसिंधो [illegible] दायस्य ३१ इति [illegible] विशः २३ एकादशोध्यायः ११ इत्यो चीतमीरितं ।

[illegible] उवाच लब्ध्वा [illegible] लोके [illegible] यथा [illegible] योविन्न [illegible] शयः ११
[illegible] भगवतो तम् कीर्तितस्य [illegible] नामचरितस्य तो ३ यदुदंस महत्पुण्य
[illegible] श्रावयेत् श्रावयात्तानि [illegible] स्यात् ३। आलाप [illegible] पवेत्
[illegible] तिः [illegible] मतमताः [illegible] इत्कं [illegible] यथावा
हतः [illegible] २२ [illegible] लिदित्तः [illegible]
[illegible] तथापि [illegible]
[illegible]
तियात् [illegible] तस्मै [illegible] वेताम
चरित [illegible] मनयो [illegible] ८ [illegible] स्पति:
[illegible] यथा [illegible] भगवा
तिभवसिंधु [illegible] नामग्रतमा [illegible] २३
[illegible] यामास: १८ मनयो [illegible]
प्रचेत [illegible]
हृद्गीतं च च ॥

वें
श्री
भाग०
टी०
६३

15

मार्जितं तालितं मलं कं वंधनं केशबंधनं यस्य मामनयच्छिष्यचचार ५ भवस्याप्यग्रजो वेनमान्यात् ६ प्रीतः प्रा
हेत्युक्तं तदेव प्रीतिपूर्वकं वचनमाह अहो इति द्वाभ्यां हे मंगलायनाः मंगलमापन्ने मया किं मंगले आचरितं य
स्मिन् योगिभिरपि दुर्दर्शानां ७ दुर्दर्शत्वमाह नैवेति सर्वदेहिनामात्मानं यथा सर्वदेहिनां हृष्यालक्ष्यते ये स्वाविश्वस्यहे
तवो महद्वाद्यो मनआद्यो वा यद्वा कथंभूतान् ये सर्वदेहिनामान्तर्दर्शनस्य ये हेतवस्तान् ९ येषां साधूनां गृ

तस्याद्य धौतसलिलैर्मार्जितालकबंधनः तत्रशीलवतो वृत्तमावर्णानयद्विव ५ हाटकासन
आसीनान्स्वधिष्ण्याद्विव पावकान् अहो विस्मयमभूतः प्रीतः प्राह भवाग्रजान् ६ पृथुरुवाच
अहो आचरितं किं मे मंगलं मंगलायनाः यस्य वो दर्शनं ह्यासीत् दुर्दर्शानां च योगिभिः ७ किं त
स्य दुर्लभतरमिह लोके परत्र च यस्य विप्राः प्रसीदंति शिवो विष्णुश्च सानुगाः ८ नैव लक्षयते
लोको लोकान्पर्यटतोपि यान् यथा सर्वदृशं सर्व आत्मानं येस्य हेतवः ९ अधना अपि ते ध
न्याः साधवो गृहमेधिनः यद्गृहा ह्यर्हवर्याम्बुतृणभूमीश्वरावराः १० व्यालालयद्रुमा वै ते ह्य
रिक्ताखिलसंपदः यद्गृहास्तीर्थपादीयपादतीर्थविवर्जिताः ११ स्वागतं वो द्विजश्रेष्ठा यद्व्र
तानि मुमुक्षवः चरंति श्रद्धया धीरा बाला एव बृहंति वै १२ ॥

ह्यः अर्हाणां पूज्यानां वर्याः वरणीयाः स्वीकार्या यहाः अम्बादयो येषु तादृशाः अम्बु च तृणं च भूमिश्च ईश्वरो गृ
हस्वामी च अवरा भृत्यादयश्च १० व्यालानां आलया द्रुमा एव ते अपि रिक्ताः शून्याः अखिलाः सम्पदो येषु ताद
ृशास्ते यद्गृहाः तीर्थपादीया वैष्णवास्तेषां पादतीर्थेन विवर्जिताः ११ स्वागतं भद्रमानंदजातं यद्य
स्मात् बाला एव भवंतो बृहंति व्रतानि चरंति यद्वा येषां वो व्रतानि अन्ये बाला चरंति १२ ॥ ६३

...हृष्यामि सहयोरपि प्राणमेति तमइति ब्रह्मा विषयब्रह्मणा जातिमधिष्ठाय तत्रेह त्रियेविभर्ति तत्रैव विश्व ब्रह्मा विभर्ति तत्र भयेषा विषयरूपं विश्वं विभर्ति ५० इति चतुर्थे एकत्रिंशः ३१ ह्यविशेषतया परेतान स्पष्टयेवहरि । प्राप्तकनाप सदनं त्वाभ्याम अयावानुपादिश्यादिती ईर्यते १ अपिपालन तान मनकादय इतिज्ञाप्य तान अविश्वस्त प्रपद्यन्त् ३ तेषां दर्शनेनोत्कृतान्प्राणान्प्रासमिच्छविश्रयभाव ऊर्ध्वं प्राणात्प्रत्युत्क्रांतिमूनःस्थविरप्रायति प्रत्य

अहो वयं धन्यपवित्रकीर्तनं त्वयैव नाथेन मुकुंदनाथाः यदुत्तमश्लोकतमस्य विलोकं लोकाणदेव रिपुंकृष्णाय मनसि ४८ नान्यद्भूतमिदं नाथ तवाजीव्यानुशासनं प्रजानुरागो महतां प्रकृतिः करुणात्मनां ४९ अद्य नस्तमसः पारस्त्वयोपासादितः प्रभो भ्रमतां नष्टदृष्टीनां कर्म भिर्दैवसंज्ञितैः ५० नमो विवृद्धसत्त्वाय पुरुषाय महीयसे यो ब्रह्म क्षत्रमाविश्य बिभर्तीदं स्वतेजसा ५१ इति श्रीभागवते चतुर्थे एकत्रिंशः ३१ मैत्रेय उवाच जने तु प्रत्युत्थानं त्वं वे प्रभुप्रपुल विक्रमे तत्रोपजग्मुर्मुनयः जन्मा सूर्य वर्चसः १ तान्सत्क्रियैव राजनप्राणैवसारतो निहिमा लोकान् पापान्कुर्वन्तः सानुगो वसुलालितान् २ तद्दर्शनोत्कृतान्प्राणान्प्रत्यादित्सुरिवोत्थितः स सदस्यानुगो वैन्य इव प्राणो गुणानिव ३ गौरवाद्यंत्रितः सभ्यः प्रश्रयानतकंधरः विधिवत्पूजयांच क्रे गृहीताध्यर्हणासनान् ४ ॥

तत्र पूजयित्वा तेषामनेकत्रिक्रमा भ्रम ... इति श्रुतः स्वयं मनोनाभिवादनप्राण नत्वा प्रत्युत्थानमिति स्मृतेः प्राणानुत्क्रान्तानवितेजसा तिसा ... इति श्रुतः स्वयं मर्याणा इन्द्रियाणोजीवः गुणंच्छत प्राणहानिः स्थाने अभ्युत्थानम्ब्रह्ममेवकारोतिसह सदस्यौरनुगैश्च वर्तमानः इन्द्रियाणोजीवः गुणानंध्यादीन्प्रतिपराक्षोऽनुगच्छतीत्योतत्कस्येहत्योत्तः ३ यन्त्रितो वशीकृतः गृहीत अर्घ्यहणा सनानेन ब्रूयते तान् ४ ॥

श्री
भाग.
च.टी.
६४

चित्तशुद्धौ च बहिर्वैराग्यमात्मनि रतिश्च भवति सा चात्यन्तिकं साधनमित्याह शास्त्रेष्वेतयोरेवमात्मत्वेन निश्चयादित्याह शा
स्त्रेष्विति सध्र्यक् विमृशेषु सम्यग्विचारवत्सु क्षेमस्य हेतुरियानेव सुनिश्चितः कोऽसावात्मव्यतिरिक्ते असङ्गो वैराग्यं आत्म
नि रतिः आत्मनो विशेषणं निर्गुणे ब्रह्मणीति २१ ननु तदेवातिदुर्लभमित्याशङ्क्यातत्साधिकारः श्रवणादीमाह
णा भवति अप्यन्ते विष्णुरूपमात्राणां साधनतारतम्येन वर्द्धमानया भक्त्या अभिव्यज्यत इत्याह सेति चतुर्भिः सा ब्रह्मणि रति
रसङ्गश्च श्रद्धादिभिः स्यादिति चतुर्णामन्वयः जिज्ञासया तत्त्वजिज्ञासया पुण्यश्रवाय शोभनस्तस्य हरेः पु

शास्त्रेष्वियानेव सुनिश्चितो नृणां क्षेमस्य सध्र्यग्विमृशेषु हेतुः असङ्ग आत्मव्यतिरिक्त आत्मनि दृढा रतिर्ब्रह्म
णि निर्गुणे च या २१ सा श्रद्धया भगवद्धर्मचर्यया जिज्ञासयाध्यात्मिकयोगनिष्ठया योगेश्वरोपासनया
च नित्यं पुण्यश्रवःकथया पुण्यया च २२ अर्थेन्द्रियारामसगोष्ठ्यतृष्णया तत्सम्मतानामपरिग्रहेण
च विविक्तरुच्या परितोष आत्मनि विना हरेर्गुणपीयूषपानात् २३ अहिंसया पारमहंस्यचर्यया स्मृत्या
मुकुन्दाचरिताग्र्यसीधुना यमैरकामैर्नियमैश्चाप्यनिन्दया निरीहया द्वन्द्वतितिक्षया च २४ ॥

ण्यया कथया च २२ अर्थारामा अर्थनिष्ठाः इन्द्रियारामाः कामनिष्ठास्तैः सह या गोष्ठी तस्यामतृ
ष्णया तैश्च यत्संमता अर्थाः कामास्तेषामपरिग्रहेण विविक्तं विजनं तत्र या रुचिः तया आत्मन्येव परितोषश्च मा
तिः स्यात् किन्तु हरेर्गुणपीयूषपानाद्विना तस्मिन् सति विविक्तरुचिर्न कार्या नुचात्मनि परितोषः कार्य इत्य
र्थः २३ पारमहंस्यचर्यया उपशमादिप्रधानया वृत्त्या स्मृत्या आत्मस्थितानुसन्धानेन मुकुन्दाचरितमेवा
ग्र्यसीधुः श्रेष्ठममृतं तेन च स्मृतिः श्रवणेनार्थः मागान्तरस्यानिन्दया निरीहया योगक्षेमार्थ
क्रियया हित्वा नशीतोष्णादिद्वन्द्वसहनेन २४ ॥

१६

६५

इन्द्रियार्था एवार्थं पुरुषार्थं ये वदन्ति तेषां यतः व्यसनानां प्राप्तिर्यस्मिंस्तस्मिन् संसारे ३ न च भवतामागतानां कुशलप्रश्नो
नेत्याह भवत्स्विति ४ तत्रस्मात्कृतविश्रम्भः सन्तपस्विनामतस्मान्नः सुहृदो युष्मान् पृच्छामि ५
न खलु नः किं तु मां लक्षयित्वा अनुग्रहाय निश्चितं आत्मवतां धीराणामात्मा भावनेन प्रकाशमा
नः आत्मा आत्मानं भावयति प्रकाशयतीति तथा सिद्धरूपी चरति ६ सूक्तं शोभनं वचनं सारं न्याय्यं सुष्ठु गम्भीरार्थं मितमल्पा

कच्चिन्नः कुशलं नाथ इन्द्रियार्थार्थवेदिनां व्यसनावाप एतस्मिन् पतितानां स्वकर्मभिः ३ भवत्सु कुशलप्रश्न
आत्मारामेषु नेष्यते कुशलाकुशला यत्र न सन्ति मतिवृत्तयः ४ तदहं कृतविश्रम्भः सुहृदो वस्तपस्विनां ॥
सम्पृच्छे भव एतस्मिन् क्षेमः केनाञ्जसा भवेत् ५ व्यक्तमात्मवतामात्मा भगवानात्मभावनः स्वानामनुग्रहाये
मां सिद्धरूपी चरत्यजः ६ मैत्रेय उवाच पृथोस्तत्सूक्तमाकर्ण्य सारं सुष्ठु मितं मधु स्मयमान इव प्रीत्या कु
मारः प्रत्युवाच ह ७ सनत्कुमार उवाच साधु पृष्टं महाराज सर्वभूतहितात्मना भवता विदुषा चापि साधूनां
मतिरीदृशी ८ सङ्गमः खलु साधूनामुभयेषां च सम्मतः यत्सम्भाषणसम्प्रश्नः सर्वेषां वितनोति शं ९ अस्त्येव
राजन्भवतो मधुद्विषः पादारविन्दस्य गुणानुवादने रतिर्दुरापा विधुनोति नैष्ठिकी कामं कषायं मलमन्तरात्मनः १० ॥

क्षरं मधु श्रोत्रप्रियं स्मयमान इव प्रहसन्निव तया प्रीयमानः ७ सर्वमपि पृष्टं सम्यगभिनन्दन्तीं सङ्गमस्येति उभयेषां वक्तृ
णां श्रोतॄणां च सम्मतः सम्प्रश्नः सर्वेषां शं सुखं वितनोतीति ९ तदेवं सङ्गमं प्रशस्य पृष्टं कथयितुं तदनुवादमेवाह
साधनमस्त्येवेति गुणानामनुवादने प्रवर्तते अनुवादः प्रवर्तते अन्तरात्मनः मनसः कामा

मङ्के विधुनोति कामं कषायं मलमन्तरात्मनः १० ॥

श्री· भाग· च·टी ९५

एकस्मिन्नात्मनि द्रष्टृदृश्यादिभेदप्रतीतिरौपाधिकीति दृष्टान्तेन स्पष्टयति निमित्ते सतीति लोकेपि च सर्वत्र जलदर्पणादौ
भेदनिमित्ते सति च आत्मनो बिंबभूतस्य परस्य प्रतिबिंबस्य च भेदं पश्यति नान्यदा जलाद्यभावे २९ तदेवं चतुर्भिः स
मानमन्यामीत्युक्त्वा इदानीमनात्मरतेः संसारहेतुत्वमाह इंद्रियैरिति चतुर्भिः ध्यायतां गुणरूपाणामा
तां पुंसामिंद्रियाणि तेषां विषयैराकृष्टानि तैराक्षिप्तं मनः आक्षिप्यते विषयासक्तिं प्राप्यते तच्च बुद्धेः सकाशात्
स्वर्भचेतनां विचारसामर्थ्यं हरति तत्स्वाविवेकिनां नलत्वतः तद्दृष्टान्तेनाह स्तंबः कुशादिर्वायुस्थान्
ले स्थितं ह्रदात् यथा हरति तद्वत् ३० चित्तं चेतनामनुस्मृतिः स्वरूपस्मृतिर्या स्मृतिः पूर्वापरानुसंधानं भ्रश्यतिप्रवा

निमित्ते सति सर्वत्र जलादावपि पूरुषः आत्मनश्च परस्यापि भिदां पश्यति नान्यदा २९ इंद्रियै
र्विषयाकृष्टैराक्षिप्तं ध्यायतां मनः चेतनां हरते बुद्धेः स्तंबस्तोयमिव ह्रदात् ३० भ्रश्यत्यनुस्मृति
श्चित्तं ज्ञानभ्रंशः स्मृतिक्षये तद्रोधं कवयः प्राहुरात्मापह्नवमात्मनः ३१ नातः परतरो लो
के पुंसः स्वार्थव्यतिक्रमः यदध्यन्यस्य प्रेयस्त्वमात्मनः स्वव्यतिक्रमात् ३२ अर्थेंद्रियार्थाभिध्या
नं सर्वार्थापह्नवो नृणां भ्रंशितो ज्ञानविज्ञानाद्येनाविशति मुख्यतां ३३ न कुर्यात्कर्हिचित्संगं तम
स्तीव्रं तितीरिषुः धर्मार्थकाममोक्षाणां यदत्यन्तविघातकं ३४ ॥

तद्रोधं ज्ञानभ्रंशमात्मन एव देहादेरात्मनोपह्नवं नाशं प्राहुः ३१ एवं ज्ञानभ्रंशे ततश्च किं भवति तत्राह
यदध्यन्यस्याधिकत्वान्यस्य विषयस्य प्रियत्वं मत्वा आत्मनः स्वकामाय सर्वं प्रियं भवतीति श्रुतेः तस्यात्मनः
स्वेनैव व्यतिक्रमोपह्नवः तस्माद्यः स्वार्थनाशः अतः परतरः स्वार्थनाशो नास्ति कुत इत्यत आह अर्थस्य
चिंतनं यस्याभिध्यानं इंद्रियार्थकामत्वस्याभिध्यानं सर्वार्थनाशः ज्ञानं च परोक्षापरोक्षं येन ध्यानेन मुख्य
तां स्थावरतां ३३ अनात्मरतेरनर्थहेतुत्वमुक्त्वा संगत्यागमाह नेति यदत्र धर्मादीनां विघातकं तस्मिन्तमसि

ग्रंथीं इ यत्यत्र क्रमपि कथंनेभक्तावतंसातेन पुनरुच्यते ततस्तामहीभक्ताः तेषां कालिंकारभूताः यहेरगणायो
धामभिः नमदर्मतिकार्यकारणाद्भुपे २५ भवतन्यत्रामेण आत्मयति अत्रतः किमतआह यदानिष्टां ग्राम
गतिस्ववलितदा आचार्यवान् मनुत्तानवेगाप्येवीर्गन अवीर्यनिर्वाणमनभूत जीवस्यकोषमावस्कोहृदयलिंगा
शरीरमसात्महृति कथंभूतापंचभूतप्राधानं यद्वा अविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवेशाः पंचक्लेशाः तदात्मकेउ
त्थितः प्रज्वलिताग्निर्योनिमरणिमिव यद्वा यद्वारतिमाचार्यान्यग्रहस्यतदात्तानवेगाग्ययावेगानोत्थितः सादाका
रः अवीजं पुनः पुरहत्तमं यथानभवेत्प्रवहृदयदह्नातिप्राग्धमस्माने २६ ततः किमतआह दग्धआपायाहृदयम्

हेरंभकृत्तकर्णापूरगणाभिधानेन विसंभमायया भक्ताः स्मताः मदमतानामनिस्थानिर्गुणोब्रह्म
णा राजमारतिः २५ यदागतिः प्रज्वलिताग्नेस्तिकेषु मानाचार्यवान् ज्ञानविरागहा दहत्यवीजहृद
यं जीवकोशपंचात्मके योनिर्मिवाह्वितोग्निः २६ दग्ध्वाशयाम्भकर्मसत्त्वहृणानेवात्मनोवहिर्गतोवि
वेष्ट पात्मनोगद्वावधानं पुरुषान्तर्भयथास्पुरुषकर्तोत्रिनाश २७ आत्मानं इंद्रियार्थं च पायद्भया
रति भक्ता प्राय पांथोवपुमान्यशांतिनाप्यला २८ ॥

पापियेम अतएव भक्ताः समकालाकृणः कारणादयो येन आत्मनः सकाशात् डहिन्ने दर्दिर्ग्धाः सबडःवा
दिनेवविचष्टेनपणानवज्ञान स्वपेताद्यो हृत्यहत्पुप्रतीतिरंतः कारणोहनतादिनाहयरोहयतः आत्मा ह्य
तयार्थं वावधानेपूर्वमासीत्सविनाशमतियथासप्रराज्ञाहमित्यारोपणात्मन्नादिद्रष्टिहयमोनंचमाव
स्थालोपयशतिद्वत् २७ इन्द्रह पृष्ठभेदप्रतीतिम कामाहङ्कारमन्यथदानि कोभयमयुपादयति आत्मा
नं इन्द्रियाणि इहपाउभयोः शरीरसंबंध हेतुः अहंकारं आशयतः कर्मणासत्वं जाग्रन्मयोः पश्यति अन्या
हामसुष्टौ तइकेहप्राणनुं अर्जितं इन्द्रहरूपे हक्ष्मरं जितआरहेव भयरक्तेन नाशेहेतमात्मन इति २८ ॥ ॥

श्री भाग टी ११

10

भर्तृश्रीतेषद्भिशायनादितस्मिन्नुर्मेयानिष्ठातया [illegible] यात्र [illegible] हेदम [illegible] स्थितिः तयावाश्रा
तिः [illegible] विनप्रापतत्रहेतुः प्रेयमः कस्तोस्यशेनेमानस्वृद [illegible] दशाः तयोचनश्चे [illegible] हितविलक्ष्मा
हेवताभ्येणाविपन्नलक्ष्मभाविलयेतमादिके [illegible] त्वस्मान्ममनमो [illegible] विता [illegible] परार्ते [illegible]
कृत्यतत्कालोचित्तविधायकोदित्यनिजलेः [illegible] नतिरेनो [illegible] तानततनाव
[illegible] यः स्थिते यानेन शक्रादि [illegible]

अत्रीवभर्तृश्रोतधर्मनिष्ठया [illegible] राजासीत्पृथुःपुत्रः पृथुश्रवाः तस्यैवलिहरो [illegible]
माननिर्वृतिः ५ देहेविप [illegible] त्मानमात्मवमलः हर्ष [illegible] दिशम्प्राचीपुण्यकेशाय [illegible]
त्तविलप्यमासतीचित्ताम [illegible] यदि [illegible] तः आर्धान [illegible] नमेति [illegible]
कदारकर्मणः नत्वादिविश्वो [illegible] मान [illegible] विशि [illegible]
गत्वासाध्वीपृथुर्वीरस्वपति तत्र [illegible] मः वैधानसंविदत [illegible] समासमेतोले
न्द्रहस्मानुनि नवत्वसमर्तपैशुश्रुणोतिस्म [illegible] १४ देवो [illegible] हणा [illegible] न्यायाचैवमधजो
पति सर्वात्मनापतिर्वीजयते [illegible] मेषानूनेबजः [illegible] यजेन्यपतिसती पपप्तोस्मा
नतीत्याविङ्विभावेनकर्मणा तेषाङ्गपर्कित्तस्वत्मनात्मनो [illegible] भुविलोकाप्सयोयेवनैकर्म
साधयेत्तत्र १२ सर्वचित्तोवत्तात्मयुक्तकर्मणासत्ताभुवि [illegible] पवर्गमात्रेषु विषयेषुविषज
ते १८ ॥ ग्राम:

द्वितिः प्रदक्षिणीकृत्य ११ देवैः सहिता १३ शृणोतिस्म प्रभाषेत १४ भगवान्यत्तेगम्यत्तेनेनेतितत्था तस्यै
कर्मज्ञानेषचचलापुष्णोपिसाधयतितेषांत्रन्यहेवादिपदंकिमुङ्लेभेनकिंचिदित्यर्थः १२ अभक्तयोपोचो
तिसर्वचित्तमृतियत्रआत्मानेङ्गच्छतिथोपवर्गसाधनेमात्रश्चोलब्धापिविषयेषासक्तिर्यात्ति २८ ग्राम: ॥ ९१

तत्स्व सिद्धं शान्त प्रकाशार्थः मामयं भातिं वा यथा तत्रापीति कालातः कालः ३५ भयसंयुतत्वमेवाह यो ब्रह्मादयः
सुद्धसे अस्मादादयः गुणाज्ञो भावनु यस्माद्भवति इत्थः कालः तेन विश्वं भिताः आशिषो येषां ३६ यस्मादनात्मरतिः
लक्ष्मीःनुः तत्स्मात्रं रत्नतया मानान्तस्मु तस्थावराणां घदेहादिभिरात्मना हंकारे भावितानां हृदिस्वकाकि प्र
काशते तमेव हि क यः सोऽस्मीति मैत्री पाठे सर्वे वेको स्तितानां नादसदत्यर्थः ननु जीवो हृदि च काति नान्यत्त्वाह
तेन विद्ता पातीति नयम यनीति स्वे वे विस्पष्टतस्य भावत्सर्माणया यन्नयामिनु पन नातवे वित ब्रह्म मन्तात्स्य दपाती
ति तत्र विषयेन नरूपेणा जीवस्य पारतत्र्यात्र पातिन नु कर्म जीवे नियच्छति नश्यावि: प्रत्यक्षः तर्हि बुद्धिः न प्रत्य

तत्रापि मोक्षणवार्थ ब्राह्मतिकतये भ्याते त्रैवर्ग्यार्थो यतो नित्यं कतांत भयसंयुतः ३५ यो ब्रह्मेत्ये भावा
गुणान्याति करादन नते भावि शेषे तेन मम ईशि विधृश्रिताशिषां ३६ ननु नन्वेष जगतामयतस्थावरा चदेहे
दियस्वपि सुगामभि गहनानां यः स्वेन वितपतयाहृदि विख्यातिः प्रत्यक्षा काहि भगवांस्त्वमेव हि ता
स्मि ३७ यस्मिन्निदं सदसदात्मतयाविभाति माया विवेकविधुतिस्रजि वा हि बुद्धिः तं नित्यमक्षपरि
मुक्तविशुद्धतत्त्वप्रत्यक्षमेककलिलप्रकृतिंप्रपद्ये ३८ ॥

कप्रतिलोमे वचकाति बुद्धिः परिक्षिसया कायेणात्यहंकार नन्वकूलात् तेन मन्त्रयो हि न एवं भूतो
भगवान् त्वमेवहीति ३७ स्थावरजङ्गमादीनां हृदि चकाशी पुके तेषां सत्तं तत्स्वं बाधादीश्वरस्य मालि
न्यप्रसङ्गं निराकुर्वन्नुक्तिकं भक्तामप्रणामति यस्मिन्निदं विश्वं सदसदात्मतया कार्यं कारणेक स्थावनकार्य
कारणभावेन मायावि विभाति प्रपञ्चो मायाने हृतः विवेकेन विधुतिर्निराकृतिर्यस्य तत्तत्त्व हि जीवनि वा
प्यहाहं त्याते नित्यमक्षं यतः परिसमुक्तं तत्र ततः विशुद्धतत्त्वं सत्तं यावत् प्रत्यक्षं प्रत्यग्भूतं कर्माभिः कलित

मुक्तिप्रकाशः ॥३८॥

सुराणामवेचनालादिमये ।६ मधुवास्नाद्यधुर्येमोभगोमोदयेतल्मिति ७ कव्येपितृणाममनेऋमया
देवकमणमयेषुकुलानुकूरू: ।८ संकल्पानामयी अणिमादिसिद्धियेविद्याधरादय: नकपिलश्च
प्रकल्पानेभस्यावपानेविचरनादिरूपांविषाऊरू ।९ अन्येचपुरुषादय:अन्तर्धानेनाद्भुतात्मना ।१०

दैत्यादानवावत्सेप्रह्लादममुरर्षभम विद्याधारकूहनत्वीरमयु:पात्रेमाममवम ।६ गंधर्वाप्स
रसोकूल्यनपात्रेपद्ममयेपय: वत्सेविश्वावसुकृत्वागांधर्वेमधुसौभगं ७ वत्सेनपितरोयेमाण
कव्यंत्वीरमधुल्वान आममपात्रेमहाभागाञ्छ्रद्धयाश्राद्धदेवता: ।८ प्रकल्प्यवत्संकपिलंसिद्धा:
संकल्पानामयीम सिद्धिंनभसिविद्यांचयेचविद्याधरादय: ।९ अन्येचमायिनोमायामन्तर्धाना
द्भुतात्मनाम मयंप्रकल्प्यवत्संतेदुदुहुर्धारणामयीम ।१० यक्षरक्षांसिभूतानिपिशाचा:पि
शिता: शना: भूतेशवत्सादुदुहु: कपालेक्षतजासवं ।११ तथाहयोदंदशूका: सर्पानागा
श्चतक्षकम विधायवत्संदुदुहुर्बिलपात्रेविषंपय: ।१२ पशवोयवसंक्षीरंवत्संकृत्वाचगोवृष
म अरण्यपात्रेचाधुक्षन मृगेन्द्रेणचदंष्ट्रिण: ।१३ क्रव्यादा:प्राणिन:क्रव्यंदुदुहु: स्वकले
वरे सुपर्णंवत्सविहगाश्चरंचाचरमेवच ।१४ वटवत्सावनस्पतय: पृथग्रसमयंपय: गि
रयोहिमवद्वत्सानानाधातुन्स्वसानुषु ।१५ सर्वेस्ववत्समुख्येनस्वेस्वेपात्रेपृथक्पय: सर्वका

श्री रामायणमयी संकल्पमात्रप्रभवाम १ भूतेशोरुद्र: सएववत्सोयेषांतत्ततजेरुधिरंदेवामवम
११ अहा यानिषाणा: दंदशूकावृश्चिकादय: सर्पास्फणिन: तएववकइमंततिनायाविलम्बावे ए यवसे
स्वा: गोवृषोरुद्रवाहवृषभेभस्मी दुग्धातुनान्वय: १३ क्रव्यमामसवरकीटादिस्थावरफलादि १४ अत्र

पृथिव्या ओषधीबीजानि ग्रस्तादीनि व्यवसितो निश्चितवान् ॥१३ मृगयुना लुब्धकेनानुद्रुता मृगीव ॥१५ रोदसी द्यावापृथिव्यौ
॥१७ यो धर्मज्ञ इति मतः स भवान् एवंभूतां मां कथं हनिष्यति हनिष्य

संदधे विशिखं भूम्याः क्रुद्धस्त्रिपुरहा यथा ॥१३ प्रवेपमाना
धरणी निशाम्योद्यतायुधं च तं गौः सत्यपाद्रवद्भीता मृगीव मृगयुद्रुता ॥१४ तामन्वधावत्तद्वैन्यः कुपितोऽत्यरुणेक्षणः शरं धनुषि सन्धाय यत्र यत्र पलायते ॥१५ सा दिशो विदिशो देवी रोदसी चान्तरं तयोः धावन्ती तत्र तत्रैनं ददर्शानूद्यतायुधं ॥१६ लोके नाविन्दत त्राणं वैन्यान्मृत्योरिव प्रजाः त्रस्ता तदा निववृते हृदयेन विदूयता ॥१७ उवाच च महाभाग धर्मज्ञापन्नवत्सलः त्राहि मामपि भूतानां पालनेऽवस्थितो भवान् ॥१८ स त्वं जिघांससे कस्माद्दीनामकृतकिल्बिषां अहनिष्यत्कथं योषां धर्मज्ञ इति यो मतः ॥१९ प्रहरन्ति न वै स्त्रीषु कृतागःस्वपि जन्तवः किमुत त्वद्विधा राजन्करुणा दीनवत्सलाः ॥ मां विपाट्याजरां नावं यत्र विश्वं प्रतिष्ठितं आत्मानं च प्रजाश्चेमाः कथमम्भसि धास्यसि पृथुरुवाच वसुधे त्वां वधिष्यामि मच्छासनपराङ्मुखीं भागं बर्हिषि या वृङ्क्ते न तनोति च नो वसु ॥२२ यवसं जग्ध्यनुदिनं नैव दोग्ध्यौधसं पयः तस्यामेवं हि दुष्टायां दण्डो नात्र न शस्यते ॥२३ त्वं खल्वोषधिबीजानि प्राक् सृष्टानि स्वयम्भुवा न मुञ्चस्यात्मरुद्धानि मामवज्ञाय मन्दधीः

२४

मति ॥२० अजरां दृढां नावं ... कथमम्भसि धास्यसि ॥२१ बर्हिषि यज्ञे या भागं ... वृङ्क्ते भजते ... वसु
॥२२ ... न शस्यते ॥२३ ... मतिः

श्रवणोत्सुकमाविष्कुर्वन्प्रार्थयते कोन्विति यस्य विक्रमः प्रदीप्तो हन्ता तस्योच्छिष्टं तल्लोका मेतस्य कर्म वद प्रा १
श्री° चीनकर्मभिः आरब्धानेव बुभुजे न तु भोगार्थं कर्माणि करोतीति तदपि भोगेन पुण्यफलतां क्षपयन्न तु लोभ
भा° च° त्वर्थः ११ अस्खलितः अप्रतिहत आदेश आज्ञा यस्य सप्तद्वीपैकपदं दण्डं धारयतीति तत्त्वा किं सर्वत्रैवेत्या
ती° ह ब्रह्मकुलव्यतिरेकेणाग्रजन्मनोऽप्रवर्तकत्वात्पार्थिवान्सम्भवान्नातव्यतिरेकेण च १२ एकदा तस्य महासत्र
५९ दीक्षाऽऽसीत् तत्र सभे देवादीनां समाजो यागे समासीदित्यर्थः १३ तस्मिन्नृत्विक्षु स्वर्चितेषु सत्सु सदसो मध्ये उत्थितः

कोऽन्वस्य कीर्तिं न शृणोत्यभिज्ञो यद्विक्रमोच्छिष्टमशेषभूपाः। लोकाः सपाला उपजीवन्ति काममद्या
पि तन्मे वद कर्म शुद्धम् १० मैत्रेय उवाच गंगायमुनयोर्नद्योरन्तरा क्षेत्रमावसन्। आरब्धानेव बुभुजे भो
गान्पुण्यजिहासया ११ सर्वत्रास्खलितादेशः सप्तद्वीपैकदण्डधृक्। अन्यत्र ब्राह्मणकुलादन्यत्राच्यु
तगोत्रतः १२ एकदाऽऽसीन्महासत्रदीक्षा तत्र दिवौकसाम्। समाजो ब्रह्मर्षीणां च राजर्षीणां च सत्त
म १३ तस्मिन्नर्हत्सु सर्वेषु स्वर्चितेषु यथार्हतः। उत्थितः सदसो मध्ये ताराणामुडुराडिव १४ प्रां
शुः पीनायतभुजो गौरः कञ्जारुणेक्षणः। सुनासः सुमुखः सौम्यः पीनांसः सुद्विजस्मितः १५ व्यूढ
वक्षा बृहच्छ्रोणिर्वलिवल्गुदलोदरः। आवर्तनाभिरोजस्वी काञ्चनोरुरुदग्रपात् १६ ॥

सदस्य सम्मेततः सर्वेभ्यो नतिदीप्त्या शोभेत इत्यन्वयः १४ प्रांशुः उन्नतः पीनौ आयतौ भुजौ यस्य कंजवदरुणे ईक्ष
णे यस्य सुष्ठु शोभना द्विजाः स्मितं च यस्य १५ व्यूढं विस्तीर्णं वक्षो यस्य वलीभिः त्रिभिर्वल्गु सुन्दरं दलवत्
[illegible] कृशं उदरं यस्य आवर्तवत् निम्ना नाभिर्यस्य काञ्चनवत्
उज्ज्वलौ ऊरू यस्य उदग्रौ उन्नताग्रौ पादौ यस्य १६ ॥ ५९

म [illegible] णात्मके निह हेहणीषगुणाः पमाह यःशीलं तिर्मत्त्वस्वादिस्वभावःते रहं यवित्तोवशीकृत्ताःत्त्वहि
तै [illegible] मत्त्वा इति नाहं स्वलभः यतः ममवित्ते पावितेष्वववर्तितं शीलयस्यमाह १६ १७ त्त्वमापयित्तु पादयोःस्प
र्शनेनैव [illegible] मेघाघवाषहू रोत्तनत्रीडितत्रेमाणा परिष्वज्य १८ भगवान्स्वस्यानामि प्रवोधानुग्रहेणाविलवित्तःस्वत्र
प्रतीक्ष्यप्रयाणानकृतवानितिश्लोकद्वयोरन्वयः कथंभूतः उपहृतेश्चर्पितेग्रहं णायस्मै मद्वाजिहानयामपञ्चक्रेत्याद्यु।

वरेणमत्ककेवनमानवेंद्रहणीषते हेगुणाशीलयें वित्तः नाहं मौवैवें स्वलभत्तयोमिर्योगेनवायःसम
वित्तवर्ती १६ मैत्रेयउवाच सहस्रलोकगुणाविष्वक्सेनेनविष्वजित् स्पृष्टपासितनमहेशापिरमा
जगृहेहरः १७ स्पृष्टौतपादयोप्रेमणावीडितस्तेनकर्मणा शतक्रतुपरिष्वज्यविद्वेषविसमजेह
१८ भगवानपिविश्वात्मापृथुनोपहृताहेणाः समुजिहानयाभक्त्यागृहीतचरणांबुजः प्रस्थानाः
भिमुखोप्यनमवलूस्वविलंवितः पश्यनुपद्मपलाशाक्षोनप्रतस्थेमुहृत्सतां २० सग्राहिमाजोर
वितांजलिहरिंविलोकितानापाकदर्ककलोचनः नकिंचनोवाचसवाष्पविकूवोहृदोपगुह्यामुम
पादवस्थितः २१ अथावमृज्याक्षिकलाविलोकयन्नतृप्तमोत्तमहापूरुषं पदास्पृशंतंक्षितिमं
सउन्नतेविन्यस्तहस्तामग्रीविद्विषः २२ उद्यमानयाभक्त्यागृहीतचरणांबुजेयस्ये २१ पद्मपलाशवत्वा
तिप्रणीयस्यात्थाभूतः सन्पूर्वेपृथुंपश्यन् २० भगवत्त्वात्कृपातिरेकसत्कानस्थमतिद्वेकमाहइति
त्राभ्यांवाष्पविक्लवत्तेनतूष्णीमवस्थितःसन्नमुहुरीक्षितोपगुह्यपादान्नमृस्ततवान् २२ अत्तमयोहंसदेशो
चरविषयमत्तेपत्रातितिंस्पृशंतमितियंभावःनत्वित्तदेवाःपरंहा भवंसपातिश्रुतःकपापरवशा
वृत्तेहरीमात्मानतिस्मृत्वानिवाति अत्रपदमलनपरिहारार्थेवमहस्पोन्नतेकंधेविन्यस्तैग्रेयेनत्त २२
ह

श्री संसारिणः कर्तृकर्तृत्वमतआह भिन्नस्य लिंगस्य देहस्य गुणप्रवाहः संसारः भिन्नत्वे हेतुः द्रव्याद्यात्म
भा. च. कत्वात् नचैतन्नाविद्यामयः अतोहेतोः सम्प्राप्तासुहर्षशोकादिभिर्न विक्रियन्ते ।२। तेवसहि: अतः सुखेदुःखेच समः
टी. सवसमानोत्तममध्यमाधमायस्य जितानीन्द्रियाण्याशयश्चयेन संस्थिमखिललोकरक्षणांविधत्स्वकथंएकेनमा
५६ याकर्तुंशक्यंतत्राह मयेत्यादि उपक्लृप्ताः समाहिताये अखिललोकाअमात्यादयः तैर्युतः ।३ ननुरक्षणादि
प्रयासेन अलं तपसैवानन्दात्मपुण्येन कीर्तिस्वामीतिचेदत आह श्रेयइति यस्मात्सांपरायपरलोके प्रजा

भिन्नस्य लिंगस्य गुणप्रवाहो द्रव्यक्रियाकारकचेतनात्मनः दृष्टासु संपत्सु विपत्सु सूरयो न विक्रि
यन्ते मयि बद्धसौहृदाः २२ समः समानोत्तममध्यमाधमः सुखे च दुःखे च जितेन्द्रियाशयः मयो
पक्लृप्ताखिललोकसंयुतो विधत्स्व वीराखिललोकरक्षणम् ।३ श्रेयः प्रजापालनमेव राज्ञो यत्सांपराये सुकृ
तात् षष्ठमंशं हर्तान्यथा हृतपुण्यः प्रजानामरक्षिता करहारोऽघमत्ति ।४ एवं द्विजाग्र्यानुमतानुवृत्तधर्म
प्रधानोऽन्यतमोऽवितास्याः ह्रस्वेन कालेन गृहोपयातान् द्रष्टासि सिद्धाननुरक्तलोकः ।५॥

मि: सुकृतात् सुकृतात् षष्ठमंशं हर्ता हरति अरक्षितो दोषमाह अन्यथा प्रजाभिर्हृतं पुण्यं यस्य सः प्रजा
नामरक्षिता करहारः सन् अघमत्ति पापं भुंक्ते अनयोरन्यपि विवरणं करहारः सन्नरक्षितांचेत् ।४ एवंच मोक्षोऽपि नायासेन भवि
ष्यतीत्याह द्विजाग्र्याणामनुमतः अनुवृत्तः परंपराप्राप्तो धर्मः सएवप्रधानं अर्थकामौतु प्रासं
गिकौ यस्य अन्यतमः अनतिशयेनास्याः धर्मादिषु नासक्त इत्यर्थः एकपक्षपाठे धर्मप्रधानोवन्यतमो अर्थकामौ =
यस्य सः अस्याः पृथिव्याः अविता सन् अल्पेन कालेन गृहागतान् सनकादीन् द्रक्ष्यसि अनुरक्तोलोको यस्मिन्सः = ५६

…दोहपात्रं २७ इमां पृथ्वीं २८ … गिरिकूटानि … २९ … ३० ग्रामान् पुरः पत्तनानि दुर्गाणि विविधानि … घोषान् आभीराणां निवासान् व्रजान् गवां वासान् शिबि… स्थानानि खेटान् कर्षकग्रामान् खर्वटान् पर्वतप्रान्तग्रामान् …

एवं पृथ्वादयः पृथ्वीमन्नादाः स्वन्नमात्मनः दोहवत्सादिभेदेन क्षीरभेदं कुरूद्वह २७ ततो महीपतिः प्रीतः सर्वकामदुघां पृथुः दुहितृत्वे चकारेमां प्रेम्णा दुहितृवत्सलः २८ चूर्णयन् स्वधनुष्कोट्या गिरिकूटानि राजराट् भूमण्डलमिदं वैन्यः प्रायश्चक्रे समं विभुः २९ अथास्मिन् भगवान् वैन्यः प्रजानां वृत्तिदः पिता निवासान् कल्पयाञ्चक्रे तत्र तत्र यथार्हतः ३० ग्रामान् पुरः पत्तनानि दुर्गाणि विविधानि च घोषान् व्रजान् सशिबिरान् आकरान् खेटखर्वटान् ३१ प्राक् पृथोरिह नैवैषा पुरग्रामादिकल्पना यथासुखं वसन्ति स्म तत्र तत्राकुतोभयाः ३२ इति श्रीभागवते चतुर्थेऽष्टादशः १८ मैत्रेय उवाच अथादीक्षत राजा तु हयमेधशतेन सः ब्रह्मावर्ते मनोः क्षेत्रे यत्र प्राची सरस्वती १ तदभिप्रेत्य भगवान् कर्मातिशयमात्मनः शतक्रतुर्न ममृषे पृथोर्यज्ञमहोत्सवम् २ ॥ ॥

इति श्रीभागवते चतुर्थे … १८ … एकोनविंशे … ब्रह्मावर्ते … मनोः क्षेत्रे … हयमेधशतेन … तदभिप्रेत्य … शतक्रतुर्न ममृषे … २ ॥

श्री चक्रमन्तामेनावारप्यपाचक्रमानचलमभिवाधप्रवर्तते किंपर्यमित्यत आह यत्केतिशिखा १
भा॰ च॰ पोष्याः पूर्वयतिनावत्तः यथस्मादुजयिष्यतिमप्रत्ययस्मात्मनोरंजनेनेहैतमिरमराजानमाह मनोरंजन
टी॰ कैरितिचेदिहनविशेषणं वा ।५ मानविभक्तिर्भंजनेयस्यात्मनो देहस्याङ्गं इव पात्रं प्रीतिमान ।१ ने
५८ दिह्यविवृद्धयतीतितत्प्रथमकस्मैवेष्प्रकृष्टसंगोयमदण्डपाणिविवस्वदाधान्यद्वेपश्चातेनादेश
अस्याप्रतिहतं चक्रं एष्यारीमानसावलात् वर्तते भावानकोयावत्पतिशोगाणोः ।४ रंजयि
ष्यतिलोकमयमात्मविचेष्टितैः अप्रयाममाह राजानं मनोरंजनकैः प्रजाः ।५ मात्मभक्तिः
परस्त्रीषुपत्नामर्थस्यात्मनः प्रजास्वपितृवन्नित्यः किंकरोवत्सलवादिनाम् ।२ इदब्रतः
मत्प्रसंधोविलाप्रयोक्तव्यः शरणाः सर्वभक्तानामानंदो दीनवत्सलः ।८ देहिनामात्म
वृत्तेषुः सहदीनदिवधेनः सकलसमप्रमोयदण्डपाणिरमाधुव ।८ एषदोग्धा महीं वीरोगाम
तीमाजमोषधीः समीकरिष्यतेवर्षधनुष्कोटयासमानतः अयंनसादात्मगांवोस्याधीशः कृष्ट
स्याद्यात्माकलयावतीगोः यस्मिन्नविद्याविनिरंकुशपृष्ठेनानात्वमपिप्रतीतम् ।२ अयंभुवो
मंडलमादपाद्भुवाम्नेकवीरोनरदेवनाथः अस्यायजेरथमानवायः पर्यस्यतोदक्षिणात्तोयथा
कः ॥ अस्मिन्नपालाः किलतत्रतत्रवलिंह रिष्यतिसलोकपालाः मस्यतपक्षस्वियमादिराजावद्वि
मितावत्तपत्न्यानाभाग्रजः अयंनितिनप्राहेननिरूपमन्वेदर्शयतिकोसावात्मतमाह यस्मिन्वर्तितमपि
नानात्वमर्थं स्मृतोपपूपति अप्रवत्यादेस्ताव्यंतितोमात्मापायिष्यति प्रदक्षिणीकरिष्यतीत्यर्थः ॥ अ ५८
अस्मेतथाप्रदक्षिणाकुर्वन्तेमस्यतेतत्स्यतिअप्रयायप्रउद्यतउदाहरंत्यः कीर्तयन्तः ॥

दोहेन पाद्मे मेधां यतात्मः ॥ स विज्ञानमपोल्लज्ञानसह्निते ॥ सर्वदेहः एष्टवन्तः [illegible]
ष [illegible] वीयस्य ऋतुप्लुतत्वयवान् १ ननतायाः तोपाल इत्या मे विज्ञानियुक्तः [illegible] निरोधि [illegible]
सतिद्वधात्मा मः स्त्री [illegible] यामीताः प्रजायेन पतिं पुमहत्वन् ॥ जाठरेणाग्निना [illegible] धाः

प्रकृत्या विषमा देवी कृता तेन समाकथे तस्य मे श्रद्धधानस्य देवः कस्य हेतोरपाहरत् ॥ सनत्कु
माराद्भगवतोप्यल्लल्ल विज्ञानमात् लब्ध्वा तेन राजर्षिः कोऽगतिं गतः ॥ यच्चानादपि हलस्य
मवेत्स्ममातः प्रभोः श्रोतः स्तुश्रवसः पुण्यं पूर्वदेहहकथाश्रयं ॥ महात्मये गुरुत्माय नवचायो
तनस्य च वक्तुमर्हति योऽङ्ग प्रहेत्य इये [illegible] मिमां १ सूत उवाच चोदितो विदुरेणैवं वामदेव
कथां प्रति प्रशस्य तं प्रीतमना मैत्रेयः प्रत्यभाषत ॥ मैत्रेय उवाच यदाभिषिक्तः पृथुरङ्ग विप्रै
[illegible] प्रजा निरन्नाः क्षितिपृष्ठ एत्य [illegible] देहाः पतिमभ्यवोचन् वयं
राजन् जाठरेणाभितप्ता यथाग्निना कोटरस्थेन वृक्षाः त्वामद्य याताः शरणं शरण्यं यः साधितो
वृत्तिकरः पतिर्नः ॥ तन्नो भवानीहतु रातवेऽन्नं क्षुधार्दितानां नरदेवदेव यावन्न नङ्क्ष्यामह उज्झि
तोर्जा वार्तापतिस्त्वं किल लोकपालः ॥ मैत्रेय उवाच पृथुः प्रजानां करुणं निशम्य परिदेवितं दी
र्घं दध्यौ कुरुश्रेष्ठ निमित्तमान्वपद्यत ॥

विद्धि मेध्यमेनमेषा दितः ततो प्रगृहीतयानाः ॥ ततस्मात् तमस्मात्कमस्नेतानदेवानं इंहतयत्नेकरोति ॥
[illegible] वार्तायाजीविकायाः पतिः ॥ यद्विदेवितं विलापं निमित्तं हेतुं
न्यपद्यत ज्ञातवान् ॥

श्री॰ भाग॰ टी॰ ६१

द्वाभ्यां श्रेष्ठो भगवानेव स्वरूपतो विशुद्धविज्ञानघनोऽपि स्वगुणो निर्विशेषघनोऽपि सन्निह कर्ममार्गेऽनेककर्मणः
नानाविशेषणवान् अधर्मेऽविज्ञः समयन्तेयज्ञो वै विष्णुरिति श्रुतिः अनेकगुणात्मैवाह पृथग्विधानियानिद्र
व्याद्दीनिति तत्तद्रूपाणि श्रीहारीनि गुणाः शुक्लादयः क्रियाश्चवचनादयः उक्तयो मन्त्राः अर्थो यागस्याध्युपा
कारः आशयः संकल्पः लिङ्गोपदार्थानां व्यक्तिः नामज्योतिष्टोमादिः स्वार्थः संपद्यते ३३ यागफलस्यापि
भगवद्रूपतामाह प्रधानेति प्रधानं प्रकृतिः परमात्मनेऽपि शरीरे चेतनां विषयाकारां बुद्धिं प्रतिपद्यते दर्शियाणानन्द
पः सन् क्रियाफलत्वेन प्रतीयते यत्तस्यैवानन्दस्यान्यानि भूतानि मात्रामुपजीवन्तीति श्रुतेः यथानलो दारुषु

स्वमायाविहितानेकगुणो गुणैः पृथग्विधः स्वगुणाः क्रियोक्तिभिः संपद्यतेऽर्थाशयलिङ्गनामभिर्विशुद्ध
विज्ञानघनः स्वरूपतः ३३ प्रधानकालाशयधर्मसंग्रहे शरीर एष प्रतिपद्य चेतनां क्रियाफलत्वे
न विभुर्विभाव्यते यथानलो दारुषु तद्गुणात्मकः ३४ अहो ममामी वितरन्त्यनुग्रहं हरिर्गुरुर्यज्ञभु
जामधीश्वरः स्वधर्मयोगेन यजन्ति मामका निरन्तरं क्षोणितले दृढव्रताः ३५ मा जातु तेजः प्रभवे
न्महर्द्धिभिस्तितिक्षया तपसा विद्यया च देदीप्यमानेऽजितदेवतानां कुले स्वयं राजकुलाद्द्विजानां ३६

स्थितस्तद्गुणात्मकः दाहधर्मैर्दीर्घवक्रत्वादिमानत्तद्वत् कथंभूते शरीरे प्रधानं अव्यक्तं कालः क्षोभकः आश
योऽदृष्टलनाधर्मो रूपोक्तिः संग्रहो यत्तज्जन्यतद्भूतिर्यात्तस्मिन् ३४ तदेवमग्रहृत्तान्भगवद्भजनेप्रवर्त्यस्वतः प्रह
र्तान्ते ग्रहीतिमभिप्रेत्य न हृष्यति अहो इति वितरन्तीति कुर्वन्ति ३५ इदानीं ह्यभक्तिरापत्तिं ब्राह्मणाभक्तिं विद
धन्मात्मानं शिक्षयाभिः महत्स्वपुत्राः यश्च ताभिरेव राजकुलस्य तेजः तत्तस्मात्कारणात् द्विजानां कुले स्वयं जि
तदेवतायशोवैभवानीतदोषवत्कुले मा जातु प्रभवेत् कदाचिदपि प्रभावनकरोतु कथं भूतं महर्द्धिभिर्विना

तेषां मे कार्त्स्न्येन एकरूपो गुणः सर्वार्थगतेन हेतुनानेन तत्रापि प्राणो हेतुनाऽयं भावः न तावज्जन्यस्य कर्मणः फलदा
तृत्वं तत्तेन चार्थो रदत्तानां स्यात् अन्नत्रयां मिश्रुतेः न च तल्लोककर्मणामेव फलदातृत्वमेकात्वित्सिद्धिः एव
मेव भवति अतः तत्र तेषां कर्तृत्वमन्यथा चकर्तृत्वमसमर्थं न परमेश्वरस्याभावमिति ॥२८॥ किञ्च जीवानां मोक्षदः पर
मेश्वर एव नान्ये देवताः तासामपि जीववत्त्वात् निर्विघ्नोद्धादित्याशयेनाह यदिति त्रिभिः यस्य पादयोः सेवाया
मभिरुचिः तपस्विनां समासे तस्मान्नाश्रयोधे जन्माभिः संबद्धधियो मलं सद्यः क्षपयति तमेव भजेतेति तृतीय

वो हिंत्रातीन्नेते मृत्योः पोत्वान्यधर्मविमोहितान् वर्गस्वर्गापवर्गाणां प्रायेणैकात्म्यहेतुना ॥२९
यत्पादसेवाभिरुचिस्तपस्विनामशेषजन्मोपचितं मलं धियः सद्यः क्षिणोत्यन्वहमेधती सतीय
था पदाङ्गुष्ठविनिःसृता सरित् ३० विनिर्धुताशेषमनो मलः पुमानसङ्गविज्ञानविशेषवीर्यवान्
यदङ्घ्रिमूले कृतकेतनः पुनर्न संसृतिं क्लेशवहां प्रपद्यते ३१ तमेव यूयं भजतात्मवृत्तिभिर्मनो
वचःकायगुणैः स्वकर्मभिः अमायिनः कामदुघाङ्घ्रिपङ्कजं यथाधिकारावसितार्थसिद्धयः ३२

नन्वयं कथं भजामः अहृत्यहृलिषधर्मानामती शान्तिकीर्तनमात्रेणैवं यस्य सेवैव महिमेत्याह यत्पादेति ३०
विनिर्धुताः अशेषाः मनोमला यस्मात् सः अतो वैराग्यमेव ज्ञानं विशेषः साक्षात्कारस्तदेव वीर्यं यस्य यस्या
ङ्घ्रिमूले कृतालयः सन् ३१ आत्मवृत्तिभिः आराधनादिभिः मनोवचःकायानां गुणैः ध्यानस्तुतिपरिचर्या
भिः अमायिनः निष्कपटाः सन्तः ननु ब्रह्मादिभिः सेव्यो किमस्मद्वृत्त्या भविष्यतीत्यत आह यथाधिकारमेवाव
सिता निश्चिता अर्थानां सिद्धयो येषां ३२ स्वकर्मभिः भगवदाराधनतो भजनं तत्र कर्मार्पणं ब्रह्मार्पणमेवेति
न्यायेन सर्वेषु यागादि तत्फलेषु भगवदर्पणात्कर्मकर्तृत्वेन भिन्नः इति वक्तो घोषभगवद्रूपतामाह ॥

नकेवलंचेतनत्वेनतदधिष्ठानाद्विशेषः किंतुवेदज्ञानादपीत्याह यदिति यद्ब्रह्मवेदंनित्यंबिभ्रतितेषामित्युत्तरे ४२
णान्वयः मंगलेनासमग्रयास्तान्याचरणानित्यश्रप्रयास्तस्यवर्जनेपतद्धिमंगलंशाकमुनिभिस्तत्वदर्शिभिःमौनम
थ्यानुविशेषवार्तात्यागः समाधिनाचित्तैकाग्र्येण अर्थदृष्टयेवेदार्थमपिविचारयंतीत्यर्थः यत्रवेदेदृष्टेविश्व
हेअर्थाःस्नानमात्रार्थावज्ञीवेअधिकिरीटमुकुटस्योपरिवहेयेत्यत्तिप्रार्थनायांलिङ् यंरेणुं ४२ गुणाभजनस्यफ

यद्ब्रह्मनित्यंविरजंसनातनंश्रद्धातपोमंगलमौनसंयमैः समाधिनाबिभ्रतिहार्थदृष्टयेयत्रेदमा
दर्शइवावभासते ४१ तेषामहंपादसरोजरेणुमार्यावहेयाधिकिरीटमायुः यंनित्यदाबिभ्रतआ
शुपापंनश्यत्यमुंसर्वगुणाभजंति ४२ गुणायनंशीलधनंकृतज्ञंवृद्धाश्रयंसंवृणतेनुसंपदः
प्रसीदतांब्रह्मकुलंगवांचजनार्दनःसानुचरश्चमह्यं ४३ मैत्रेयउवाच इतिब्रुवाणंनृपतिंपितृदे
वद्विजातयः तुष्टुवुर्हृष्टमनसःसाधुवादेनसाधवः ४४ पुत्रेणजयतेलोकानित्यसत्यवतीश्रु
तिः ब्रह्मदंडहतःपापोयद्वेनोत्यतरत्तमः ४५ विविक्षुरत्यगात्सूनोःप्रह्लादस्यानुभावतः हि
रण्यकशिपुश्चापिभगवन्निंदयातमः ४६ वीरवर्यपितःपृथ्व्याःसमाःसंजीवशाश्वतीः यस्ये
दृश्यच्युतेभक्तिःसर्वलोकैकभर्तरि ४७ ॥

लमाह गुणायनेत्यनुसंपदःसंवृणतेसमस्ताभजंतीतितस्मात्प्रसीदतांप्रसीदतुगवांचकुलं ४३ साधु
वादमाहपुत्रेणेतिद्वाभ्यां यद्यतःवेनोपितमोनरकमत्यतरत्तत्रैतिततार ४६ मुकुन्दनाथ्याःसःत्वन्नाथा
त्वमेवमुकुंदनाथ्यात्वेपर्यवसितमित्यर्थः तत्रहेतुःइयतीति ४८ आजीविनामेवकानोऽग्रतयामेनेश
नाम्नाजगताःप्रकृतिःस्वभावः ४९ उपसादितःप्रापितःकर्मभिःभ्राम्यतां ५० ॥ ६१

स्नानैश्चतेवस्त्रासितात्रस्त्रियाश्च मर्धंजायकेबुवत् निरीक्षोकिताकेपायस्पपरीधायवसित्वाउपवीयञ
गीयहा[illegible]नियमेनिमितेन्तस्तानिभूषणानियेनमः अतएवोरनाहतत्वा [illegible]जिताश्रमेवगात्रेषुश्रीः स्वाभावि
कीर्णाभाषेनकृतान्युचितानिकर्माणियेन १८ शिशिरैस्ततापहे[illegible]तोयाले[illegible]णीयुस्मः देवस्य
माणवाकप्युक्तवोश्चवाक्ष्वाग्रप्रियचित्राणिपदायासिन्स्नत्ताप्रणालम्हष्टश्रुइक्फ[illegible]गभीगार्थंश्रविलक्व

स्नानवस्त्रासितस्त्रियमर्धजः केबुकेधरः महापनेऽकुलाश्रेपरिधायोपवीयव १७ कोजिताशे
षगात्रश्रीनियमेन्द्रस्तभूषणः कम्पाजितधरः श्रीमान्मुपपाणिः कतोचितः १८ शिशिरस्निग्ध
नागताः प्रमेतत्त समततः ऊर्ध्वानिदग्धर्द्धेः सदः सहस्रचप्रयन्निव १९ चाहविग्रयद्रत्नताम्रष्ठ
गृहमविलस्य राजोवाच सभ्याः शृणुतेमद्देवः साधवोपेहागताः मत्तकितास्वभिप्रायं मावेधा
समनीषितं २० अहं[illegible]राजाप्रजानामिहयोजिताः रक्षिताह्वतिदः[illegible]मेतत्तु[illegible]स्नापित्वाह
एक २१ तस्मात्तदनुष्ठानायाभाऋ[illegible]वाहिनः लोकाः मुक्तानमस्येहायस्तत्तद्मतिर्दिष्ट
कृ २२ यज्ञस्रोतकायराजा प्रजाधर्मेण पालित्यय प्रजानोधामलं मुक्तेमभागचैत्रहातिमः २३ ॥

अथाकुले २४ भावतोहेतवःधर्मेजितात्मभिःपुभिःसत्त्वस्तनीषितमाते[illegible]प्रजानुपालनमिषेण।
जिज्ञासेवक्रियतेनुष्ठानस्तिथमेश्रवत्तनमितिभावः २० [illegible]प्रजास्तत्पिष्ठा[illegible]प्रजापिता[illegible]किमम
वधाकमित्याह अहमिति त्रिभिः [illegible]कमेतदनुष्ठापयिता २१ दिष्टकृ[illegible]कर्मेमाती[illegible]य[illegible]
नर्मो छाति[illegible]वादितोयान्लोकान्[illegible]प्रजास्तस्मात्तदनुष्ठानाते लोका[illegible]कप्याः[illegible]कामान्तो[illegible]कृदे[illegible]
प्रायेषु २२ अन्यथानिष्टमाहित्याह यदित्यमलंपापंभगामेध्ययं २३ ॥

याशिवेते शोभात्मने नियंत्रे अतः कामाद्युपाधिशान्तेन प्रत्यक्षमित्तु वन्दे भिः श्लोकार्थैः
वासुदेवाय चित्ताधिष्ठात्रे कूटस्थाय निर्विकाराय विशेषरूपाय २४ संकर्षणाय अहंकारा
धिष्ठात्रे सूक्ष्माय अव्यक्ताय दुरन्ताय अनन्ताय अन्तकाय संहारकाय लोकदाहकाय विश्वप्रबो
धहेतवे बुद्ध्यधिष्ठात्रे प्रद्युम्नाय अन्तरात्मने २५ हृषीकेशानामिन्द्रियाणामीशाय इन्द्रिया
त्मने मनोऽधिष्ठात्रेऽनिरुद्धाय परमहंसाय पूर्णाय अनिर्वाच्य (?) विश्वव्यापिने निभृतात्मने
यद्वा हि स्वरूपाय २६ स्वर्गापवर्गद्वाराय च इत्यन्तः कर्मादीनि तन्महस्तः शुचिषदित्युक्त

संकर्षणाय सूक्ष्माय दुरन्तायान्तकाय च नमो विश्वप्रबोधाय प्रद्युम्नायान्तरात्मने २४
नमः पंकजनाभाय भूतसूक्ष्मेन्द्रियात्मने वासुदेवाय शान्ताय कूटस्थाय स्वरोचिषे २५
नमो नमोऽनिरुद्धाय हृषीकेशेन्द्रियात्मने नमः परमहंसाय पूर्णाय निभृतात्मने २६
स्वर्गापवर्गद्वाराय नित्यं शुचिषदे नमः नमो हिरण्यवीर्याय चातुर्होत्राय तन्तवे २७ नम
ऊर्ज इषे त्रय्याः पतये यज्ञरेतसे तृप्तिदाय च जीवानां नमः सर्वरसात्मने २८ सर्वसत्त्वा
त्मदेहाय विशेषाय स्थवीयसे नमस्त्रैलोक्यपालाय सह ओजोबलाय च २९

ते: हिरण्यं वीर्यं यस्य तस्मै अग्निरूपाय चातुर्होत्रैः कर्मभिस्तन्यते तस्मै यज्ञरूपायेत्यर्थः ऊर्ज इषे तेनवेन हि
त्काय २७ सोमरूपाय ऊर्जो पितॄणामन्नाय इषे देवानामन्नाय यतो नमः सोमाय हि पितॄणां दे
वानां च पोषकत्वात् नयच्छति यज्ञरेतसे नमः सूर्याय रश्मिभिर्यज्ञसम्भवं जलं बिभर्ति हि सर्वेषां
तर्पकाय २८ विशेषाय विशेषरूपाय सर्वेषां सत्त्वानां प्राणिनां ये आत्मानो देहा
च येषां तत्सर्वतो त्रैलोक्यपालाय सह ओजसा सह बलाय नमः प्राणरूपाय ॥

अनुवेहकारणमाह यः सान्तानां वासुदेवः प्रणतः सुहृन्मे प्रियः कथं भूतं रहस्यः हन्ता त्रिगुणा
त्मा धीमान जीवस्तितान प्रकृष्टपरग्रहत्ति [illegible] नियतान् रमिताघ्नैः २८ ननु किं तत्साम
तमहं तत्त्वादित्याह स्वधर्मनिष्ठः प्रमोन बहुभिः जन्मभिर्विविक्तात्मा प्राप्नोति ततो विष्णुपा
तिप्राप्यतेन मामेति भागवतस्तु अथ देहान्ते अव्याकृतं प्रपन्नातीतं वैष्णवं पदमेति यथाह
रहोमुत्तरम्यधिकारिवन्दतमानः विद्याधादेष्वाधिकारिकाः कमलालये अधिकारा
न्तरभगवत्तां भोगमति २९ अथ भागवतानां वासुदेवप्रपन्नानामुत्तमप्रियाः ह्युभवन्ति
पः परं रहस्यः सान्तानामजीवमिति तान् भगवन्तं वासुदेवं प्रपन्नः सप्रियो हि मे २८
स्वधर्मनिष्ठः प्राप्तजन्मभिः पुमान् विविक्तात्मा तातमिति ततः परं हि मां अव्याकृतं भाग
वतं पद्मे वैष्णवं पदं यथाह विबुधाः कमलालये २९ अथ भागवतास्तु प्रियाः ह्युभय
वान्यथा न मे भागवतानां च प्रयाणं न्यास्तिकाह्रिये तत् ३१ इदं विविक्तेजन्म [illegible] पि
तेमयाल्प्यं निः अयमर्कं वापि सूर्यंनतापं दग्धाविवः ३२ मैवं यच्चाचं इत्यनुक्रो
पाहादृष्यामभगवतानां कृतान्तेविवः यद्वा जलेनोराजप्रञ्जानानां प्रियवद्भावयः २३
प्रीतिः कार्येण्याणयेनाहमेमदनोभागवतानां च प्रयान्नास्ति ३ आह इदं जन्मवोच्च यन्तां मि
ति विविक्तसमकीर्ति यथा भवति ३१ स्मृत्वादौ ब्रह्मणानां दृष्टा पुत्रेभ्यः प्राह निष्टदन्तावं प्राह
प्रचेतोभ्यः कपयामभगवानशिवः तेजितसंवादनर्थः आत्मविद्युद्योगां स्वस्वयथा भवतीति
येमान दत्ता भाषयन्यः [illegible] स्तिमानरमानन्तं नरमस्मकं कथं मदर्थं च किं नस्यात
तत्राह भवतां भयमास्थानेदन्तं [illegible] नपरमानन्दरूपं वासवे निक्षिप्तं तत्स्थः अनप

श्री
माघ
टी
३२

स्मितयः प्रातू स्थितो येन नलहन्न पूणा मेसर्वै श्री मोन्दूयां णा मग्रह्ने यस्मिन चारवः श्रायता स्वनस्रो सा
हतो यस्मिन स्वजाते यथा वितं सर्वैयियर्घृत चिरमानने यस्मिन पग्रके श्रीमयेया निपाला श्रुतानिते
रत्नि णीयस्मिन स्फुरंति किरीटादीति यस्मि उन्नमहिं लेश्मीः यद्दापृते कृतेमा स्थ्रडि उत्कर्षायस्याति
तते ४८ स्मिहृस्यालके येपासितः प्रमरतः केसरा पवत्रिघः नटश्रीः सर्वनाति स्मि विप्रवे मासमग्रीवः के
स्नमोयस्मिन पद्मासिनू स्पवयोके पोनया स्त्रिघः ऋलहताद्दिष्टीम प्रतिनिदृश्यपिवशषातुसे
मनगुणेग्रीवायेन सकोस्नमो यस्मिन स्त्रियाहेनमनयास्तिमः निरुक्तानिकषा श्मा स्वर्णरेखाति

श्रीतिमहस्विता यो नामलकेरूपश्री भिते लमत्कोकसविजलकउत्रूलेरहरुसले ५० स्फु
रत्नि रीदवलनयाद्दास्वपुरमेखले श्रीवक्राद्दोणयमा स्वामनुतमहिमत ४८ स्मि
हस्केय तिषो विभ्रमोसमग्रीव ग्रकोस्नम स्त्रियालिपायिन्याद्विम निकषा श्रमो सोलम
न ५१ स्फुरविकम विग्रवलिवलादलोदरं प्रतिमंक्रामयद्विम्बनाभ्याववर्तमभीरया ५२
पुणामस्वास्या: पिरो वित्समरूल स्वीमेखल सम वावैद्विजेशोक निभजानुहद्दर्शने ५५

मो निकषयाश्रायोयेनलाहरेशोनो रमाउलमस्वामाने ४९ स्फुरेद्वेकौमयो स्वासोक्षमाभयोविग्रावैचला
वलयस्ताभिर्वलाहिल पुणामस्वोपमयिको वदस्वास्पद्मेमहश्रामृदरं यस्मिन प्रतिसंक्रमयन्त्र
यतो निजानेविश्वनेनैवहाराणपुनः प्रवेशयदिव ५० पुणामस्वोपमयिको विस्मयपीतेरुकूले
नतत्रहारांमयोमेखला यस्मिन श्रीवनदेवफरवनि श्रमनुग्रतेजानुनीचसमैस्वाकंभरेत श्रोभ

नमो ॥ [illegible] काशाय श्रीकण्ठाय लिङ्गाय तत्त्वाय कायशरीरगुणात्मने अन्तर्विहारात्मने अन्तर्वहिर्वरालक्ना
यण्वेम [illegible] भूतत्रयवन्मतः श्रमणेभ्यो यस्मिंश्च सर्वपदैवज्योतिर्मन्तं प्रापलोके यातीति स्तुतः ४
ग्रहीताय [illegible] ध्यानाय चकमेणापितं दैवाय यथाक्रमेणापितं देव प्राप्तिफलरूपाय च अधर्मफलरूपाय च न
प्राय ४१ [illegible] ईशानाशिहाकारणात्मने सर्वकर्मफलदात्रे मनसे सर्वतापसंज्ञात्मकाय तिवाविता
त्मने प्रणामितिरहते धर्माणयस्मोक्षने कृतस्राय ४२ हृदरूपाय प्रणमतिमी दुःखकेदाय चरहेन
अर्थलिङ्गायनमस्तेनमोनर्वविहारात्मने नमः पुराणाय लोकाय परमेश्वरमिवर्वे मे १४ प्रहन्ता ॐ
यानिहन्ताय पितृदैवायकर्मेण नमो धर्मविपाकाय मृत्युवे रुद्रपाय च ५१ नमस्ते श्रीशिखा
मीशाम नवकारणात्मने नमो धर्माय रुद्रानकृताय कुरुतमधर्म ४२ पुरुषाय पुराणाय सा
त्वायाग्रज्ञायये शान्तिरूपमस्ताय सर्वे द्वहकेतात्मने वेनिस्रा [illegible] रणायनमो
वाचक्षियताय ४३ दर्शनेनोदेहस्तु णादेहि भगवतां विते रपणेयतनमस्यानामसर्वेन्द्रि
यगुणात्मने ४४ [illegible] प्राचरदवनपुण्यामसमोरथं मम गृहे गार्वोयतवतलोरुमजाते
हविगानन ४५ पञ्चकोशपलाशाले मेनरार्द्धमनाभिके हृदिजहकेमालासा
गङ्केकारः नन्दात्मने सर्वकर्त्तकगाणकेशाभिवयममेन [illegible] नमप्राणमभिचेतितानं आकु
लिक्रियानहणायवाचो विविधाभूतनस्पिये मातने ४३ पवेनमस्कारदशेने प्रार्थयानदर्शन
मिति नवभिर्भोग [illegible] मलनादर्शावेदहीतमातिवराग्रपङ्क्षादि [illegible] यसानसा नाभकानन्दि
यतमवत्पुवदर्शयेतिनवममनान्तयः सर्वेभ्यो मिहिप्राणानागुणानिवयालोकाजनवास्के हे
मं हिंयविनयग्रपहर्गोः सर्वेहियाभिरामगुणोरज्ञयनीतिवा ४५ ४६ ॥ ॥ ॥॥

श्रीभा० टी० १९

अत्र अस्मिन्नेकंदे निलोकममेमि तिरहामे कथयिष्यामि ९ तत्र वयस्यादिरूपयामैश्वरात्मेश्वरः सवेष्वर
गगुहेणानिर्वाणतः इति वक्षु विषयेयस्य हीनस्यमोक्षाद्धिपिपिञ्जमशानयजहतीति मिवाह आसीदिति पुरंज
नादीनत्रयमवृत्तः १० तमेषाय वान्वयस्ति तथापि स्वत्ररहणायपृष्ठेयच्छेत्तिकि विलिकिचिमाखानाम
नत्रस्यकेन मिः पुरंजनयतीति पुरंजनो जीवः निविज्ञात इव चेष्टितं यस्य सः इश्वरः सखा सुहृद्वशवाविज्ञातचे
ष्टितं जीवप्राण विलक्षणायस्य जीवयति तज्ञा मनुभवमिंहदाति श्रगरोभोगायतनं देह ११ यावत्यःपुरः १

अत्रेते कथयिष्येऽमुमितिहासं पुरातनं पुरंजनस्य चरितं निबोध गदतो मम ९ आसीत्पुरंजनो नाम
[illegible] बृहच्छ्रवाः तस्याविज्ञातनामासीत्सखाविज्ञातचेष्टितः १० सोऽन्विष्यमाणः शरणं बभ्राम
[illegible] भुः नानुरूपं यदा विंददभूत्स विमना इव ११ न साधु मेने ताः सर्वा भूतले यावतीः पुरः का
[illegible] मानोऽसौ तस्य तस्योपपत्तये १२ स एकदा हिमवतो दक्षिणेष्वथ सानुषु ददर्श नवभिर्द्वा
[illegible] लक्षितलक्षणां १३ प्राकारोपवनाट्टालपरिखैरक्षतोरणैः स्वर्णरौप्यायसैः शृंगैः संकुलां स

वाक्लाः तस्य तस्य कामो [illegible] तेर्प्राप्तौ साधु न मेने नावादि देहानमिहिकयोर लौकिकभोगाभोगयताभा
वात् [illegible] मनयता अध्रुव नवैनोयमलेमि तिताभोगक्षममनयता अध्रुवनवेनोय
मल [illegible] लिंगमात्रक्रममत्तत्रमूर्तवपुरमन्त्रप्रागीलनत्तानिदृष्टानि सर्वा
णि [illegible] गुणादिदोषसहितानीत्यर्थः १२ तामनुवर्णयति त्रिभिः अत्र कि किंचिन्म
हत्वमवलो [illegible] नवद्वारायप्रकाशादीनि वर्णयति परिवेश्यमावस्थ्यं अत्राणि गवाक्षाणि तेषाम
ट्टाः प्राशीश्रधश्चः आकाशादिगवशेनतेऽत्रोत्ततमणिदिश्चवितः तुलुम्बयुक्ताः यत्र हालैः संकुलामि

एतानि यस्माति शयेनस्तो ये एवं भक्तेनुपदे उपलक्षितं तं पुण्यदेश रागांप्रदर्शयतामर्थः प्रारदिय तस्मात्तत्पला
पीतं दृष्ट्वा चिरं यसा तेनुन रत्नदीक्षिभिरत सर्वमम्रतमता नु विधुन्वता स्वीयं स्वरूपमप्रदेश रागांप्रदर्शयेत्या
र्थः प्राणात्तप्रकाशदर्शनात्साध्वसमयेन ततं हे शयातत्क्षमेवतमाऽगतमता नामागेप्रदर्शकोगुरुः ॥ अत
इलेभक्तिदमया प्राप्त्यैनमिति कोऽवात्त्र एतस्वरूपमनुध्येयथ्यानाहमेवन तप्रतालत्वात्प्राणमित्यर्थः ॥
५२ तहि किकेनाविप्राणतत्त्वाऽहमवानीति इलेवमेवाहस्वर्गराज्ययस्मात्स्वाणिमितः स्पृहणी

एवं भगवत्युपलालितान्मोविधानतः सुभिनैः तत्त्वविधुन्वता प्रदर्शयन्स्वीयमपात्तसाध्वसं गु
भगगुरुस्त्वमेवा नहो ॥ ५२ एतद्रूपमनुध्येयमात्मशुद्धिमभीप्सता यद्भक्तियोगो भयदः स्वधर्म
मनुतिष्ठता ॥ ५३ भवान्भक्तिमतालभ्यो दुर्लभः सर्वदेहिनां स्वाराज्यस्याप्यभिमत एकान्ते
नात्मविद्गतिः ॥ ५४ तं दुराराध्यमाराध्य सतामपि दुरापया एकान्तभक्त्या को वाञ्छेत्पादमूल
विना बहिः ॥ ५५ यत्र निर्विष्टमरणं कृतान्तो नाभिमन्यते विश्वं विध्वंसयन्वीर्यशौर्यवि
स्फूर्जितभ्रुवा ॥ ५६ क्षणार्द्धेनापि तुलये न स्वर्गं नापुनर्भवं भगवत्सङ्गिसङ्गस्य मर्त्यानां कि

यः किं च एकान्तेन यच्छामत्रितत्स्यापियतिर्भिर्मृः ५३ अतः भवत्यातिमेवागान किंशिद्दत्वा मीता
रुतता मेकातलभ्यामायाथवहिः स्वर्गादिमवलत्वात्त्वदः ५५ यत्रपादमूलेषारागापूर्विष्टकतात
कालासमायावकुपरतिनाभिमानकतालिकिं कुर्वन्वीर्यप्रभावः शौर्यमुत्साहः ताभ्यां विस्फूर्जितयो
भ्रुक्तोविश्वविध्वंसयन्निति ५६ तत्पादमूलप्रविष्टानां कृतान्तभयाभावः किं यन्नपलाभः तदेवा
पत्यसङ्क्रमेणाप्यमभवलपुरुषार्थः क्षणार्द्धेनापि मन्येनभीनाहतानां मन्येनेति भगवत्सङ्गिनां सस्य

श्री भाग ही २८

तिकाव मिति चर्कि नामामीति तत्राह आत्मनो ममयद्रूपेण तत्त्वा [illegible] विग्रहः ये ते नाम [illegible]
न भवति ते च विग्रहः २२ आत्मनो ममशरणामि यद्वीर्येण निर्मितानि [illegible] विग्रहः [illegible] यत्पृथक् [illegible]
प्या इति तत्राह एतत् इति २४ आत्मनो नाम्नो ज्ञादि यद्ज्ञादि तत्रो [illegible] स्थानाव तन्म [illegible]
इन्द्रियमाहृ तन्ने उद्दिशामि नपान्दयिषामि सर्वधर्मभिः सविभिन्न २८ [illegible]

इहाघ मत्तमात्मानं विदा मनन्तरपर् येनेयं निर्मितावीर्य पृथीशाय गामात्मनः २४ एते मत्स्वापः
मात्रान्तर्नानाधर्मक मानद मायायां मयिजातानि नाना यायालयनृषी २५ दिष्टान्तानोमि म
हन्तग्रामान्त्वा सानुभोगत्वं उद्दिशामि नाभिहान्धुवन्धुमिदविदम २६ इमात्त्वमधीति ह्व
पृथील्वमात्मा विभो मयापनीतानः हणानः कामभोगानुशान्त ममाः २७ केनमवदन्ये समयेप
तितमनको विद श्रमप्तया याभि मवविश्वसृष्ट्यत्वनविदाप २८ धर्मा स्यर्थिकोमोचप्रजाने
दामस्तंयपृ लोकाविशोकाविराजाया नकेवलनोविज्ञः २९ पितृदेवर्षिमर्त्यानां भूता
मामन्त्रनभूत ह्ये मवदेति शरणां भवेक्षिन्य [illegible] ५० ॥

ह्यवेशाम शास्त्रमित्युक्तं २१ प्रकृतिस्वभावत्वानिहन्ति निद्रा पूर्वे केतत्त्वमापितिन्दतिपंचभिः नन्वे
न्यो केवलमय श्रतितेनैहि केऽप्रेको विदं अन्निधिद ह्ववियागित्तमपर्यो महद्भूतदनभिमन्त्रविपरलोकवि
ना शून्य श्रमवत्तन विद चरद्दकानेवामिति लोकविन्तां शून्यपत्त्रवतः २८ अवतारहेत्याप्रजातेदःपु
त्रमन्त्रविश्रमतेमोदः केवलिनायतयः २९ शुद्धाश्रमइतियत्पत्त दोमांहेशरणामा अयेवदति ५० ॥ २८

28

नीलादिभिः कमाद्यमस्थलीयसंभ्रमहोमिभिर्मालितस्थलीरूदंयेनाक्रमीलादिभावेन तुर्यतानं तद्विषयवास

नस्वभावमन्तर्गीनं [illegible] मुनेः पुरमिव ॥ ५ समभासमानस्थाने चत्वराः रथ्याः राजमार्गाः आक्रीडायतनेषु तादृश्य

नेत्रपात्रः [illegible] भुजङ्गाङ्गिग्रामस्थाने धतेषु ध्वजपताकाः ताभिः युक्ता अत्र च विषयेन घडियागजी

[illegible] विषयवर्णाः यापवनेन निरूपणं तत्तद्देशाभानस्तके चत्वरादीन् विद्रुम

[illegible] कारः १८ नात्याऽपवने भ्रमरादयः दर्शिते चत्वरेणान्वयः नेदतोविहगालिकु

नीलमणु टिकवे हृद्ये [illegible] कामरकतताङ्गणे नमस्मृंस्थलीदीर्माणिक्ययोभिभावतीमिव ॥ ५ रम्याव

[illegible] अनगारभ्यः सैन्यध्वजपताकाभियुक्ताविद्रुमवेदिभिः १८ प्रयाम्लवातो

[illegible] कुसुमलताकुले नदद्विहङ्गालिकुलकोलाहलजलाशये १७ हिमनिर्झरविप्रुषमेको

[illegible] लाग्गुना [illegible] जलविहगनलिनीतटमण्डपे १८ नानारागमृगाश्रितेरनावाधमाने

[illegible] लयोतयाश्रायद्वकोकिलकूजितैः यस्तच्छायावतीव ददर्श भ्रमरोत्तमा भूतेशं २०

[illegible] नायकैः २० पञ्चशीर्षाणामगुमाप्रतीहारैर्गणसेवितैः अञ्चलमाणामप्युभे ग्रहे

लाकोकोलाहलेयेषु तेजलाशयायस्मिन १७ हिमनिर्झराणां विप्रुषो बिन्दवः तद्वता कुसुमाकरसेवे

पिनाकपुनावलनः प्रवालविटपाः यत्र लग्नाः यस्मान्नेवेदे नलिनीनामरसीनां तटेषु मण्डपास्तद्वति यस्मि

न्यानानावाधनतृतवाधरहितविशेषेनरहितेच आत्मानमाकृतमयूते यत्र ५ तत्र भ्रमरादानावितवन

तीवृद्धिदर्शयेत्तच्छायागतामिलितयाः संवधमानद्गनिरूपलक्षणयति तामनुवर्तियति मार्गे श्वरं

भिः ८ शाभितान कोमेन्द्रियः एके केप्रत्येकशाने अनन्तावृत्तयः गंधर्वादिक्षीनयामानास्माना यकैः

श्री
भा० टी०
४

नलेनालक्ष्यमौक्तिकं द्वावाचितौ तद्वतीन लिनीनालिनीनामद्वौ द्विणा [illegible] प्रमाणिमौ नाभेदादेवकार्य
न्यूनाधिकाप्रभैवं नतैवत्रवधूतो वायुर्विशेषितो घ्राणः सौरभं [illegible] ग्रामं पुरानाग्राह्योऽग्रायाणाविवहूदन
स्त्रिरसमस्त्रं वक्तोदनेन्द्रस्योक्तिः पणं तत्वादनात्मरसत्तरसनेन्द्रियेण [illegible] द्वियतनाम्ना समन्वितः ४९ द
क्षिणेनेति च नन्दतीयापि तदक्षिणास्यादिशी नाम्नि मृतत्वोदकेनायमन [illegible] ज्ञानं धर्मेनुः एवमुत्तरेणेति
अयनं ऋः पंचानां विषयाणामल्पानाम नवगानानां प्रकाशनाय लाभिद [illegible] ग्राह्यश्रवणाकां
लेचवलपिशेषाद्दक्षिणकर्णः प्रथमपदे तेन शाह्वचप्रथमे स्थानवोक्तं [illegible] वनाम्नामन

नलिनी नालिनी च प्राग्द्वारावेकत्र निर्मिते अवधूतसखस्ताभ्यां विषयं याति सौरभं ४८ मु
ख्या नाम पुरस्ताद्द्वास्तयापणबहूदनौ विषयौ याति पुरराड्रसज्ञविपणान्वितः ४९ पितृ
हूर्नृप पुर्या द्वार्दक्षिणेन पुरंजनः राष्ट्रं दक्षिणपंचालं याति श्रुतधरान्वितः ५० देवहूर्नाम पुर्या
द्वा उत्तरेण पुरंजनः राष्ट्रमुत्तरपंचालं याति श्रुतधरान्वितः ५१ आसुरी नाम पश्चाद्द्वास्तया याति पु
रंजनः ग्रामकं नाम विषयं दुर्मदेन समन्वितः ५२

प्रवृत्तिलक्षणकर्मकांडं दक्षिणकर्णेन श्रवणमभिधत्ते ततस्तदर्थमनुष्ठाय पितृभिराहूतः पितृ
लोकप्रापकं पितृयानं प्रपद्यते तदनेन प्रकारेण पितॄणामाह्वानमनेन भवतीति पितृहूर्दक्षिणकर्णः
एवं निवृत्तिलक्षणं कर्म देवहूः तथा च व्याख्यास्यति पितृहूर्दक्षिणः कर्ण उत्तरो देवहूः स्मृतः प्रवृ
त्ते च निवृत्ते च शास्त्रे पंचालसंज्ञिते पितृयाने देवयाने श्रोत्राच्छ्रुतधराद्व्रजेदिति ५० आसुरीन्द्रिया
त्मा नाम मार्हिकोऽभिप्रायमासुरीशिश्नः ग्रामकं ग्राम्यजनानां काम्यविषयव्यवायं दुर्मदेन मेढ्रेन्द्रियेण ५२ ७५

भोगिभोगयोः सर्पः देहाकारेण तव भुजयोः यत्र सेव्यते एवं भूतेन कस्याः स्त्रियः मनः स्थाने न कस्या अपि यशोभवानुग्रा
नाथवर्गाः दीनः सेमल्लधा अपि मल्ल … पाहितं सर्वजन … निकेनापि हितं … ततः श्रीतिशायिता
स्मितः पूर्वकोपावलोकनेन ५२ समग्र … दीर्घ समासोः … ५३ ततस्त्रा … नाह
गीयमानमिति … ५४ इदानीं …
नष्टं … तस्याः पुत्र … इति
… ५५ कस्यामनेक
भविता … यानाथवर्गोपि मल्ल … ततः स्मितावलोकेन
… ५६ … इति … नाथविजय …
… ततः … स्मितदिनी …
… ५७ … कस्य …
… ५८ …
… विभ्राजित जनपदं याति … ५९
देशवृत्ताः … इति … ति
… ५५ … ६० … [illegible]
… [illegible] …
… विभ्राजित [illegible] … ५१

श्री
भाव॰
टी॰
८

षट्चिंशत्तत्त्वानां मध्ये जीवात्मनि स्वामिनि परमात्मनि स्थिता स्वहृदये स्थित्वा तयोः पार्थक्येनैव हृतिः सा पुनः चैतन्येनैव मात्मनि ऊर्ध्वादि
कृत्वा सुषुम्नावर्त्मना गृहस्थायोगिनां ईदानीं ब्रह्मावस्थामाहः एकादशेन्द्रियशाभिः महान्निष्ठात्मेत्युक्तः कारणं तम्यो
र्लक्ष्मा ग्रभिनिवेशाय स्मरणार्थं माहात्म्याच प्रत्यवनमामादि तिर्तीयेनान्वयः अयं तदानीमेव विधेयो व
मदेहत्वानुहृदे मधुरान्तःस्थे बन्धेनाप भेरयपुत्रवेनोक्त तत्त्वे वातानादिरया तत्त्वमाध्रुवगौरीर्वागीशी तथा तिहे ग्रहे
नाममनेहं इति केशरथेश्च प्राणेन पञ्चकेयस्य एकप्रधानस्त्रेतायां त्रयोदशनां वेदानां वेदजानां यस्य पञ्चप्रा
णानां वायुविवेचनानि यस्य । एकमनोरथिनः प्रग्रहो यस्य एकोबुद्धिर्मनः सतोयस्यान्तर्वर्तेन एकोहृदयेनीडे
रथिनस्त्वेषु स्थाने यस्मिन्देहे ग्रामकमोहोत्कवायुगावधनस्थाने यस्य पञ्च शब्दादयो विषयाः प्रहियन्ते प्र

नारदउवाच एकदा महर्षि ते पञ्चापञ्चमां त्रि ह्रीषहेत्वक्रमेकाले त्रिवेदं पञ्चावयवे १०
काष्ठमकदमन मेकनीडं हिरण्मयं पञ्चप्रहरणाम्भमवरूथं पञ्चविक्रमं २ हैमोपस्करमात्मयमं
वर्मा द्वयेषु धिः एकादशचमूनाथः पञ्चप्रह्ममाहने २ चचारमृगयां ब्रह्मन्नात्तकार्मुकः
विहायजायमानदेहीमृगयाव्यसनालसः ५

देहे यस्मिन् अस्याकारान्ते भवेन्मातिपञ्चेन्द्रियार्थपुद्गलैः प्रतिमथाहवा वक्षीणां तार्थे चर्माधारा
नियमे पञ्चकेन्द्रियाणि विक्रमाणानि प्रकारा यस्य २ हेमोपस्करः सौवर्णाभरणाद्भूमौवर्मकवचे रजोगुणा
दृतः अन्येषुधिः इषुधि निषेधः आननावामेनाहकारोपधिः एकादशोत्मनोऽध्यस्तेनाथः सेनापतिर्य
स्याः पाञ्चानामयस्यमनः प्रभवा कल्पा विकल्पात्मकः सहस्र हल्लवे नवत्यमानस्यचर्मलावण्य समितिवि
भागः पञ्चशब्दादयो विषयाः प्रणयाः मानवोयस्मिन् तद्धनभजनीयदेशसमानं २ आत्तगृहीतांश्च वापा
देहादिरूपाः कार्मकं च मोगाग्रभिनिवेशग्रहरूपेयेन सायाविवेकवती बुद्धि विहायअन्तदेहीनाममानहोत्पा

३०

८

निर्ऋतिर्नाम गुदः मृत्युद्वारत्वात् वैशसे मलविसर्गे लुब्धकेन पायुना तेनोक्तो नरकः एवं प्राणे लुब्धकस्सोऽयं [illegible]
मीषामंधौ निर्वाक्पेशस्कृतौ पादपाणी तौ उभौ अक्षण्वतां [illegible] भावान् एतेन क्रियाज्ञानाभावश्च अक्षण्व
तामिंद्रियवतां देहानामधिपतिः पुरंजनः ताभ्यामिंद्रियसंगृक्तिः सर्वं प्रभुत्वं विना ५४ अतः परं हृदयंगतः

निर्ऋतिर्नाम पश्चाद्द्वास्तया याति पुरंजनः वैशसं नाम विषयं लुब्धकेन समन्वितः ५३ अंधावमीषां
पौराणां निर्वाक्पेशस्कृतावुभौ अक्षण्वतामधिपतिस्ताभ्यां याति करोति च ५४ स यर्ह्यंतःपु
रगतो विषूचीनसमन्वितः मोहं प्रसादं हर्षं वा याति जायात्मजोद्भवं ५५ एवं कर्मसु संसक्तः
कामात्मा वंचितोऽबुधः महिषी यद्यदीहेत तत्तदेवान्ववर्तत ५६ क्वचित्पिबंत्यां पिबति
मदिरां मदविह्वलः अश्नंत्यां क्वचिदश्नाति जक्षत्यां सह जक्षिति ५७ क्वचिद्गायति गायंत्यां रु
दत्यां रुदति क्वचित् क्वचिद्धसंत्यां हसति जल्पंत्यामनुजल्पति ५८ क्वचिद्धावति धावंत्यां ति
ष्ठंत्यामनुतिष्ठति अनुशेते शयानायामन्वास्ते क्वचिदासतीं ५९ क्वचिच्छृणोति शृण्वं
त्यां पश्यंत्यामनुपश्यति क्वचिज्जिघ्रति जिघ्रंत्यां स्पृशंत्यां स्पृशति क्व[illegible] क्वचिच्च शो
चतीं जायामनुशोचति दीनवत् अनुहृष्यति हृष्यंत्यां मुदितामनु[illegible] विप्रलब्धो म
हिष्यैवं सर्वप्रकृतिवंचितः नेच्छन्ननुकरोत्यज्ञः क्लैब्यात्[illegible]मृगो यथा ६२

विषूचीनं सर्वतो गामि मनः मोहं प्रहर्षं प्रसादं तमः रजः सत्त्वकार्यं [illegible] बुद्धिः आत्मजा इंद्रियप
रिणामास्तदुद्भवं ५५ ईहेत ईहते अन्ववर्तत चकार ५६ तदेव [illegible] अनुयाति ५७
आसतीं आसीनां ५९ सर्वाः प्रकृतयोऽमात्यादिलक्षणाः स्वभावोऽवधि [illegible] तैः संवंचितः अत्र क्रीडा [illegible] इति

श्री भाग दी ७२

॥ एकेष्वाम्लहिते पुकमेस्वनवलितस्य मये कालः जगामसः ॥२ चा[illegible]ः वेदाः मे वन्तमे गावनेमानेनो

पललितः गंधर्वादिष्वमाः ॥२ तंधर्वा गात्रे यस्मात्स्पृष्टाः नाहपृशः मेषु[illegible] [illegible] यछितताः सि

ताश्वामिनाप्वश्च ल्लकृमगपत्नीयाः यतिभुमतानमर्थकामैः महषिलि[illegible] [illegible] ॥ प्रजाता ॥

प्रागाः ममभिः श्रातेः विशानावतह ॥ स्वमभवेपे हमेवधि निप्रागा ॥२ [illegible] [illegible] कावेमोगा

ईजे चक्राः भिवोरे दीलतः पञ्चमारकैः देवानिात्मभ्रूतपती नानाकामोयपामवाः ॥ पुत्रकेषु वेप्रम

लभ्याकुंड वामऊचेतमः आममादहमवेकालेयोप्रियः प्रियोषिता ॥२ वेदवेगाइयात्मामधर्वाधिप

तिर्नपनंथ[illegible] लायवलितः षष्मृतरशचेतये ॥२ सायर्वात्साहशीरत्प्रमेगुत्पश्वसिताहिताः परि

हत्या विलपं तत्सर्वकामवितिर्मितं ॥ ते वाराःकेमानुचराः पुरंजनपुरंयदाहहंतमारेभितत्रया

नाषस्यमातुः ॥ तमनुभिः शमैवविमुक्तेनशांतसमाः पुरंजनपुराध्यक्षनांधर्वेयुधेवली ॥

दीयक्रमातमसेवये एकविलन्वहूभिर्युयि वितापाजेसमामार्तः सताहपुरुवोधवः ॥२ स्यवपुर्योम

[illegible]कयवालपुरन्याधरः उपनीतेबलिगृहाणामन्त्रीजितानाविदन्नयकालकन्यांइहिताकावे

त्रिलोकी[illegible]क[illegible]पर्यटंती नवहिंसनृत्यानेदत्तकश्चतु ॥ दो[illegible]येनात्मनोलोकविद्व

[illegible]तिस्रा यनपाजस्पये हतदा[illegible]रवेवो ॥२

स्पाश्वदेहि[illegible]नालोवितवान ॥ कालस्यडुहितजराभिधातांतमप्यनेदत्तेनकुव ॥

वहिष्कनहे प्रागीनवहिं ॥ यावेययातिपुत्राययेतनहतामतीवरमहानययातिः शुक्रशापाजराप्राप्य

७२

कृतेन चक्षयनेमे गलेकुं कुमसिन्न्वादिभिः यस्यान्तो २ उपगूढः परिष्वक्तः परिरब्धाकेयवातस्पायेन हृषका
तेप्रनुमेते तैः अनेन कुलगुरुभाग्योः अपकृष्टा चेतना क्रियाकोपमन्कालन्त हः आगुवायप्रमदेवगुर्भयहोन्नता
नमाधनेयस्य ३ मनःसाहान्यज्ञ उपशयना या प्रायानः मोहधामभजडपथिः उपधानमन्वी विकेयस्य ज
विलसते गुणे देवाये नेकियाविशेषणानां मोहधीमेवं परं पुरुषार्थं सम्मन्यतेन नत यान्निजं तुपेव्ललनानाम ८
स्तो ऽजा महिषी राजन्सुतां तां रुचिराननां कृतेन चक्षयतां तन्मानसम्भ्यनेन दृङ्पागतां १ तयोपगू
ढः परि... रह्नानुमेते रपकृष्टचेतनः नकालमत्रोऽवबुध्येद्गतयं यदि वा निशेति प्रमदाप
तिः हः २ शयानमुन्नद्रहमतो मनसा मनसा महत्त्वं हृन्त्यै महिषी अभ्रजायोधिः तामेव वीरा मनुन्नतपरं
नः तमाभिमताननेन ज्ञपदंचयात् ४ नवैवं समंतान्माकामकम्मलचेतनः त्वाणाईमि
वराजेक्षवातिक्रान्तनवं वयः ५ यस्यामजनतयानुशान्पुरंजन्यां पुरंजनः पातान्येकादशविरा
डायुषाईम यान्यगात् ६ कुहिन्तृर्दशानतपानपिनसा च यशस्करीः पौलोदारोणोपमाः पौ
रंजनाः प्रजापतेः सपोचालपतिपुत्राशिनन्तं वर्णानिर्थनान् दारैः संयोजयामास महिषीः
रैः ८ पुत्राणां चाभवन्पुत्रा एकैकस्य शतं शतं यैर्वै पौरंजनो वंशः पंचालेषु समेधितः ९ तेषुतद्रू
माताननाभिमन्तोयतः ५ पुत्रानिन्द्रियपरिणामानकहिन्नुः नुदन्तं तो बुद्धिवृत्तीः पुत्रमेष्यां च बाद्रः त्वनमा
न विवृत्तया इति तमपन्नातवेभोन्नु न त्रागा स्वामोदयाणविशदमनाद्यापृथे ... सिन्नायुपक
था मोरणार्थमत्र ९ पुरंजनकन्यानाभोः जन्याः स्वप्रजापते १ दारैः पतिणामानेन संहिताहितैवि
ता त्रिः वरहांचितविषयभोगाः ८ पुत्राणां पुत्राः कर्माणि ... ७ तेषु तत्रा

श्री भाग० टी० ८४

82

किंवप्रसन्न इतिमार्गकोवैस्तवोत्तरः प्रत्याः महेष्वास्यवाधीनेः पातिव्रातनभीमाङ्गोमः मैनिकायस्य २६
इतिश्रीभागवतेचतुर्थस्कंधेषड्विंशोऽध्यायः २६ ... विप्रान्मैवेदर्भी ... नेनमीविविक्तया ... स्य
देवेनकाम्य विस्मृतिकचाते ... स्तानी पुरंजनमेनमसमापद्दे ... कारपूर्व ... मैनिके
स्यादि ... समस्यविप्रुमनीयातेन ... कृर्वन्ती ... द्रे श्रवक ... तिवा १ मर

प्रत्ये ... मनभानान्तेवमेषभिनीमव ... भाष्यालोकेस्मि ... मैनिकाः २ इति
श्रीभागवतेचतुर्थस्कंधे ... पुरंजनमाख्यानेसप्तविंशः २७ नारद उवाच मैनिकामयनायोहि
येवर्ण ... हिककारिणः प्रत्याः कालकन्या ... वनीमिमा १ तएकदा ...
मग ... य ... भिमभीमा ... जा ... तयापालिता २ कालकन्यापितृ ... जेपुरंजन
पुरे ... ययाभिभूतः ... सचोनि ... तामियात ३ तयोपयमानाविययुवनाः
वैनी ... भिः अविपुला ... कलापुरी ४ नस्याश्रग्राः ... मानायामभिमाने
पुरजनः ... विधि ... नाकलः ५ कन्यापराभूतो ... श्रीः ... पणा
विषयात्मकः ... प्रत्याः ... यवनेवलात् ६ विश्री ... प्रति ... लो
ननाइनान ... गुप्ता ... तयोपालि ... दो ७ आत्मानेकन्ययाग्र ... पावला

... ज्ञानमी ... प्राप्ता तयापालिता २ ... भिः ... विपुप ५ कन्ययानरयोपपूर्तः स
मन ... किंचित्कयानले ... नानापयः ... प्रतिकुलानअनयोः
... विषय ... तानअनाहतानसादर ... नलाधीनात ... भावात अनुगा ... यासाम्

२१ कन्या वा जनयति मयि मेरक्त क्रोधं कवानैक ... स्यात् महं सीति शापमदात् २२ अथ यो वा व्यथयश्च
वनीत धामसी ... रक्षयत्ना प्रान वस्त्रे २३ इवीरता मीक्षितपति हतो नारी ध्याति ननयति २४ लोकानविदंत
... [illegible] ... तथा धामा मेयान ददाति यत्सुरी यमाने नेच्छति नय ह्नाति र
मान्द्रावक मे [illegible] नु शाचति मतः २५ शुकछा ... कन्या अथमः ... २६ इवशत्न मरणान्तर्हि प्राति
कदाचि [illegible] मात्र ललोकान्मही गतं वेश्व हहृष्टं तं मान जानती काम मोहिता २१
... मयासीत् कालकन्याति शापते मयि सेभुभाविपुलश्चदाच्छाप मङ्गः कह
न ... सिनेक वमवाजावि ... २२ ततो विहत मकल्याकन्यकायवनेश्वरं मया
... [illegible] ... २३ ... यवनानां तो ... तपति संकल्प
... [illegible] ... २४ ... शाचति वालावृत दवग्रहो य
लोक [illegible] ... २५ अथो भजस्व मां ... भजन्तीं मे दयाकुरु
... [illegible] ... २६ कालकन्याति ... वक्राः वि
... [illegible] ... २७ ... [illegible] ... मापिना
... [illegible] ... २८ ... लोके [illegible]
नोवैराग्यानु ... २९ ... मापिनाज्ञानर [illegible] ... तानेच्छ
ति २८ ... [illegible] ... लोकमात्र [illegible] ... लोकेन
पतिः ... [illegible] ... प्रति ... निश्चितिय ... ज्ञानानाशाको ...

अविवेकिनेअविनामाबुधितदेशानरागेतहृदमेधीयवलंशहृदयमे अपिकिनेछतैअगुर्वतयिष्ठातिअन
मतनयतेवीरसूः तुरवतीकिवामसहमानामरिष्ठातेवेराण्ठे २० नविषतेपरमायनमा अयोयषेतेअ
पायपणाः प्रजाः कन्याअयजापरा अयाः कन्याः मित्रानोर्यभो २१ अतहमेणावलतत्ममयबलमात

नमयानाशितेमेकेनास्नातेस्नातिमतया मयिस्नेहेसुमंत्रस्नामर्लितेयतवामयात १९ अवोध
यतिमाविनप्राषितेशोककर्षिता वर्मीतत्हृदमेधीयवीरमूर्षितेष्ठाते २० कथंनुदारकादीना
दारिकास्त्रापरायणाः वर्तिष्ठातेमगेतेमित्रनावश्योदयो २१ एवंकृपणायायाउस्ना शोचेतम
तदर्हणा हरीतकृतधीरेनेमयनामाअपपद्यत २२ पञ्चवपवनेरेभिनीयमानः स्वकेत्वयअन्व =
वषत्रनुष्ठाः शोवंतेभ्रशमातुराः २३ श्रीविहायोविषणान्उपहरोभजेगमः यदातमे १
वातुपुरीलीलांप्रकृतिगाता २४ विकृष्याणाः अमभयवनेनवलीयसा नाविदनममा
विष्टः सालायनहरदेवुरः २५ तयत्तापप्रावेनेनमतमायदयावल्लना रवावेरुःकुरुाः सतो
मीवमस्पतन २६ अनंतपारेनमतिमग्रेनष्टहष्टतिः समः शाष्वनीयतुभ्याति अमदातगाह

२२ पश्ययदानवंष्यानेनीयमानः नद्याअनुपथाः प्राणाइंद्रियाणिचनथावभूतिः नमतुक्रामेतेः
प्राणेनुक्रामेतसर्वप्राणाअनुक्रामती २३ प्रकृतिमहाभूतानामतो २९ नाविदन्ममस्मारगुरुःसु
वंसखायेमसीफ्वा २५ अदयालुनाकाम्यकमसयमता साः हताः अमीवपापक्रोर्यवा २९
शाप्वतीः सुमावहनसंवलयान अप्तिमनुष्यय २३ ॥ ८५

कालकन्यया हृतश्रीः यातयामान् निःसारानपि कामानभिलषन् विगतात्मनो गतिः पारलौकिकी ऐ
हिकः पुत्रादिस्नेहश्च यस्मिन् सः हासित इति पाठः ९ स राजा पुरंजनो हातुं प्रचक्रमे उपचक्रमे न च निर्गतं इति द्वयोरन्वयः।
अनिकामतः अनिच्छयापि ११ सपरिच्छदः भृत्यवर्गसहितः कौटुंबिकः कुटुंबिन्या
सापत्ने विवादितः सान्वयः पुत्रादिसहितः १२ यवनैरुपरुद्धान्यायतनानि यस्य सः पुरपालः प्राणः १३

कामानभिलषन्दीनो यातयामांश्च कन्यया विगतात्मगतिस्नेहः पुत्रदारांश्च लालयन् ९
गंधर्वयवनाक्रांतां कालकन्योपमर्दितां हातुं प्रचक्रमे राजा तां पुरीमनिकामतः १० भयनाम्नोऽग्रज
ो भ्राता प्रज्वारः प्रत्युपस्थितः ददाह तां पुरीं कृत्स्नां भ्रातुः प्रियचिकीर्षया ११ तस्यां संदह्यमा
नायां सपौरः सपरिच्छदः कौटुंबिकः कुटुंबिन्या उपातप्यत सान्वयः १२ यवनोपरुद्धायत
नो ग्रस्तायां कालकन्यया पुर्यां प्रज्वारसंसृष्टः पुरपालोऽन्वतप्यत १३ न शेके सोऽवितुं तत्र पु
रुकृच्छ्रोरुवेपथुः गंतुमैच्छत्ततो वृक्षकोटरादिव सानलात् १४ शिथिलावयवो यर्हि गंधर्वैर्हृ
तपौरुषः यवनैरिरिभी राजन्नुपरुद्धो रुरोद ह १५ दुहितॄः पुत्रपौत्रांश्च जामिजामातृपार्षदान् स्व
त्वावशिष्टं यत्किंचिद्गृहकोशपरिच्छदं अहं ममेति स्वीकृत्य गृहेषु कुमतिर्गृही दध्यौ प्रमदया दी

रुकृच्छ्रेण उरुवेपथुः अपमानं ज्वालावृक्षकोटरादिव सर्पः १४ केरेउपरुद्धः ... धनिवा
कारः १५ दुहितॄदीन् रक्षणानि तुतोणान्वयः जामयो भगिन्यः सततमात्मानमवशिष्टं भोगलभोगवा
होताः १६ ध्यानमेवाह ... जितेभ्यः सिद्धेभ्यः स्वेन कृतोपनवा भवति १७ १८ ॥

श्री. भा. च. टी. ८१

उपपातियन्तुः समीपंयस्यापन्नुः किंचिन्मात्रेनूनानन्ममासेतीवमावित्यर्थः उपोधिकोचः इतिकर्म
प्रवचनीयः सद्योमेद्वितीयाशानसगारावस्त्यसनलस्मपशानाकृष्णस्त्वालापयथाभवतिनदत् ४४
तदानीमपिसहियोरमामनेयमस्यअनुपत्वाणानन्तीयदात्तदायथापूर्वंमहिमेवत् ४५ प [illegible] त्रिमन्त्रेयंती
यदातस्मिन्नेकोव्हृष्णाणानायपृष्ठतमविग्रह्मदयाभयाचकिता ४६ अर्थबंधुपरित्य [illegible] सम्बुभिरासि
वीतुवामावततामावेतोभूतशिरोरुहा वभाषुपपातिशोनप्रियालोशात्तमिवानले ४७ अना
नतोप्रियतमयदेपरमेनाना सुरियमनमामाघयथायदेवंमुपाचरेत् ४८ पुदानेपलभेत
[illegible] मामाणामनुसंधी आसीत्तविग्रहदयायुष्माभृत्मुखोयथा ४९ अप्यानप्राचती
[illegible] स्याम्नभिः सनवामित्याविपिनेसस्वंप्रोदसा ५० उत्तिष्ठोत्तिष्ठराजर्षे
[illegible] विक्षा दस्युभ्यः त्वंत्वेबंधुभ्यो विपुतीयानमहंसि ५१ एवंविलपतीवाला
[illegible] पतित्वापादयोभर्तुः रुदत्यसूणुयवर्तयात् ५२ चितांदारुमयीचित्वा
[illegible] तीयाचानुमरणो विलपतीमनादृये ५३ तत्रपूर्वंतरः कश्चित्सखा
[illegible] त्वयन्वलानामापानामारहदनोप्रभो ५४ कात्वंकस्यासिकोवायं
शयानोयं [illegible] वासि जनासिकिंमयायमायेंतापविवचवर्थ्यह ५५
वा ५६ त्वंत्वेबंधुभ्यः अविधार्मिकत्वाद्वियेभ्योपि ५७ अवनंयतप्रवनंयामामा ५८ नत्योनिधायः
अग्निदानेनादीप्रय ५९ पूर्वंतरः अनादिरीश्वरः मामाइहेत्योविनि सुतेः सामाप्रियवाकोनम
बेधोयत् ६० यमात्मप्रोवासिअग्रेहत्रे: पूर्वंविचवर्थमपिस्थितवेनमत्वोहमनेभृतवानसि ६१

विषया [illegible] यः [illegible] कषायः दायकामो विवासनः शुद्धे मे आत्मनो [illegible] भावयामास [illegible] इन्द्रिया
[illegible] प्राणः आशयः चित्ते विजिता [illegible] २८ [illegible] शान्तमिति [illegible] साधनता दश
[illegible] विनिता हवा [illegible] देहादिके न वेद २९ स एवं [illegible] आत्मन्या
[illegible] उपरागमकर्ण [illegible] तिरिक्त तयादेहादि [illegible] ते न [illegible] व्यापकतया
[illegible] नन्वेवं [illegible] आकारो विमर्शोपनत प्रकाशाय [illegible] निकार आत्मा [illegible] आत्मशं

[illegible] कषायान् [illegible] शुद्धे [illegible] आत्मा ने विजिता [illegible] आशयः २८
[illegible] शान्ते स्थिरः [illegible] भावे [illegible] २९ स व्याप
[illegible] तयात्मनि [illegible] विराग [illegible] ३० [illegible]
[illegible] विश्व [illegible] नदीपन स्फुरत्वा [illegible] ३१ [illegible]
[illegible] आत्मनि [illegible] परामर्शे [illegible]

[illegible] स्वभावः विमर्शो नाम [illegible] करणवृत्तिः [illegible] जडमात्र आत्म [illegible] वीतियथा [illegible]
[illegible] प्रतीतो [illegible] व्यतिरिक्त मात्मा ने [illegible] २९ [illegible]
[illegible] न [illegible] ३० [illegible]
[illegible] निवृत्तिः [illegible] आत्मनि [illegible]
[illegible] निवृत्तिः [illegible]
[illegible] इत्युक्तं [illegible] यस्य [illegible]

श्री॰ भाग॰ टी॰ ८८

ष्टुः अभिभवः अतो न विघते ज्ञुतेश्च स्त्रस्येस्यतियंस्य १९ ततस्तदुपदिशति नत्वामिति त्रिभिः स्वहान्य
त्रिः नवहारेणुगु यया कद्वौ क्षितस्याः पुमांसंपूर्वं जन्मा नियहमन्याह्याः इदानींचमनी श्रेणी निपयम्नन्य
मेणमामा याप तडभयम पिव हनेनानिय माद्दावाहमेमो श्रुडो नो प्रवर्योवे दत्तामागगति स्वरूपं पश्च
१८ ननपदार्थयो स्विदे कश्माह अवस्ववस्मालउपचारेवायत्ति नचान्य इति व्याति स्त्रोपदेशः उक्ताभि
प्रायः क्षिद्रमतां १२ नाहंकथमावयोरभ्मः सर्वतत्वा दिधमभेदस्तत्राह यथेति आत्मानं देहादौ

नसि ... अम ... रपेगा समर्गाणि ज्ञुनस्यरतिः नश्ये गार्दीरच्छ्रीग्रभोदशेयायापीयमोविभो १९ न
... लहिताना यथा वोः स्व ... नयुतिः नं ... सन्यात्स्त्रोनवृम विषया १८ नायाहेम ... त्यया
ह श्रीवि ... क्षियेमती मनेरेहेनामयथेह मेमोपश्चणावयागाति १८ अहंममवा नवान्यावनमेवा
वि ... नने यप्रारीकवयः क्षिद्रजातमनतीयं यण्णुमु ... आत्मानेयकमादर्शचक्षुषः
क्षिया ... ह्यतत्त ... नुमावयोः १२ एवं समानस्माहस्नाहमत प्रतिबोधितः स्वयं त्विदा
भिचा ... माणपुनः स्नातिवर्हिस्म त्रे नदध्यात्मयाभिदाग्रादर्शितं यत्यो नागप्रियो देवाभ

निर्मलमरे ... गहेदेशोनपरमावहनुष्ठितहिपरीतं विषोषा धि ... जाथमभेदस्त्वर्थः १२ नब्रा भिवा
रोरव ... श्रमात्रामि निभ ... धिवाययति वर्हिस्म विनि परोहेतोरोराजा कथामिथ गानत्रेहेतः
सप्तप ... हे इति चतुर्थः पञ्चविंशः २५ अं न विशेषणे ... मनेनाप महाते लोमहानोभवत्ती ८८

35

नन्वभगवन्नहमात्रयोः सर्वोपमहदन्तरं च जानामीति चेत्तत्राह अपीति हे सखे मां प्रमानइदं हेमनामो भगवतः
स्थाने मनुष्यशरीरं भाराक्रान्तमठ्ठे गतं इति विहृत कथ्येनेन स्यामयतिय द्यपिमानं जानामितथापि त्वमाने तु मे वैसानके
श्चिमेषमहाँ यात्रासीदितम वर्णि स्मरसि मृतदेहेति प्रपत्तिरिदंशः प्राक्तनपुत्रस्यमरणायमरणमहायन सविवियाग कु
नमर्थ नमहदिनेनतिमृत हे [illegible] :पदस्थाने ५३ हे मामुत्रोपरिति नामानसह दयमस्यमय नयोः कथापवे
मानमह [illegible] स्यगा पदे [illegible] भंतोजाता अकोरहरु अतत्त्वविनायवद्वा प्राहृत्यार्थ महस्य परिकल्यमान महाप्रलयया

[illegible] शीदिय [illegible] वतातमात्मया हिता मां पदमर्विक्षुभोमभोगागोगतः ५३ हे मावहं उतत्त्वं
म [illegible] नवा [illegible] श्रुभत्तामंतगलोक [illegible] स्वरूपोस्वरूप ५४ मत्तविहाय मात्व्यथोरा तिग्रामप्रम
तिद्विशी विश [illegible] समुद्रान्तीः कथापि वितिमिततिया ५५ पंचात्मने वृद्धारपकपालनिकोष्टक भूह
कुलकं गोलिम [illegible] उप्रकृतिकोधव ५६ पंचेन्द्रियाणामा ग्रामा माद्वारः प्राणानवप्रभातजोवनानि
कांश निकुल्ममेदयमहह ५७ विपाक्त क्रियाशक्तिः भेदतः प्रकृतिस्थया शाक्ताधीप्रापुमानत्व
विशेना वह्नुष्यते ५८

वृत ५५ हे वैधा प्राप्यस्य स्मृतिपस्मानिवृत्तामयया पंचेन्द्रियाणामाउपवनानि यस्मिन्नवद्वाराणि प्राणकेन्द
णां यस्मिन्नपकप्राणः पालो यस्मिन् जीनि पृथव्यामेजा मिको स्थानिधाकारा यस्मिन्नुघटः [illegible] यमनोमका
कुलानि अभीष्टविषयम सृप्तिका वणिजा यस्मिन्नपंचेन्द्रियाणाहाहाः कर्मेन्द्रियाणि यस्मिन् पं [illegible] नानि प्रकृतिका
पादान कारणायस्मात्तीवृद्धेश्वधवः स्वामी यस्मिन् ५६ स्वयमेव मस्त्रोकवाचे [illegible] योइति घटकुल
इति घटत्वपकपालमिति तत्स्यापत्नानवाख्याति ५७ अतान्यवसुधयाप्रकृतिरुपादानं यस्य प्रवीधव मित्यस्या

श्री॰ प्रगल्भाः प्राणानिलिक्ष्क्रियानियमाज्ञागािस्नायन्ति मेह्यानयन्ति मेह्यानयन्तीत्यागन्तोमनः प्राकृप्रथम
भाग॰ मानागहिता कृष्ममवाक्चिमपयेम नम्या मनः कृष्महछारतिववेध [illegible] ग्रः धृत्वानिशामदमहीनिवः
टी॰ ता नियच्छतीत्यतिहछ्मः मन्यलाकाद्दिभोगभ्यासिन्नुतलाह्लिताः कामान्तानिहारवत फलभोगवि
६९ तोमनः ऋणः कृष्णेपशमामकामतिः कणुभतः स्थावाह आत्मने आत्मनः नहितालाभं मत्कमेवा
भिलाकृमभिन्ना गाः आचिंयवलनिष्टस्यादि स्मृति अभिहामभिद्वलनापलहिताशुद्धपमत्रिविंगा
दश्ह्वित्यर्थः नवाविकामयगहपमत्तिः सभवतिकथायेन्नयया स्मृतमेव २२ ताविमन्यानवस्तुवा॥

[illegible] गुणाप्रमेधृतवता यस्मिं ह्छ्युतोर्जतः स्थावाहान्मनो मुनिः २२ विमन्यता
[illegible] स्मिन्सधृतः प्राणियथिवः कृष्णमजगाम उत्लाचले २३ हिताहृहानख
[illegible] सात्मा अन्वधावतयाग्रेशम्भोतेववासनीका २४ नचवद्धवसोनाः
36 स्थावाहदि [illegible] ना नत्वुगपमलिलेनित्यप्रभयज्ञात्मनोरमन २५ कंदाहिभिर्मलक
[illegible] नगोदकेः वर्तमानः शनैर्गात्रकुष्ठ गनयन्नाप्तियनः २६ शोतोसमवानवधीति
द्दात्मित्य [illegible] वस्त्रिये सावज्जव इतिह्हानाजयन्नसमदशनः २७

हिमति [illegible] २२ इतिदानी पुंजनम्यहीभावेषामस्य सर्वेनोवरकसयपतिरेवगहः हीगा
मितिवः [illegible] याशकश्चुभप्रकारहशीयितमाहहितेषणा हितामनोदर्थेऽत्यातेनग्रेष्ठेनमद
लीतिमा [illegible] नायत्त २४ नचवद्धवमाघः नघः ताहा पुगपः सलिलकुभयज्ञातवेहि ह्यात्मनोम
लत्वालयन्त्र [illegible] आशियतश्लज्ञोगान्वयः २५ अन्यानेभ्यमात्तिाथजेश्लाहिवीज २६ २७ ६९

श्रुतं कालेन तां भार्यामेव मन्नसाग्रहणान् स्मरन् श्रुत्वैतं विस्रंभं स्वावेश्मनि प्रवेशान्ममावभवद्यतः परमसिस्नक
गणनावरेनुष्ठकेन पयाति विवाहिनं स्त्रीध्यानेन स्त्रीनगरामानुवर्तिनं तां ध्यानेन स्वदेहेन चनिर्मिकाद्विदृभात
नृनाभक्तधार्मिकस्नेगे नवि शुद्धस्वभागवतेन मलत्यजेन स्नानमन्नेनाविस्मभक्तिः ततो वैराग्यतेन नमस्याने
पगृहगाति लनयस्मैत्तभक्ततोभगवत्प्रसादलेश्यतो नेन मान्नः शोक ग्रन्थक कथालेकास्माद्यथापि किंचिद्दृ
त्रिमामा स्वनेनहृया नयिद्याम: विस्रंभस्वाविशेषाद्भोपलब्धिनस्मा कर्मस्मारजांसि हस्वधर्मांणाहि प्रजापा।
लनेनेयताविनाचन्नार्थियाराजते तेषु ग्रहस्थावेशमनि २८ मलयापलब्धेनेन स्थितागारे प्राधुजस्वदर्शनी

नामेवमन्नस्याराहणान् वभूव प्रमदा तस्मा श्रुत्वैतं विस्रंभं स्वराजांसि हस्वावेश्मनि २८ उपर्येव भवेद्यत
गणवेदभीमलयध्वजः युधिष्ठिरो राजन्याता राज्यः पाण्डुरेजयः २९ तस्मात्सुजनया चक्रे स्वान्त
नाम स्थितेनेनाणां यवीयसः सम्प्रहृता नूनमद्भविस्रंभभक्तिः ३० एकैकस्याभवन्नेवाराजन्नात्ति बुद्धेदम
बुद्धेर्भो दयातेयद्रसपाथसे मैत्रीमन्वंतरेपर ३१। यः सहस्रो विस्नभक्तपुत्रो नादेशानुत्पस्त्वः मह
भागवतत्वार्थः पाञ्चापक्तानि सप्तयष्टिः नामहेतीति पापतः सद्य एव मप्रजनो भागवत स्तोत्रमहत्या
र्थः ३१ ग्रामजन्तो श्रीकस्मसेनाकस्मिन्नेवान भागवत्समैकविस्रंभंदिनार्थ्यः ग्रामतन्मा श्रीकस्मसवनाय
पापा यवीयसः सन्तमहतानश्रवणकीर्तनं विज्ञास्मा गणावस्मैवं श्रुत्वैनं तदनंदा स्वामिति भक्तिम
कामानस्वत्स्यो निवेदनमुपक्लृप्त पतनसंस्थिताना कालनान्नान्यन भागवतेनैव नारयणपरस्तमानतात्वविदा।
नीयमनुनातेः समस्तनुके भगवत्समैक स्थानतन्त्रवणाकीर्तनेनाविके जातमितिपद्यतेः इति विरक्तभक्तिपालका
नहविरक्तभक्तिः प्रवणादिभक्तिर्मिरेव मन्नतितालीतिप्रशस्तिः द्रष्टुं स्मितिश्रवणादिनेना प्रतीकां
मनेकप्रकारान् भवन्तिनार्थः तदेतमभक्तियोगा वक्तुस्थितिर्धामानो भ्रमात्मितिमायानेरितियथाव

श्री भा गी ९

शुक्लेषु सात्त्विकेषु कर्मसु नामसकलेषु हितेषु वाजपेययागादिकर्मसु नयजायते २० न देवा हत्यादि निराभ्यां काशी भयिषि
यत्रेष्वपि न दृढं कुरवः फलेषु यत्र क्रियया प्रयासो येषु नानुनमः श्लोकः अकर्तुयेषु नानुकर्माद्दिति तेय २८
नेभयं नश्यं कयथाकर्मगुणकर्मणां नश्चातिक्रम्य २९ नेषु देववशेन सर्वेषु आत्मनीतिमद्द्वा
नमामहे नात्मा नन्दयतीति नाम सात्मयशाहट्टादेन नाशने २१ कामवान्नापूर्णे यो नग्नतो हि सर्व
सर्वं सदशवाद्यः देवसवप्रतीकारः समभवानेकानन्तो हत्वेन शाहः ३ स्वस्य प्रतीकारः तावन्न लिप्यावे

गुणाभिमानी नामदाकर्मणां गुणकर्तेव यः शुक्लेषु कर्मसु हितेषु वाययाकर्मभिजायते २० ३
लोकानुग्रहार्थं यदिष्टानलोकामायोतिकर्हिचित् ३ नेहकी क्रियार्यमात्मनः श्लोकाल्कदा
नकीर्तये न चिन्त्यमानुविचर्ह्यो विरोधयमयोः देवी मनुष्याश्च ये वायथाकर्मगुणाभव
२८ मूढी सर्वदीनः सात्मेयाहृहे शह नाविदन्ति यदिष्टदादि नमबहे २ नथाकाम
वचयथाप्रमन ३ योगीनाम यो वायाति हि हि प्रियाप्रिये ३ वेष्टुकर्तरोणा
यिदवधनामहे नत्र जीवमनमावे कृदः सात्त्विनयतिक्रिय २२ यथा हि प्रत्यक्षो भावीषा
नागुरुकहनन नक्षिये नक्षयाधनेनत्यामवो प्रतिक्रियाः नेकाननः प्रतीकारः कर्मणा कर्म

नहरुषं श्रेयानथा विविधिधा विष्णु मध्ये एकनेत्रणा पितृः वेनवावक्रेदो वियोगो नास्ति २२ प्रति
क्रियाः मोपितृः वेदपनान हिनिमहृष्ट्वानमाहयथा हिनि २२ ३ स्वस्य समलधनानित कर्मणा प्रति
क्रियादिकर्मभिर्नैवनिवर्तते इत्याहने कानतः अन्ये सर्वा मनके वलेनानरहिते अविद्याइयह
नप्राक्श्रतो विरोधासनिवर्तो निवर्तकमिति भावः अत्रदृष्टान्तः स्वमः प्रबोधविनायथात्र स्वमः

पंचप्रहरणमित्येतस्माच्चेत्पंचेंद्रियार्थाः प्रेत्य इति ॥९॥ पंचेंद्रियैः सूनाविनोदमिवान्यायेन विषयसेवां करोतीति
पंचसूनाविनोदकृत श्लोकेन चारमत्यांत अन्यादिव्याख्यात ॥१०॥ परिसूक्ष्मपरिभ्रमणेन ॥११॥ भगिनीजनगृहलो
कानानादयाय ॥११॥ चारश्चाराणः भूतानामुपमर्गपीडयामास्ः पीडामनुहेत रयोवेगः सप्रवर्तस्यति प्रश
श्चात्याख्याणोतो भूतकृताश्रयः श्लोकेन च श्रीमिमहपकडूक्षपिपद व्याख्यातं द्विविधः पीतो मसपणप्रवे

मनोराशिमद्वेद्विसूतोस्मन्नीगेहेद्दकृन्वः पंचेंद्रियार्थप्रलोपः समथानवजूथकः ॥९॥ आकृतिविक्रमो
वासोमृगमस्त्रप्रधावति पंचान्येंद्रियतनुः पंचसूनाविनोदकृत ॥१०॥ मेवत्सरः चंडवेगकालोग्यनो
पलंदिनः समाहानीहृत्यधर्मोनयश्चोवात्रयसूक्ता ॥११॥ हंसताशुः परिहताघश्यान्तरशंतवेय का
लक्तानाजनामा स्त्रालोकमोनाभिनंदति सुसमासंजरेहमनुः नयाययवद्ध्यः ॥१२॥ आपयावाप
यक्तमेनिकायवनामसः भूतोपमर्गाश्रयः प्रजन्तोद्विविधाज्वरः पर्वतकृद्विधार्हःस्वैदेव
भूतात्मसमभेवैः क्लिश्यमानः शतं वर्षे देहदेहीतमाश्रुतः ॥१४॥ प्राणेंद्रियमनोधर्मानात्मान्यध्या
स्यनिर्गुणः शेते कामलवान्ध्यायन्ममाहमिति कर्मकृत ॥१५॥ यदात्मानमविज्ञाय भगवंतं परं
गुरुं पुरुषस्तु विषज्जेत गुणेषु प्रकृतेः स्वदृक् ॥१६॥

प्राणेषु १३ पर्वेणरोचनेनोकसम्यथ्यां ख्यायसर्वेकव्यातानवरोमाहपवसिन्नादि विक्रमेणान्वेतनव्यादिदे
विकादिभिः दुःखैः क्लिश्यमानो ममाहमितिदेहे शतं वर्षाणि प्रेतेवर्तत इति द्वयोरन्वयः १४ अस्मा
पिपासादीन्प्राणधर्मान् संधतादीनिंद्रियधर्मान् कामादीन्मनोधर्मान्श्च निर्गुणापधात्मान्यध्यस्य कामा
लवान्विषयसुखलेशान् ध्यायन्कर्मकरोति १५ ततः किमतआह यदेति द्वाभ्यां स्वदृक् स्वप्रकाशस्वभा

प्र० ५८ ॥

श्री॰ भा॰ च॰ टी॰ ४९

सर्वेशमेतरेणाप्युपसेवकत्वाविनिमादावालस्यादिना मोवेशाभावाच्च दोषियामाद्यभिमतस्य मन्ति ने,
समभवतीत्याह यत्रेति ४१ अयाबदनुग्रहमन्तरेणान्यनकस्यापि ज्ञानसंभव इति केसमुदायैनाह प्रजा
पतिपतिर्ब्रह्मा ४२ मदन्ता ब्रह्म नारदान्ता इत्यर्थः ४३ वाचस्पतयोऽपि तयोऽपि विद्यासमाधिभिर्हेतुभिः पश्यन्तो
ऽपि चिन्तयन्तोऽपि पश्यन्तं सर्वसाक्षिणं न पश्यन्ति ४४ ऊनत्वमस्याह शब्दब्रह्मणि वेदे उरुर्विस्तारो यस्य तस्मिन्

स्वभावने

यस्मिन् पञ्चभूतनिर्मितो जीवलोकः कर्तेति सृष्टवांस्तं कथमस्तनियोगिनि ४१ प्रजापतिपतिः साक्षा
द्भगवान् गिरिशो मनुः दक्षादयः प्रजाध्यक्षा नैष्ठिकाः सनकादयः ४२ मरीचिरत्र्यङ्गिरसौ
पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः भृगुर्वसिष्ठ इत्येते मदन्ता ब्रह्मवादिनः ४३ अद्यापि वाचस्पतयस्तपो
विद्यासमाधिभिः पश्यन्तोऽपि न पश्यन्ति पश्यन्तं परमेश्वरं ४४ शब्दब्रह्मणि दुष्पारे च
रन्त उरुविस्तरे मन्त्रलिङ्गैर्व्यवच्छिन्नं भजन्तो न विदुः परं ४५ यदा यस्यानुगृह्णाति भग
वानात्मभावितः स जहाति मतिं लोके वेदे च परिनिष्ठितां ४६ तस्मात्कर्मसु बर्हिष्मन्नज्ञा
नादर्थकाशिषु मार्थदृष्टिं कृथाः श्रोत्रस्पर्शिष्वस्पृष्टवस्तुषु ४७ ॥

श्रोत्रस्पर्शिष्वस्पृष्टवस्तुषु ४७ ॥

तेऽपि यावत् तस्मिन् वर्तमानाः मन्त्राणां लिङ्गैर्वज्रहस्तत्वादिगुणायुक्तैर्विविधदेवताभिधानस
मर्थैः परिच्छिन्नमेवेन्द्रादिरूपं तत्तत्कर्माङ्गत्वेनाभजन्तः परमेश्वरं न विदुः ४५ तर्ह्यन्यः को नामक
र्माग्रहरहितः परमेश्वरमेव भजेदत आह यदा यमनुगृह्णाति तदा अनुग्रहे हेतुः आत्मनि भावि
तः सन् तदा लोके लोकव्यवहारे वेदे च कर्ममार्गे परिनिष्ठितां मतिं त्यजति ४६ अर्थकाशिषु

३८

४१

नन्वात्मैव ज्ञानविलासितत्वेन संसृतिहेतोर्देहादेरपि ग्रुमस्माकं तन्निवर्तनेन यत्नेन तत्राह अथेति हीति लिंगरूपे णाउपाधिभूतेन २५ तदेवंसंसृतिप्रकारमुक्त्वा निवृत्तिप्रकारमाह अथेति तमात्मानं कृपालुर्भगवानात्मनः यतो ज्ञानात्मनेमात्मानन्यत्वाय पराह संसृतिर्भवति तस्माद् वासुदेवाद् गुरुरूपाद् वासुदेवभक्त्यैव २६ ननु संसृतिनिवृ त्तिः [illegible] पूर्वं कालस्ता नादेवनं तत्र कालानन्तरं ति पाक मात्मविदित्यादि स्म्रतेस्तत्राह वासुदेव इति सध्रीचीनेन सम्यञ्चेन न प्रकारेण २७ ननु मां महाफलभक्तियोगः कथं स्यादत्राह मत्कथा श्रवणसुलभत्वकथा मामृतं वा नाम
अथैतां विद्यामानो मेसंसृतिनिर्निवर्तते मनस्माल्लिंगरूपेण सर्वभूतिचरतो यथा २५ अथात्मनो येषा [illegible] नं छुत्रम रूपा संसृतिश्ल [illegible] भवत्यपरमयाशुरी २६ वासुदेवभगवति भक्तियोगः [illegible] तः [illegible] चीनेन वैराग्यं ज्ञानं च जनयिष्यति २७ सोचिरादेव राजर्षे स्यादच्युतकथाश्र यः शृण्वतः श्रद्दधानस्य नित्यदा स्यादधीयतः २८ यत्र भागवता राजन्साधवो विशदाशयाः भगवद्गुणानुकथनश्रवणव्यग्रचेतसः २९ तस्मिन्महन्मुखरिता मधुभिच्चरित्रपीयूषशेष [illegible] सरितः परितः स्रवन्ति ता ये पिबन्त्यवितृषो नृप गाढकर्णैस्तान्न स्पृशन्त्यशनतृड्भयशोकमोहाः
नोचितस्मात्तत्कस्मात्तत्राह स्यादिति तः अधीयानस्य च ३० कृष्णस्य तत्र हृदयं चेति [illegible] गुणानुक थनेश्रवणेच व्यग्रमनसो येषां तेन तु साधुमार्गविनासयं भवहरिच तना हि ना [illegible] भवदेष तत्याशा कथाहृद्भ्या तस्मिन्वक्त्याने महद्भिर्मुखरिताः कीर्तिता मधुभिच्चरित्र मेव पीयूषस्तद्द्व [illegible] शेषा यास्ता श्रमापाप हिताः सुता नदनवा नि महत्त्वार्थः अवितृषः अलं बुद्धि रहिताः सन्तः गाढेः सावधानैः कर्णैः यतः सरितः पिबन्ति सततं तु अशनतृष्णाहं नतं तदितं तो अपरमादयः वा च स्पृशन्ति भक्ति मिकाव

श्री: भा च. टी. ५२

तद्देहमलेच वरतीति तथा तेश्रधक स्वमनस्मोष्ठथाणाग शरणोश्रा श्रयेवादिकायांमिथिमामिथ: प
रस्पारहितयामहमिलिनातेवतमामत्तेपेद्श्रयोधुमत:तेषामाणालेषामामस्ह्यीतेषुलव्ध:कोणा
यस्मात्तयोषामस्मिहितेत:सोयानस्तत्पमेतीत्वसूक्ष्प: तानविनाणायाश्रमाणायिकालव्याकस्वाणान त्वमप
स्मयमन्येषयल्लोकेपनेतयाजयनव्यावष्टस्वमनोभि:समानोथर्म:परिणामविरसतयामोहीणामिषितेत्य
स्वाद्याभिष्टुनीभयद्दीभि:सहेतिशोष:रक्तमित्यस्यवाख्यानात्त्वाभिनिवेशितमनोयेन अहन्त्वपदन्य

तद्देहचेतमनसोशरणामिथिराणांके षदेहिना णामसहलव्यकेणां अप्रेहकानमनपोविणायया:
देहमस्मायलरूकवाणाभिन ५२ समन:तथमाणाहीणाश्ररणाश्रश्रयेष्ठथामधुनाथवद्दूत
मकामाकर्मविपाकजेकामस्यविलवैसेहापष्ट्यादिविवितत्वंतमिथुनीभयतदभिनिवेशितम
नसदेहिनाममजीनवदत्तिमनोस्वनितादिजनालापश्रनितान्मतिप्रलोभितकामा:
गृहेकपूषवदात्मनआहृतान्मोहानात्कालविपाकानवेगाणायगृहेषुविहरतेषथत:एवपोषह
मन्नपुष्टलव्यकष्ट्णानान्त:शरणायमिहेपराविधानितानिममात्मनमहोरजनमिहृदयेहमह
×५५ तनिमतविवदामगावेष्टितमात्मनोत्त:विनुनियच्छस्यदिकाणुनीचवन्नेजहायगावाश्रममतमह
षमायेश्रीणीहिहसशराणाविमक्रमेण ५५

स्यास्व्याख्यामाह देहेति याननि तामावाख्याविहरोतमि
तिष्ठेत:नालिकतयाशून नशरणापराविश्रान्तिहृदयेवत्ताडयति ५५ उपदेशमात्मसहस्रतिविवत्य
विचार्यश्रेतहि विचिन्तकाणायाधुनीनदीमिववहिहेत्तिविनिनियच्छ पत्तुत्वहैवैदिण्यापलत्वणाये
गृहाश्रमेचजनहि कोहशस्वमतमाना अतिकामुकालायातिप्रणानितेषा
गाथाश्मतौयस्मिन जीवानाशरणाभीष्पद एवक्रमेणामवेनाविरम ५५ ॥ ५२

39

ननु वेदेन स्वर्गादिसाधनत्वेनोक्तानि कर्माणि तानि वेदवादिनो वदन्ति कथमस्य स्वर्गादि प्रयुज्यते तत्राह य
आदि यामीत्यनुद्वय सर्वकर्मण्यपि वेदमाहुः ते स्वर्गहेतुः सर्वदा यतः ते मम स्वरूपं अतो लोकमात्मना
मेव रतानां येषां च मनो विरुः यच्चदे वेदोक्ति ४८ ननु महात्मा विरतानाह आत्मीयेति हृदयाद्युक्त एव तथा
मानी महायज्ञा हीमतया स्वकारी यतः तत्त्वः श्रेयस्वीतः मनः कर्माणि वेदिषु परविद्यास्वरूपं वचन वाक्ति ४९
नाहं देवः स्वयं कपयानिहृयनिरूपयति हि त्रिनाश्च यतीति हीति ताश्च यत् तदेव कर्म यया ति स्मिन्न हृदया मतिर्भव

स्वलोकं न विद्यमानेयय देवोऽज्ञतादेनः आह पूर्वाप यावेदं स्वकर्मकमतहेतुः ४८ आत्मीयं
मेः प्राज्ञः काम्यो नहितिमिल तथाहं हृदि धात्मानी कर्माणि वेदयत्येव ५१ तत्कर्म हीति
स्वयं स्वविद्यात्मतिर्यथा हृदि देवभूतानामात्मा स्वयं प्रकृतिरीश्वरः ५० तस्मादमलस्वरूपायतः
देमानुगामिहृ सर्वप्रियतमस्त्वात्मा योऽनन्यपरमाल्पि ५१ इति वेदस्य वै विद्वान्नाविद्या
स्वगृहे हीः प्रश्नमेव हि हृदि चान्यत्वाः प्रकृतेरभेः स्वमेव देवता गृहेऽनिशामयमनिश्चितो ५२

तिमेव विद्यामहाफलत्वात् इतः स्वरूपेणात्मा हृदेः परमफलं तं च ददर्शयन्नाह हंसप्राह इति देहभूतानामात्मं
स्वरूपमतत्र हन्तः स्वयमात्तेऽज्ञाणप्रकृतिः कारणमत स्तेषां तस्माद्भक्तमेव शरणं आश्रय यतः या
स्मिन् ५० न च तस्य जनेनाभजनेऽवश्यं भयं चेन्यादृमस्तीति इतियादेव भववित्त्वान् समाहृदयस्य स
इश्र ५१ उक्तमर्थमहाति एवमेतः प्रश्नमूलत्वान्नः परिहृतः तदेवमात्मनो बन्धमोक्षप्रकारं कथयन्
पणकथितेऽपि नातिनिर्विस्मयचित्त आगमनं प्रति त्वमात्मा सदेवानन्याम्य महाभयप्रकंपितसकल
गात्रः गृहान्निर्गतो मयि तत्त्व हरिणा क्रूपकमाहृय ज्ञेति वदत्तो मे वचः शृणु ५२ रामः श्रीकृष्णः॥

श्री·
भा· टी·
५२

ननु भवतामपि लिङ्गविशिष्टस्यात्मनो नष्टत्वात्तेन भोक्तव्यं कर्म तेन तदानन्त्यप्रसङ्गः स्थूलदेहविशिष्टस्यैव
हि पूर्वेण तत्रारम्भ मैवं तस्मादयं नास्तीत्यर्थः अत एव स्थूलस्य तिरोभावमात्रं न नाश इत्याह स्थूलत्वाद्यानन्ततो देहात्सूक्ष्मदेहे
कर्म शुभाशुभं गतोऽपि यात्युनः कर्म णा एवं सूक्ष्मकारणविशिष्टेन तस्य भवति भवति अन्यथा जन्मानुपपत्तेः अतो नि
मित्तभूतेनाविशिष्टस्यैव कर्तृत्वं अभिमानविषयस्य स्थूलदेहस्य पुत्रादिदेहवत् तद्द्वारमात्रत्वमिति भावः ५२ यत्र
कर्मकर्तृत्वानष्टत्वान्नात्र भोगइति चेद्ब्रह्म यथा निद्रायां स्वप्ने न कर्म न स्थूलदेहेन्द्रियाणामभिहिताः कदाचित्कर्म प्रवृ
त्ति स्मितसमकालीयते तस्माविसर्वं लिङ्गप्रविषयविषयमैवं यं युगपत्स्मानानुभवत्वेतः तत्क्रमसद्भावादिनयुगप

दिति मनसा यदभावह्रिमिति स्वप्न सूक्ष्मशरीरान्ननु मानवाधं कर्मभेयेन पुनर्भवः ५२ यथानुमी
यते चित्तमसमयेरिन्द्रियवृत्तिः एवं प्राग्देहजं कर्म लक्ष्यते चित्तवृत्तिभिः ५३ ननु भूतं का पाने न दे
हेनादृष्टमश्रुतं कदाचित्रुपलभ्यते इह याहृशान्तमानि ५४ तेनास्य तादृशो राजन्लिङ्गिनो देहसं
भवं श्रद्धत्स्वाननुभूतोऽर्थो न मनः स्प्रष्टुमर्हति ५५

लानानुपपत्तिमनुमेलिङ्गमाह इति एवं चित्तवृत्तिभिरपि पूर्वदेहजं कर्म लक्ष्यते तत्तामासमपि गुणाग्यदनपत्ते ५२
इत्याहइत्यादिकं कर्म लक्ष्यन्तइत्याह नानुभूतमिति द्वाभ्यां अनेन वर्तमानेन देहेन क्वचिदपि यन्नानुभू
तमश्रुतं च तस्मादनुपभुक्तमहष्टं वा स्वप्ने तद्वर्णादयं यदा मनके याहृक्चायं कारचेन कदाचित्सम्मनो स्या
त्तिमाश्रात्मतिमनसि दृश्यत उपलभ्यते ५४ तेनाहेतेनास्य मनसो लिङ्गिनो जीवस्यातादृशो तदनुभवा
दियुक्तः पूर्वदेहसम्भवं श्रद्धत्स्व निश्चयेन मन्यस्व न ह्यननुभूतोऽर्थो मनः स्प्रष्टुमनसिस्पृष्टुमर्हतीति ५५ =

९३

40

ग्रयांतं एवं पूर्वोक्तमर्थमनुवदति भूतमव्यक्तिलिङ्गं विद्याशितेत्र एवं नारदः एतमद्वं कर्मात्मानं तं उपाध्या
यामेकमोपदेशात् आत्मा यो यस्तं न जानाति ५८ आत्मेति कलं उपाध्यायकर्त्ता तद्दशकं विशेषं नामानि तेः स्वभाव
नाम्नो यो मत्वा नश्यत्यः संक्लिष्टः कयाश्चयनुकश्चित्तं शयो वर्त्तते यश्चीदं प्रवृत्तिनाम प्रवृत्तेमसंतमश्यमाहत्वा
भेदात्कर्माणि यदेनं हनकाराणि तमश्चेव विहाय ग्रामश्चलाकान्तरं कर्माणयश्यादि नेतान्नानंदेहनं जयानिश्य
भक्तानि जीवा नश्रुतेषामेति ५८ इतिवादः श्रूयते प्राणप्राणकनालोकाश्चितिशरीरजेः कर्मदोषैः
याति स्यावरतानाहतितया चोक्तं शाखतीयं नभूयांसि मितिपतत्कर्त्तनाशाकृतस्यापामप्रचकर्त्तभा

राजोवाच भूतमव्यक्तिलिङ्गं न लक्ष्मगवो पदभावतः नैतज्जानंत्युपाध्यायाः किं न वद यदि विद्वत्यो दि ५८ म
प्रणाश्चतमेव प्रमिश्चिनं कृतं ततोमहान् अपयाति द्विजं तनि यच्चेनं दियाश्चनयाः ५७ कर्मणा
भतोयन प्रमानि हृदिस्ताशते अमज्ञानो नदेहेनजस्त्यान्यमकदश्रुते ५८ इतिवेद विदांवादः श्रूयते
तत्त्वतवम कर्मायत्ने यत्प्राक्तं प्रत्येकपको शते ५९ नारदः यनेना प्रभुते कर्मतेन वाम्ब्रह्मतां तुमा
न भक्तं तत्त्वचयोन ननलिङ्गनमनमास्त्यं ६० शायातीमममनन्तरूपस्यमतांप्रहधायया कर्मात्मा

कदेहभेदेन संगात्र संगात्तकृत्तद्वेतिभावः संशयोतरमाहषाकंवेदाकं कर्मक्रियाजनैः नस्यानंतग्रहणाप
वणोत्तं अहंयाम कृत्वा प्रकाशते अतः कर्मणान नभात्मा प्रापिकर्षेदं इतिभावः ५९ प्रथमस्य नतराये
नैवति अन्यवयोनन कर्तृभाक्त देहं चित्ते विनास्थूलदेहनाशेणमनः प्रधानमात्र लिङ्गदेहस्याता शा
न्तोकादेशपश्चमेगाइत्यर्थः ६० लिङ्गदेहं विशिष्टसमाकृतनसपदृश्यातेनमाप्यातिप्रापानमिमेजायदे
हष्यमेन जीवन उत्पन्नतदभिमानं देहपका आत्मा तिमत्वासिमम्कारं प्राणाहितकर्मयथामेके
तादशम पालनदेहमदृशानकर्मापिस्यापितेनदेहं आत्मनेवाप्याहिदेहं ह नन्यालाकान

न देहेषु स्थूलदेहेन्द्रियप्राणादिलिङ्गदेहस्यात्मनाशादत्यन्तं तोऽध्यासो मे नित्यमतिदेशानां लीनत्वं मे न तैर्वशीकृतेन
गुलिङ्गदेहस्य स्थूलदेहारोपाद्वर्तमाने ज्ञाने केवलस्थानत्वे कदापि स्थूलदेहाभावे जीवस्मात्क
स्मान्नित्यान्तभावान्मैक्षिः प्रमेयेनतत्र देहेऽहं ममेति भावः स्थूलदेहसंबन्धः पृष्ठे जीवन्मुक्तो बध्यते न वि
क्रियां भवति किं पुनस्तेजसा हि ना स्पृहः पराणामेलिङ्गयावदस्मिन्नत्वं मानस्वानादिः मन १० इत्यादा
वहेकार्यादिभावानन्दि दमापणकाहदहारम्भाहन्त्या दिष्ट पतापदृष्टविपाकादिनः वितेषु देहमिति ज्ञाने
अहंकारः नेहतेन प्रकाशान्तप्राणायतनानामिन्द्रियाणां विघातानिन्द्रियैर्देकामासदेवस्थाग्रह

नाहं ममेति भावो यत्र देहे वा न विधीयते यावद्बुद्धिमनो न्यास्थं गुणातीतो हि मानिदिमानं १० ममममङ्क्तो
यत्तापेषु प्राणायनविज्ञानतः नेहं ते हमिति ज्ञाने मनुष्यादयोगि ११ गर्भे बाल्यपापौकल्पादि
कादशविधदैन्यं त्वालिङ्गदेहप्राणतेषु नः कुष्ठाश्चदत्तममायया: १२ प्रत्येकं विद्यमाने विमहति
नेत्रिवर्तितेयावधानाविषयाः नस्य देहे न शमोमायया १३ एवं पञ्चविधलिङ्गत्रिवहृत्यात्मश्वविन्द
ते एषवेजनयात्मतत्त्वे जीवनमित्यभिधीयते १४

णाहमहंकारः सूक्ष्म इति नान्यथेत्यत्र ष्ठंः प्रत्यौकल्पान्त अत्र सूक्ष्म
मानत्वप्राणापानानामिति शेषः पूर्वलक्षणामपयदेकादशविधे एकादशेन्द्रियैः स्थूलदेहलिङ्गमहंक
रणेनन्नदेहमुखेनात्माधीदेवितिशेषः यानभिमानिता हृष्टान्तः ममाबाह्याचेष्टमतोलिङ्गदेहप
मिव १२ न मत्तदेहकार्यादस्थूलदेहस्याविचिक्तेदादहलक्षणात्मभावे
पिलिङ्गनिर्वृत्तिनोलीनत्वाप्रत्यहोति १३ यावल्लिङ्गस्थूलदेहावि
कोदानमानानिवृत्तिर्नानात्मप्रपञ्चप्रपञ्च एव मितिमात्रं हितमि: १४ ॥

किंच मनोवृत्त्यैव पूर्वापराणि शुभाशुभानि निमित्तानि शरीराणि ज्ञायंत इत्याह मन एवेति भद्रं त इति सम्यगवधा-
नार्थं संबोधनं । भविष्यत उद्भवप्राप्स्यतः न भविष्यतः नीचत्वप्राप्स्यतोपि भावीनि रूपाणि शंसति स-
[illegible] पूर्वाराधनादिलक्षणैः पूर्वं मनस्येव संभावितं पश्चादप्येवमेवं भविष्यतीति ज्ञापयतीत्यर्थः ६६ ।
ननु कदाचिद् दृष्टानर्हमपि स्वप्ने दृश्यते यथा पर्वताग्रे समुद्रः दिवा नक्षत्राणि स्वशिरश्छेदः इत्यादि तत्राह
अदृष्टमिति अत्र देशाश्रयं समुद्रादिकं पर्वताग्रे निशाश्रयं नक्षत्रादिकं दिवा [illegible] क्रियाश्रयं स्वशि-
रश्छेदनाश्रयं निद्रादोषात् प्रतीयत इत्यनुमंतव्यं [illegible] इति भावः [illegible]
[illegible] पूर्वकमेण [illegible] विपरीतत्वम् [illegible] ज्ञानकं तेन निद्रादोषप्राबल्या-

मन एव मनुष्यस्य पूर्वरूपाणि शंसति भविष्यतश्च भद्रं ते तथैव न भविष्यतः ६६ अदृष्टमश्रुतं चात्र क्व-
चिन्मनसि दृश्यते यथा तथानुमंतव्यं देशकालक्रियाश्रयं ६७ सर्वे क्रमानुरोधेन मनसींद्रियगोचराः
आयांति वर्गशो यांति सर्वे समनसो जनाः ६८ सत्त्वैकनिष्ठे मनसि भगवत्पार्श्ववर्तिनि तमश्चंद्र-
मसीवेदमुपरज्यावभासते ६९ ॥

मेवेत्यर्थः [illegible] यतीति भावः ६७ ननु [illegible] महाराजोपि [illegible] राजा वराकु [illegible] पश्चा-
[illegible] सर्वे इति आयांति भोग [illegible] यांति च [illegible] यदि क-
श्चित् [illegible] सर्वे समनसः [illegible] इत्यर्थः [illegible]
सर्वार्थानां क्रमेण [illegible] कस्यापि कश्चिदर्थो नास्तीत्यर्थः ६८ तदेवं [illegible] सर्वेषु अर्था-
क्रमेण [illegible] इदानीं युगपदपि सर्वदर्शनं कदाचिद्भवतीत्याह सत्त्वैकनिष्ठे भगवत्पार्श्ववर्तिनि [illegible]
[illegible] [illegible] उपरज्यमिव [illegible] भासते [illegible] कदाचित्प्रतीतो [illegible]
[illegible] उपरज्यमानः [illegible] सर्वविषय [illegible] यांति [illegible] ॥

श्री० भाग० ४ टी० ८५

42

स्त्रीबुद्धिमतश्चित्तस्याश्रमोऽहंकारः छिन्नो भवति अमत्र च कर्मफलभोगः कथमिति संशयश्छिन्नः ८५ इति श्री
भाग० चतुर्थ एकोनत्रिंशः २९ प्रसंगात्पृच्छति प्राचीनबर्हिषः सुता ये ते पुनः सम्प्राप्तास्ते प्रचेतसः
तत्र किं शान्तिपदं प्रापुरित्याह रुद्रगीतेन हरिं सिद्धिमापुः प्रतोष्य कामिति यत्ते १ हरिं प्रतोष्य कां सिद्धिमापुः
(?) हे बार्हस्पत्य ... याति शि...ति तात ते यदृच्छया गिरिशं प्राप्य तेषां

अध्यात्मपारोक्ष्यमिदं मयाधिगतमद्भुतम् एवं स्त्रिया श्रमः पुंसश्छिन्नोऽमुत्र च संशयः ८५ इति श्री
भागवते चतुर्थस्कन्धे एकोनत्रिंशः २९ विदुर उवाच ये त्वयाभिहिता ब्रह्मन् सुताः प्राचीनबर्हिषः
ते रुद्रगीतेन हरिं सिद्धिमापुः प्रतोष्य काम् १ किं बार्हस्पत्येह परत्र वाथ कैवल्यनाथप्रियपार्श्ववर्तिनः
आसाद्य देवं गिरिशं यदृच्छया प्रापुः परं नूनमथ प्रचेतसः २ मैत्रेय उवाच प्रचेतसोऽन्तरुदधौ पितु-
रादेशकारिणः जपयज्ञेन तपसा पुरञ्जनमतोषयन् ३ दशवर्षसहस्रान्ते पुरुषस्तु सनातनः
तेषामाविरभूत्कृच्छ्रं शान्तेन शमयन् रुचा ४ सुपर्णस्कन्धमारूढो मेरुशृङ्गमिवाम्बुदः पीतवासा
मणिग्रीवः कुर्वन्वितिमिरा दिशः ५ काशिष्णुना कनकवर्णविभूषणेन भ्राजत्कपोलवदनो विल-
सत्किरीटः अष्टायुधैरनुचरैर्मुनिभिः सुरेन्द्रैरासेवितो गरुडकिन्नरगीतकीर्तिः ६ ॥ ॥

अथ वा कैवल्यनाथप्रियस्य हरेः पार्श्ववर्तिनः तदनुगृहीताः सन्तो नूनं परं मोक्षं प्रापुरेव ततः सर्वं कृ
अथ वा परं किं प्रापुः २ रुद्रगीतं जपयज्ञेन तपसा च पुरञ्जनं हरिं तेषां कृच्छ्रं तपःक्लेशं रुचा कान्त्या
शमयन् शान्तेन सत्त्वेन स्वप्रभया आविर्भूतः ४ सुपर्णस्कन्धमारूढ इत्यादिना बर्हिष्मतस्तानाहेति स्वी-
येनान्वयः ५ कनकमयेन वर्णविभूषणेन भ्राजमानकपोलवदनं यस्य अष्टभिरायुधैः गरुडपर्वा

८५

पंचविधं पंचतन्मात्रात्मकं त्रिवृत्तत्रिगुणं षोडशविकारात्मकं विलतं ७५ ननेकं देहं विसृज्य देहांतरप्रवेशात् सर्वम्
देहनुपादेवत्यत आह यथेति नापयाति स्थानं नाक्रमति किंतु पूर्वमतीत्य तर स्थानमाक्रमति तथा नूतनं ७६ अन्यदेह
कर्मणा आरब्धदेहारंभकाणां व्यवधानेन विच्छेदेन समाप्त्या कर्मणामित्यर्थः हे नृप मनुष्येंद्र इति मन एवेति भवभावनं संसारहेतुः

अनेन पुरुषो देहानुपादत्ते विमुंचति हर्षं शोकं भयं दुःखं सुखं चानेन विंदति ७५ यथा तृणजलौकैवं
नापयात्यपयाति च न त्यजेन्म्रियमाणोपि प्राग्देहाभिमतिं जनः ७६ यावदन्यं न विंदेत व्यवधानेन कर्मणां ।
मन एव मनुष्येंद्र भूतानां भवभावनं ७७ यदाक्षैश्चरितान्ध्यायन्कर्माण्याचिनुतेसकृत् सति कर्मण्य
विद्यायां बंधः कर्मण्यनात्मनः ७८ अतस्तदपवादार्थं भज सर्वात्मना हरिं पश्यंस्तदात्मकं विश्वं स्थि
त्युत्पत्त्यप्यया यतः ७९ मैत्रेय उवाच भागवतमुख्यो भगवान्नारदो हंसयोर्गतिं प्रदर्श्य ह्यमुमामं
त्र्य सिद्धलोकं ततोगमत् ८० प्राचीनबर्ही राजर्षिः प्रजासर्गाभिरक्षणे आदिश्य पुत्रानगम
त्तपसे कपिलाश्रमं ८१ तत्रैकाग्रमना धीरो गोविंदचरणांबुजं विमुक्तसंगोनुभजन्भक्त्या
तत्साम्यतामगात् ८२ एतदध्यात्मपारोक्ष्यं गीतं देवर्षिणानघ यः श्रावयेद्यः शृणुयात्स लिंगे
न विमुच्यते ८३ एतन्मुकुंदयशसा भुवनं पुनानं देवर्षिवर्यमुखनिःसृतमात्मशौचं यः कीर्त्य
मानमधिगच्छति पारमेष्ठ्यं नास्मिन्भवे भ्रमति मुक्तसमस्तबंधः ८४

७७ कदार्थः मनस्तदा हि यदेति चरितान्विषयभूतानर्थान् यतः कर्माणि मनसा निर्मितानि सकामः कर्मतश्चाह अविद्यायां
सत्यां अनात्मनो देहादेः कर्मणि बंधो भवति ७८ विश्वस्थित्युत्पत्त्यप्यया यतो हरेर्भवंति ७९ हंसयोर्जीवे
श्वरयोः प्रज्ञानादि पर्यंति पुत्राणामादेशामस्त्रि सामग्र्यं कपिलात्मा ८३ आत्मशौचं मनःशोधकं

श्री॰
भाग॰
कृ॰टी॰
९९

मध्ये श्रेष्ठावनस्पतीनां शतानि मम॰ अमृतमत्त्वा विणीकृतं त्यक्ताम्यम श्रेणि निरवधि अनेनास्मातेगर्भसंभवेनाम्नता
हा एनवृत्तम्यालावएण्डकमसेदरोगं व्यादिगाहितवाक इ ९ ममानुवर्तमानेन पित्रा नियुक्ताः सन्तः नत्र
प्रजासर्गे निर्मितताम्नहृहृताः १५ नमुवह्नाकण्यमेकाभार्याम्यानत्राह ग्रहष्यकृधर्मः शीलं च यथा तेषं

तेह्वा भार्या मरेवराज्ञा सम मः पी मूषवर्षिणी देविनी रादमानात्यानिदधमदयावितः ९ प्रजा
विसर्ग आदिष्टः पित्रा मामनुवर्तिता नत्रकन्या वरारोहा ताम्रहहतमाचिरं १५ ग्रहस्थकुध
र्मशीलानां सर्वेषां वःसमस्थमा ग्रहस्थकुधर्मशीलीयम्यात्यत्यपिताशया १६ दिवौर्धं वै
सहस्राणां सहस्रमहतीजसः भोगान्भोक्ष्यभाणान्विदि व्याम्बानुग्रहान्मम १७ अ
थम व्यनपायिन्याभक्त्यापक्वगुणाशयाः उपयास्यसि मद्दाम
निर्विद्य नियाद्भृतः १८ गृहस्था विशतो चापि पुंसां
कुशलकर्मणां मद्दानीयात यामा ना
नबधायगृहामताः १९

५

य पत्नीभूयात् अर्पितभवन्तम् आशयो यया धर्मशीलयोरेकयात् मत्रानवाचन हृष्टा हृष्टवितथ इति भावः
१६ अहतीजसः अप्रजितन्मलाः सन्तः १७ पक्वगोगारयपकामादिमल आशयो येषां अतः लोकइ
यभागान्निर्विद्यसन्त्यानेप्राप्स्यथ १८ ननुहहेद्वप्रविष्टानाम स्माकंकदाशक्ताबन्धपवस्यात् कुत
स्तत्र कि निर्वेदवात आह गृहे स्थितिकु शले मय्यर्पितकर्मयेषांमद्वातीयायातीयामः कालोयेषां ९९

43

पीनास्तु ते आयता अष्टौ भुजौ तेषां मण्डले मध्ये हृदः तन्मध्ये स्थितया लक्ष्म्या स्पर्धमानश्रीः शोभा यस्य
तथा वनमालया परिवृत आद्यः शङ्खचक्रगदाम्बुजपाञ्चजन्यस्य नादः शब्दः हतो नाशो यस्याः तया वाचमलोपितः लोको
यस्य ७ भूयो मनोहरं नितान्तं मोहनादेन हेतुना अष्टोत्थङ्कलं मे यथा मे वाथनेवः परमानं मोहं दहन्तु शिवाहं ८ भू
तेषु मोहं देहमाविशामि ९ तस्मादासाम्य किंचिन्मयं यसम्मामिति शोधः १० अग्रगृहीत्यग्रहीतवानः अत्याङ्गतिहेतो

पीनायताष्टभुजमण्डलमध्यलक्ष्म्या स्पर्धश्रिया परिवृतो वनमालयाद्यः शङ्खचक्रगदया हतनादः
स्वपाञ्चजन्यनादहतया महामोहलोकः ७ श्रीभगवानुवाच वरं वृणीध्वं भद्रं वो यूयं मे नृप
नन्दनाः सोहार्देनापृथग्धर्मा मे कथम् सोऽहं देनवः ८ यो नः स्मरति संध्यायां युष्मानन्नुदिनं नराः
तस्य भ्रातृष्वात्मसाम्यं तथा भूतेषु मोहदम् ९ ये तु मां रुद्रगीतेन सायं प्रातः समाहिताः स्तु
वन्त्यहं कामवरान्दास्ये प्रज्ञां च शोभनाम् १० यन्मे पित्रादेशमास्थाय हीनवन्निदेशः प्रचेताः शास्त्री
कीर्तिलोकाननुभविष्यति भवितारिस्मृतः पुत्रो नवमात्र लक्षणगुणैः पयेतामात्मवीर्यतात्रि
लोकीं पूरयिष्यति ११ कण्डोः प्रम्लोचया कन्या लक्ष्मा कमललोचना तां चापविद्धां जगृहुः भ
रूहा नृपनन्दनाः १२
लोकाननु लोकेषु भविष्यति यद्वा लोकाननु भविष्यतीत्यन्तर्विभावनार्थः ११ आत्मनो वीर्येण सेता
नेन १२ पुत्रार्थमासीद्भार्यां समस्या दयाविकृताः इति त्रिभिः तपोना स्वार्थमिदं प्रेषितया प्रम्लोचया
कण्डुनामकमुनिविवेकात्कालेनैषमासाच ततः स्वर्गं गच्छन्ती कापि अज्ञानेन गर्भं त्यक्त्वा तं जगाम तदेन
देनेक्षते १२ ॥ रामः श्रीकृष्णः ॥ ॐ नमः नारायणाय

श्री०
भा०
च०टी०
६७

अयुंक्ष्महि कालसंतोतये २६ यद्रूपं ध्यायमानमिति तत्क्षमनिमित्तायाह रूपमिति समस्तानां क्लेशानां संक्ष-
यायस्मात्तन्नः आविष्कृतं प्रकटितं अतोऽन्यत् किमनुकंपितं अनुकंपाकार्यं यद्वास्माकं परमानुकंपितं च
२७ किंच हे अभद्ररंधन अमंगलनाशन सप्रणयं नोदीनवत्सलैः एतावदेव वत्सलैः प्रभु-
भिर्भाव्यं कार्यं किं तत् यदा हृदि अस्मदीयाभ्यां बुद्ध्या चिंतिते कालेऽनुस्मर्यत इति यत्तस्यात्तत्पर-
प्रीत इति भावः २८ येनानुस्मरणेन क्षुल्लकानां तथा उपशांतिस्तु विभवति किंच बालकानामपि भूतानां

नमः कमलकिंजल्कपिशंगामलवाससे सर्वभूतनिवासायनमोयुंक्ष्महि साक्षिणे २६ रूपंभग
वतात्वेतदशेषक्लेशसंक्षयं आविष्कृतंनः क्लिष्टानां किमन्यदनुकंपितं २७ एतावत्वंहिविभुभिर्भा
व्यंदीनेषुवत्सलैः यदनुस्मर्यते कालेस्वबुद्ध्याभद्ररंधन २८ येनोपशांतिर्भूतानांक्षुल्लकाना
मपीहतां अंतर्हितोंतर्हृदयेकस्मान्नोवेदनाशिषः २९ असावेववरोस्माकमीप्सितोज
गतःपते प्रसन्नोभगवान्येषामपवर्गगुरुर्गतिः ३० वरंवृणीमहेथापिनाथत्वत्परतःपरात्
नह्यंतस्त्वद्विभूतीनांसोनंतइतिगीयसे ३१

अंतर्हृदये अंतर्हितः अंतर्यामितया स्थितो भवान् ईहतामिच्छतां भक्तानां नानास्माकं आशिषः का-
मान् कस्मान्नवेद जानात्येवेत्यर्थः २९ तथापि वरं वृणीध्वमिति चेत्तत्राह यस्माद्भगवान्प्रसन्नः असावेव वरः भगव-
त्प्रसाद एवास्माकमीप्सितो वर इत्यर्थः अपवर्गगुरुः मोक्षमार्गप्रदर्शकः गतिः फलमप्ययमेवार्थः अतः ३०
यद्यप्येवं अथापि हे नाथ त्वत्तः वरमेकं वृणीमहे कथंभूतात्परतः कारणादपि परात् अतस्त्व-
तः परइति यतो अनायत्तत्वात् असमर्थः नहि त्वद्विभूतीनामंतोस्ति यतोऽनंतविभूतिर्वादनंत इ- ६७

तस्यां श्रोतृणां शृंखलैर्बंधइति क्रमात्कतत्राह नत्वा वदितियद्यस्मात्कथाश्रवणात्तु तः सर्वेतो हमीष्टाः श्रम
वादिभिः प्रवक्तृभिः निमित्तभूतैः श्रोतृणां हृदयनत्वा वा प्रतिपदं नूतनवत् अयं प्राप्नोति ब्रह्मसामान्य
रोभवतीत्यर्थः ननु तत्कथा श्रवणाकर्णनं ब्रह्मसमानाकारस्तत्राह यान् शृण्वतः देवब्रह्मस्तत्त्रहेतुः यतोगतः
योम्नां प्राप्ताः स्वतोशोकमोहदुःखेन प्राप्नुवंति अतोमत्कथा श्रवणान्नृणां वासनमस्मृत्यादिभिर्विकारैर्ब्रह्म
सात्त्वाकारा स्वात्कृष्णं भ्रमतामपि न वंधइत्यर्थः १० पुरुषार्थभाजयति प्रापयतीति निनंथा ११ वैदेः सर्व

नत्वा वस्तु हृदयादयोऽन्यत्र वेदान्तवादिभिः नमस्येति नमो चेति नत्वा स्तुतिरिति यतो गतः १२ मैत्रेयउ
पद्मभुवा ... अर्थभाजनं जनार्दनं प्राञ्जलयः प्रचेतसः तद्दर्शनध्वस्ततमोरजोमलाभिमा
गृहीत्वा हृदयामृतजितस्मै ११ प्रचेतस ऊचुः नमो नमः क्लेशविनाशनाय निरूपितोदारगुणा
ह्वयाय मनोवचोवेगपुरोजवाय सर्वाक्षमार्गैरगताध्वने नमः १२ शुद्धाय शान्ताय नमः
स्वनिष्ठया मनस्यपार्थविलसद्द्वयाय नमो जगत्स्थानलयोदयेषु गृहीतमायागुणविग्रहाय
१३ नमो विशुद्धसत्त्वाय हरये हरिमेधसे वासुदेवाय कृष्णाय प्रभवे सर्वसात्वतां १४ नमः कम
लनाभाय नमः कमलमालिने नमः कमलपादाय नमस्ते कमलनेत्रा १५ लक्षणयः स्वायंभुवेना

निरूपितोदारगुणाः शब्दानामाविषयस्य मनोवचसोर्वेगो दर्शितः पुरोजवो वेगो यस्य मनोवचसोर्वेगाच्च
पुरोयायी अत एव सर्वेषामाक्षाणां मार्गैः अगतः अध्वा गतिर्यस्य तस्मै नमः १२ स्वनिष्ठया स्वरूप
स्थित्या शुद्धाय यतः शान्ताय मनस्ति निमित्ते सति अपार्थं वीर्यं सत् विलसत् द्वयं कर्तृत्वभोक्तृत्वरूपं यस्मिन्
गृहीता माया गुणा विग्रहाः ब्रह्मादिमूर्तयो येन १३ सात्वता विशुद्धसत्त्वरूपायमस्ता हरति मेधा ज्ञानं

श्री भाग. च.टी. ८८

निरंधसो निरस्तानां अदस्मैवरुकल्लानां पोसितो घाणायसमवक्ति लिप्सीमहे ४० अस्तानामप्यस्माकेवं नतितेनयुग्सेत्याहुः
मत्रेणेतियस्यात नमहिम्नो नहरुपारे युः तपितोप्रात्मस मस्याणातस्य रूपं यथास्तवति अस्थात्रतः वयमपिसप्तणी
मः ४१ सप्तमेत्येसमदेवाय ४२ यानेवप्रयाने अनिष्ठता मपिमतास्यधामयन्त्रा अनपवर्गवीर्यः अकुतेजप्रभ
वः ४३ उदन्वतः स्थिधाः सलिलान्निर्यायसितर्गितप्राणसर्गाणां भिवउच्छ्रितेजुमेणा महीस्त्वागीदाउमभाज

यत्नः सतमंतयपतदीशनिरंधसोकालसदस्प्तमण्य सर्वेतदतत्युन्ह्येप्य भूम्नोपणीमहेतयोतितोष =
णाय ४० सन्तः स्वयंप्रभागावान्भवक्षुयेतेतपोतानविशुद्धमताः अहंसर्पाराम्मपियमहिम्नः । युग
त्वमवितिप्रथात्मस्यमप्युणीमः ४१ नमः समाय शुद्धाय पुरुषाय पराय च वासुदेवाय तन्वाय तेन।
भगवते नमः ४२ मैत्रेय उवाच ॥ इतिप्रचेतोभिरभिष्टुतो हरिः प्रीतस्तथेत्याह शरण्यवत्सलः
अनिच्छतां यानमतृप्तचक्षुषां ययौ स्वधामानपवर्गवीर्यः ४३ अथ निर्याय सलिलात्प्रचेत
स उदन्वतः वीक्ष्याकुप्यन्द्रुमैश्छन्नां गां गां रोद्धुमिवोच्छ्रितैः ४४ ततोग्निमारुतौ राजन्नमुंचन्मुखतोरु
षा महीं निर्वीरुधं कर्तुं संवर्तक इवात्यये ४५ भस्मसात्क्रियमाणांस्तान्द्रुमान्वीक्ष्य पितामहः
आगतः शमयामास पुत्रान्बर्हिष्मतो नयैः ४६ तत्रावशिष्टा ये वृक्षा भीता दुहितरं तदा उज्जहुः
ते प्रचेतोभ्य उपदिष्टाः स्वयंभुवा ४७ ते च ब्रह्मण आदेशान्मारिषामुपयेमिरे यस्यां महदवज्ञाना

अनन्तरादीहिप्राचीनबर्हिषः प्रव्रजिताद्राजकेकर्षणाणघ्मावात् द्रुमैर्मेमिच्छन्नाभूत् ४४ निरस्तावीरुधो
वीरुधः तथाभूतां कर्तुं संवर्तकः कालाग्निरुद्रः ४५ नयैर्युक्तिभिः ४६ उज्जहुः समर्पयामासुः ४७
मारिषा वार्क्षी अजनयानिर्ब्रह्मणस्मात्जातो दक्षमहतः श्रीमहादेवस्यावज्ञानात्पूर्वं मजनयानिजाब्रा
ह्मपुत्रोपि सन् लब्धवज्ञात्वायस्यां सजनिजातः ४८ ॥

तथापि यथा सारंगो भ्रमरः पारिजाते स्वयं लब्धे [illegible] तं नेच्छति [illegible] अन्यमपि सा
तावत्त्वदङ्घ्रिमूलं प्राप्य किं किं वृणीमहि न किंचिदित्यर्थः किमस्मान् [illegible] किमर्थं [illegible] महीं
अनन्तत्वेन समस्तस्याशास्यानामत्रैव सत्वान्नादित्यर्थः ३२ अतएव तावदेवं प्रार्थयाम इत्याहुः यावदिति [illegible]
तः भगवति प्रसङ्गः संगो येषां तेषां संगः स्यात् ३३ ननु राज्यभोगान् स्वर्गादिपदं चापि विहाय किमिदं प्रार्थ्यते

पारिजातेऽञ्जसा लब्धे सारंगोऽन्यन्न सेवते त्वदंघ्रिमूलमासाद्य साक्षात्किं किं वृणीमहि ३२ यावत्ते
मायया स्पृष्टा भ्रमाम इह कर्मभिः तावद्भवत्प्रसंगानां संगः स्यान्नो भवे भवे ३३ तुलयाम लवेना
पि न स्वर्गं नापुनर्भवं भगवत्संगिसंगस्य मर्त्यानां किमुताशिषः ३४ यत्रेड्यन्ते कथा मृष्टास्तृष्णा
याः प्रशमो यतः निर्वैरं यत्र भूतेषु नोद्वेगो यत्र कश्चन ३५ यत्र नारायणः साक्षाद्भगवान्न्यासिनां
गतिः संस्तूयते सत्कथासु मुक्तसंगैः पुनः पुनः ३६ तेषां विचरतां पद्भ्यां तीर्थानां पावनेच्छया
भीतस्य किं न रोचेत तावकानां समागमः ३७ वयं तु साक्षाद्भगवन्भवस्य प्रियस्य सख्युः क्ष
णसंगमेन सुदुश्चिकित्स्यस्य भवस्य मृत्योर्भिषक्तमं त्वाद्य गतिं गताः स्म ३८ यन्नः स्वधीतं
गुरवः प्रसादिता विप्राश्च वृद्धाश्च सदानुवृत्त्या आर्या नताः सुहृदो भ्रातरश्च सर्वाणि भूतान्यनसू

तत्राहुः तुलयामेति भगवत्संगिनां संगस्य लवेनापि ३४ सत्संगस्य श्रैष्ठ्यं प्रपंचयति यत्रेति त्रिभिः या
ईड्यन्ते याभ्यः कथाभ्यः निर्वैरं वैराभावः ३५ पद्भ्यां पावनेच्छया संसारभीतस्य ३७ तत्संगफलं
सत्त्वामिरत्नानुभूतमित्याहुः वयं त्विति तिततयः प्रियः सखा तस्य भवस्य [illegible] चिकित्सकं जन्म
नामृत्युभिषक्तमं [illegible] गतिं प्राप्ताः ३८ वयं [illegible] यत्रेति [illegible] नमस्कृताः ३९

श्री
भाग
च.टी.
९१

आदिष्टमपि विस्मृत्य गृहासक्तानां ... विस्मृतं ८-७ प्रचेतसोऽपि गृहः ८ गृहेषु गृहमाणाः हि विस्मृतं विस्मृतं जन्मक
मादिकमर्थं कृतमपि ततः किं प्रयोजनमित्याह तज्जन्मेति चतुर्भिः यतो यस्मात् हरिः सेव्यते तदेव फलं अतः तद्विहीनस्य वैय
र्थ्यमित्यर्थः ९ शुक्लं सावित्रं जन्म विशुद्धमातापितृभ्यामुत्पत्तिः सावित्रं उपनयनेन याज्ञिकं दीक्षया विबु
धानामिव दीर्घेणायुषापि १० वचोभिः वाग्विलासैः चित्तवृत्तिभिः नानावधानसामर्थ्यैः इन्द्रियाणां राधसा सामर्थ्य

प्रचेतसस्तु भगवानेतेषां ... पद्मं गतः तव चक्रं स ... यथा ... ८ यत
दिष्टं भगवता शिवेन ... तत्तद्धृष्टं प्रसक्तानां प्रायशः ... प्रभो ६ ततः ... नया
ध्यात्मज्ञानं तदर्थं ... येनाज्ञानतो ... तरेम भवसागरं ७ शुक उवाच इति प्रचेतसः
प्रभगवान् नारदो मुनिः भगवत्युत्तमश्लोक आविष्टात्माब्रवीन्नृपान् ८ नारद उवाच तज्जन्म ता
नि कर्माणि तदायुस्तन्मनो वचः नृणां येन हि विश्वात्मा सेव्यते हरिरीश्वरः ९ किं जन्मभिस्त्रिभि
र्वेह शौक्लसावित्रयाज्ञिकैः कर्मभिर्वा त्रयीप्रोक्तैः पुंसोऽपि विबुधायुषा १० श्रुतेन तपसा वा
किं वचोभिश्चित्तवृत्तिभिः बुद्ध्या वा किं निपुणया बलेनेन्द्रियराधसा ११ किं वा योगेन सांख्येन
न्यासस्वाध्याययोरपि किं वा श्रेयोभिरन्यैश्च न यत्रात्मप्रदो हरिः १२ ॥ ॥

हरिः

रुचेन ॥ योगेन प्राणायामादिना सांख्येन देहादिव्यतिरिक्तात्मज्ञानमात्रेण स्वेदाध्ययनाभ्यामपि अ
न्यैरपि व्रतवैराग्यादिभिः श्रेयःसाधनैः १२ ननु ... नानाफलसाधनानां ... भावमात्रेण कृतार्थ
र्थ्यं तत्राह श्रेयसां फलानामात्मैवावधिः पराकाष्ठा अर्थतः आत्मार्थत्वेनैवान्येषां प्रियत्वादित्या
र्थः भवतामात्मा च अवधिः हरिः किमतस्तत्राह सर्वेषामपीति आत्मा ... स्वाविद्यानिरासेन स्वरूपाभिव्य

९१

46

प्राक्सर्गे पूर्वदेहे कालेन विद्रुते नष्टे सति दैवेन ईश्वरेण चोदितः सन् इष्टाः प्रजाः ससर्ज दक्ष इति प्रसिद्धः ४ १
तया रुचा स्वया तेजस्विनां तेज उपादत्त यच्च कर्मणां दाक्ष्यं तेन दक्षमब्रुवन् ५० तमभिषिच्य अनादिर्ब्रह्मा प्रजासर्गरक्षायां स
युयोज स च मरीच्यादीन् तत्तत्पालने नियुक्तवान् ५१ इति श्रीचतुर्थे त्रिंशः ३० ॥
एकत्रिंशे हृतवृत्ता प्रचेतसो वने मता नारदोक्तमार्गेण मनो निधाय प्रचेतसो ततः दिव्यं धाम स्वं गताः

चाक्षुषे त्वन्तरे प्राप्ते प्राक्सर्गे कालविद्रुते यः ससर्ज प्रजा इष्टाः स दक्षो दैवचोदितः ४९ यो जाय
मानः सर्वेषां तेजस्तेजस्विनां रुचा स्वयोपादत्त दाक्ष्यं च कर्मणां दक्षमब्रुवन् ५० तं प्रजासर्गरक्षा
यामनादिरभिषिच्य च युयोज युयुजेऽन्यांश्च स वै सर्वप्रजापतीन् ५१ इति श्रीभागवते चतुर्थे
त्रिंशः ३० मैत्रेय उवाच तत उत्पन्नविज्ञाना आश्वधोक्षजभाषितम् स्मरन्त आत्मजे भार्यां विसृ
ज्य प्राव्रजन् गृहात् १ दीक्षिता ब्रह्मसत्रेण सर्वभूतात्ममेधसा प्रतीच्यां दिशि वेलायां सिद्धो
ऽभूद्यत्र जाजलिः २ तान्निर्जितप्राणमनोवचोदृशो जितासनान् शान्तसमानविग्रहान् परेऽमले
ब्रह्मणि योजितात्मनः सुरासुरेड्यो ददृशे स्म नारदः ३ तमागतं त उत्थाय प्रणिपत्याभिनन्द्य

स्मरन्तः स्मृत्वा ते उत्पन्नविवेकज्ञाना आत्मजे पुत्रे भार्यां निर्विघ्ना निर्यान्ति तदुक्तं यथोक्तं अधोक्षजभाषितं स्मरन्त आ
त्मजे प्राव्रजन् ब्रह्मसत्रेण आत्मविमर्शनदीक्षिताः कृतात्मैकत्वानुसन्धानाः सर्वभूतात्मेति मेधा ज्ञानं यस्मिन्
तेन प्रतीच्यां वेलायां समुद्रतीरे जाजलिर्नाम ऋषिः २ निर्जिता प्राणमनोवचोदृशो येस्तान् शान्तः उपशान्तः स
मानः सम अधिष्ठानस्य भ्रमज्ञानविग्रहो येषां ब्रह्मणि योजितात्मानः यैः सुरासुरैरीड्यो नारदोऽयं ददृशे ३
उत्थाय ते प्रणिपत्य यथा देशं यथाविधि पूजयित्वा ४ ॥

श्री॰ भाग॰ द॰ टी॰ १०॰

तेन सर्वकारणत्वेन हेतुना कालेनानिमित्तं प्रधानं उपादानं पुरुषः कर्ता इत्येतत्त्रितयात्मकत्वात्सर्वकारणोपरमेष्वप्यत्र
ज्ञामोन्नतस्य जय कथमात्मनामकभावेन न भजन्तीत्यत आह ॥ १८ ॥ साधनमाह द्वयाविति : ग्रहीत्वा इति ॥ १९ ॥ तेषा
मेवदशावितथ्यतानीत्याह अपहतानिखिलमलदोषगुणाः कामाः यस्मात्तस्य आत्मनः सर्वशक्तिमतः तस्मिन्
न तरा वितथजगती त्याह हि अपहतानि सकलापगुणाः कामा यस्मात्तथाभावमलज्ञानमनः तस्मिन्
सतामसमिति तरन्तरं मेथुनं तथाभावेनापहतः सन्नतोपहीनः क्षिपन्ति तत्र आकाशवत् तानन्यरतिनापयाति
क्षिविकिंकुर्वन्न आत्मनो निजजनवशत्वं सभक्ताधीनत्वमयं न प्रवर्तसुभुङ्क्ते ॥ २१ ॥ सतामेवदं यस्याः स्मृतास्त

तेनैकस्मात्मानमपेक्षदेहिनां कालं प्रधानं पुरुषं पयोधेयं सतेजसाधनगुणावाहस्मात्मैकभावेन भजन्म
हा ॥ २० ॥ द्वयया सर्वभूतेषु सह ह्योर्येनकेनवा सर्वत्रिया उपशान्त्याच्चतथा त्याग जनादिनः अपह
तसकलेषणाम् स्वात्मना विस्मयितभावनोपहृतः निजजनवशगत्वमात्मनोयन्नमरतिक्षिप्तवक्र
न्तरः स्मृताहि ॥ २१ ॥ न भजति कुमनीषिणां स इज्यां हरिरधनात्मधनप्रियो रसज्ञः श्रुतधनकुल
धर्मणां मदैर्ये विदधति पापमकिञ्चनेषु सत्सु ॥ २१ ॥ श्रियमनुचरतीं तदर्थिनश्च द्विपदपतीन्विबु
धांश्च यः स्वपूर्णः न भजति निजभृत्यवर्गतन्त्रः कथममुमुद्विसृजेत्पुमान्कृतज्ञः ॥ २२ ॥

ताम वधिनगृह्णातीत्याह नेति कुमनीषिणां कुत्सितमतीनां अधनानां आत्मधनानां भक्तवद्धनानां तेषां प्रि
यायस्याः सत् भक्तिरसज्ञः के कुमनीषिणः तानाह श्रुतादिनिमित्तमदैर्ये सत्सु पापंति रक्काः कुर्वन्ति
भक्ताधीनत्वं प्रपंचयन्नाह अनुचरन्तीमात्मानमपि श्रियं तदर्थिनः सकामान् द्विपदपतीन्नरेशान्वि
बुधान् देवानपि यो नानुवर्तते यतः स्वेनैव पूर्णः अतः स्वभृत्यवर्गाधीनं तमेव एवंभूतममुं नो त्वपि
कः कृतज्ञो विसृजेत् ॥ २२ ॥ श्रीरामः शरणं मम श्रीरामराम राम श्रीकृष्णाय नमः ॥ ॥ १०

५७.

पक्षे योगात्त्रिवृत्पापानलिप्रभृति मायाया तत्र ध्रुवः प्रियस्वपरमानंदरूपत्वात् १३ किंच नानाकर्मभिस्तोषे वतानां प्रीतिर्निमित्तान्यपि फलानि हरिप्रीत्या भवन्ति केवलं तद्देवताराधनेन न किंचिदिति सदृष्टांतमाह यथेति मूलान्तर्गतस्थमभागाः स्कंधास्तद्विभागाः भुजास्तेषां शाखाः उपलक्षितायत्र पुष्पादयोऽपि तृप्यन्ति ना न मूलसेके विना स्वस्वनिषेचनेन प्राणोपहारो भोजनं तस्मादेवेन्द्रियाणां तृप्तिः न तु तत्तदिंद्रियपुष्टयर्थकृत्यज्ञलेपनेन न तथाच्युताराधनेन भवति सर्वदेवताराधनं न पृथक्कृत्येत्यर्थः १४ अतः सर्वमूलत्वादि

स्वयमपि सर्वेषामात्मा स्वत एव प्रियार्थतः सर्वेषामपि भूतानां हरिरात्मात्मदः प्रियः १३ यथा तरोर्मूलनिषेचनेन तृप्यन्ति तत्स्कन्धभुजोपशाखाः प्राणोपहाराच्च यथेन्द्रियाणां तथैव सर्वार्हण मच्युतेज्या यथैव सूर्यात्प्रभवन्ति वारः पुनश्च तस्मिन्प्रविशन्ति काले भूतानि भूमौ स्थिरजंगमानि तथा हरावेव गुणप्रवाहः १५ एतत्पदं तज्जगदात्मनः परं सकृद्विभातं सवितुर्यथा प्रभा यथासवो जाग्रति सुप्तशक्तयो द्रव्यक्रियाज्ञानभिदाभ्रमात्ययः १६ यथा नभस्यभ्रतमःप्रकाशा भवन्ति भूपा न भवन्त्यनुक्रमात् एवं परे ब्रह्मणि शक्तयस्त्वमू रजस्तमःसत्त्वमिति प्रवाहः १७ ॥

सदृष्टांतमाह यथैव वारः जलानि वर्षाकाले सूर्यात्प्रभवंति ग्रीष्मकाले तस्मिन्नेव प्रविशंति एवं प्रलयप्रभवि स्वेन दृष्टांतान्तरमाह यथा भूतानि भूमौ प्रविशन्ति गुणप्रवाहः न केवलं हरावेव गुणप्रवाह इत्युक्ते गुणप्रवा हाधारत्वेन समाप्यपि कल्पते किंतु स्वादृश्यत्वादपि कल्प्यते नेति तत्तदा हि सोऽपि परं तस्मात्तदाकारत्वाच्चेतनाचे तनात्मकः प्रपंचः १५ १६ ननु अस्मादीदृशात्कथं प्रपंचोत्पत्तिलयौ तत्राह यथेति नभसि अभ्रतमःप्रका शानां गमनागमनेनैव भवनं न भवनं तथा सत्त्वादयः शक्तयः परब्रह्मणि न भवन्ति नो भवन्तीति

[illegible]

श्री भाग॰ स्कं॰ ४

तदेवं स्वभावव्याप्त्या दर्शितः दानी पुरुन पिविवेकवत्या पुत्राः ममता ... पुत्रा इति प्रपंचयिष्यन् कथयति दयो १
यतमाः प्राणायम् ऊपितायामनरपुरुषायाम् हिमाह ततः स्त्याद्याः ... आयममामि ... ईश्वराः तः
ते ह्यानमविनश्वरात्मा ... विवेकशय्यामाश्रितः ॥ गृहमेधिनीमिति ... राज ... वर्तमानानय

सेवमानस्तु ... विविधानि ... मम ... यात १
प्राणान्वाहानमहिमानावयान ... लकान ... विवेकमतल्लमः ॥ ... ततः ... गृहमेधिवान् ... मन: २ ... नमहयावके ... लेपनादिभिः ... मनः ३ अंतःपुरस्त्रियो ... मस्त्वकंदर्पो ... मानमाः ... गृहपदः यदि ... वेदिषत् प्राचिवः ऊप्राः ... सेवमाना ... नवतं ॥४ ... तानामा ... देवता ... दीपयती पदे पदे ॥५ ... ललना ... नारद उवाच पुरंजनः ... नतिर्या ... प्रायती ... परमेयत्यो ॥६ ... नितिन्या ... ततो ... नानो वेला ... ॥

येन विहृय ... लिंगमात्मनि नाधयामास ॥७

... ॥२ वेदिषत्प्राचीनबर्हिः ... तनयो: ... ॥ ... क्षत्ता ... देहादतो ... १
॥४ योगचक्रादि हीने ॥ ... देहाद ... लब्धवान् ॥७ ॥ ॥
ऊलेत्तानेयस्य ॥४ ...

गौः गणादिभिः वनेषु भजनीयदेशेषु वनचरान् भजनीयदेशविषयानुरूपं आत्मसात्कृतवान् कथापदेन
स्वरूपमेव ५ ननु संसारी भवति मा अस्य नीति किमिति निर्मीयते नगरया कथापदेन तावद्रात्रौ विहितेव सा प्रथमा
पत्नेपि जीवस्य विषयभोगो विहितः एवेत्याशंक्याह तीर्थेषु स्थितिभिः स्वभावः नहि मृगयायां विधीयते
गम्यमानात् किं तु नियम्यते प्रवृत्तिः संकोचो नियममेव दृष्टं दर्शयति यद्वन्नैमित्यं स्थलेष्वेव गामी
स्नन् हन्यात् तीर्थेषु स्नानादिष्वेव तत्रापि प्रवृत्तिः दृष्टेषु प्रख्यातेषु वनेनित्यं श्राद्धादिषु तत्रापि राजा

ग्राम्यैर्भवति मा स्थिरत्वेभ्यः मन्निरस्तग्रहः स्वस्त्रिशोतेर्वा णवेने पुवनेषु चरान् ५ तीर्थेषु प्रति
दृष्टेषु राजाभ्यागतम् अन्यत्र यावदर्थं मलं लब्धा हन्यादिति नियम्यते ६ यएवं कर्मनियतं विदो
कुर्वीत मानवः कर्मणा तेन राजेन्द्र ज्ञानेन स विलिप्यते ७ अन्यथा कर्म कुर्वाणो मानारूढो निबध्यते
ते गुणप्रवाहपतितो नष्टप्रज्ञो व्रजत्यधः ८ तत्र निर्भिन्नगात्राणां चित्रवाजैः शिलीमुखैः विप्र
लोभनतङ्ः खिन्नानां दुःसहः करुणात्मना ९ ॥

एवमेकाने वनेषु यावत् प्रयोगमेवेति एवं जीवस्य विषयेष्वपि प्रवृत्तिरुपयोगेन यथा श्रमितिति
यस्य तत्त्वार्थः ९ अतो नाव्यवस्थितभिन्नाहृयहति एवं नियतकर्मविहानेन न तु पदलक्षणे नान्येन वा
कर्मणा व मनस्थितेन यज्ञाने भवति तेन ज्ञाने न इहत नामानुष्ठानात्र विलिप्यते ७ अन्यथा नियमालंघनेन
अतः करणं सुखभावात्केनाभिमानमारूढः कर्मभिः संबध्यते ततः गुणप्रवाहपतितो नष्टो व्रज
ति ८ प्रासंगिकं परिसमाप्य पुनर्मृगयामेवाह तत्रेति चित्रवाजैः पत्राणि येषां तैः विप्रवा
लोभः करुणात्मना कृपालुना दुःसहः ९ ॥ ॥ ॥

श्री.
भा. के
टी.
८२

स्मातारः श्रोत्रपथप्राप्तीदानीं ऊर्ध्वं तमान्मितिप्रायः पादानते एवं महेश्वलतैवचनप्रतनश्रुतनिदानीमन्वयः
विनातः ॐ कृष्णकमाया विभूतिमिति तनयो विष्णुभक्त २५ ततस्मात्त्वं ते किलिष्णरायोऽनतः किलिश्रम
वाहमेवं मानेश्वरागमनामसहस्त्रहरणाद्यानगत्वादेवी देवने क्रीडनानाननिदर्शनीतिदेवतः काशः नकामवेनविम
लनानतोयहिपापहः यथपात्तेउपजाकामपयमानाक्रमोक्तानीयोगश्रयं काननमजेन २८ इति वचनं श्रुत्वा
विप्राः २८ नमविष्णुपित्रगुणवानमन्तराविमर्शनात्मनः कालकन्यापुण्यावानेनतानेनगापुदीयतेतद्देवी
मस्मानेयादिकथाश्रीनरगारन्नतउपायोदेवप्रपनमन्कानमिनिनासेवापरंपरानिरूपायेनमाहरदम्

६३

वक्तुं नते विनि तिलकमलिनेविहर्षमेश्वरमममविमर्शमथेतनागे यथेष्टलनाथपिशुनोपहतो विवा
धर्षिताः कृष्णमपकारा २८ नमि प्रसीद मह्यं हत किलिष्णुप्रालोक्यात्तत्स्वरूपाद्यायाम्यमना देवेश
तरस्य का नत उपमासबवा विहस्तपोममप्राप्तौ नभजेनहाय २८ इति श्रीभागवते व
नष्टकेयबहिः प्रायः २९ नारद उवाच इत्यपूर्वमनेन सर्वामवशमानीय विश्रमे देवी नीमहा
तिश्वरुप्रतिपदं विदधात्मपुत्रविलयोजयितं शाकामेव श्रीनाथेनतनीकृष्यहोपुरुषवामतनादाखि
लविविज्ञानविनिर्मेव नीयेतावदेवकथानाथं निदर्शितं कृतिमानव्यविद्यहीयत्विज्ञा भयमथ
धीः देवोमनुष्याहितं यत्वाकथाकर्मणामवइतिवदनानचादोषहत्वनमहरतिराख्या वचेयणेका
ततस्तु केनापयायेनह्रीत्वेनमहति प्रदर्शोप्य प्रमादलखातानेन मोहदस्युकेतनव
ततदेवपथोपयोगमेवव्याख्यानमः समधकृविभूमैः विलासः ६ ॥

उत्संगमाप्तोप्यलालितो २ कृतमार्गोप्रपायोयः तेषामस्ताकृतात्यूलमस्थीनेयमितिमनाशिताथैव
पानकुर्वे तितेभवत्यामदभायपाः २१ यतः परमोनग्रहाद् एंडायल्नुसोडतोविषीदतिसातइत्याहवालइ
तिवेपुक्रत्यशिलाकरणायमध्याः क्रोधी २२ इस्मृतेति हस्मन्नु हे मनीमनि मानसमाके मामिनी
यतः मानोमत्वप्रदर्शायकीदृशं अनुनयाभयाक्रीड्या चेयाविलंबः मेथरतोनविलमन्नहसि
तावलोका यस्मिन् नीलाग्रलकायवालयः तेरूपत्वनेभूषित उच्चनाभिके वलावाका यस्मिन्तत् २३ ॥

अनुनेनयथशानकेवीरानंनयकोविदः एवंशोणादमुग्धालेअहंत्वोमंगलालितं १ पुंसेनकुनूनंनकृतं
पुण्यालेस्मृत्यायचेषुगः मुग्धेकतायाः मानमात्रत्वशिक्षाद‍ाऽपनयुज्यते २१ परमानग्रहाद
एडमतेषु प्रभुणार्पितः वालानंत्वेदत्वनित्वेषुभवत्तामप्रमत्धाः २२ मानेमत्वविरदंतिसमनु
यामभाक्रीडाविलंबविलसन्हसितावलोके नीलालकालिमिलयत्यतमनवमेनः मानाप्रदर्शय
मनस्मितवलावाका २३ तस्मिन्नंपदममहत्तवीरपतियान्यत्रभूमरकुलाकतुकिलिखने ।
पंडलवीतभयमन्मथदितनिलोकामन्यत्वैमपिप्यपितातदात २४

हेवीरपते वीरसमममार्य
यत्केन कृतागराधः तस्मिन्नेहसाग्रकुलादन्यत्रमनसि मनःपरिभ्रष्टात्वा‍ितमपंदमेऽदयपदरेषु कामि किंनते
विगमययमत्तस्मेदितं त्रैलोक्यामन्यत्रैलोक्येयाड हिरूपिनप्रणामिमस्मयादेवासेमहेषतोतोयथः २४ तेवा
कृमितः सुरेकदाचित् पीविनीलकंनयप्रणामि मस्मेभगाकोणावशोनभीममयकरमिविमुख्यमनुज्वलेयः
पत्नाम्नेहस्मृत्वातथातेस्फजातोशोभमेमहत्वावाशोकाममुखमिकपदत्तानपप्रणामिनत्थावित्मवफलाके

श्री: प्रचेतसः कर्मभूतान् श्रुत्वा स्तुत्वं नेत्यनीनेतित्यादि भक्तवचीं तनयाः सा इगात् प्रचेतसामित्युक्तवान् २३।
भाग: २४ प्रचेतसां नारदस्य च संवादरूपमेतदाख्यानं तेऽभिहितं हरेः कीर्तनं यस्मिन् तत् २५ य एष वंशः सोऽनुवर्णितः
च. टी:
९१

मैत्रेय उवाच इति प्रचेतसो राजन्नन्याश्च भगवत्कथाः श्रावयित्वा ब्रह्मलोकं ययौ स्वायंभुवो मुनि
ते पि तन्मुखनिर्यातं यशो लोकमलापहं हरेर्निशम्य तत्पादं ध्यायंतस्तद्गतिं ययुः २७ एतत्तेऽभि
हितं क्षत्तर्यन्मां त्वं परिपृष्टवान् प्रचेतसां नारदस्य संवादं हरिकीर्तनं २८ शुक उवाच य एष उत्तानप
दो मानवस्यानुवर्णितः वंशः प्रियव्रतस्यापि निबोध नृपसत्तम २९ यो नारदादात्मविद्यामधिग
म्य पुनर्महीं भुक्त्वा विभज्य पुत्रेभ्य ऐश्वरं समगात्पदं ३० इमां तु कौषारविणोपवर्णितां
क्षत्ता निशम्याजितवादसत्कथां प्रवृद्धभावोऽश्रुकलाकुलो मुनेर्दधार मूर्ध्ना चरणं हृदा हरेः ३१
विदुर उवाच सोऽयमद्य महायोगिन् भवता करुणात्मना दर्शितस्तमसः पारो यत्राकिंचनगो ह
रिः इत्यानम्य तमामंत्र्य विदुरो गजसाह्वयं स्वानां दिदृक्षुः प्रययौ ज्ञातीनां निर्वृताशयः ३३
एतद्यः शृणुयाद्राजन् राज्ञां हर्यर्पितात्मनां आयुर्धनं यशः स्वस्ति गतिमैश्वर्यमाप्नुयात् ३४
इति श्रीभागवते चतुर्थस्कंधे प्रचेतसामाख्याने एकत्रिंशोऽध्यायः ३१ ॥ ॥ ॥

50

अतः ३२ स्वान् ज्ञातीन् दिदृक्षुः ३३ गासं चोक्तमिति शेषः ३४ ॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां चतु
र्थस्कंधे एकत्रिंशोऽध्यायः ३१ रामायनमः समाप्तोऽयं चतुर्थस्कंधः ॥ ॥ ॥

चतुर्थ २ २

51